

A Szent Korona
hazahozatalának
40. évfordulója

Történelem
és emlékezet

Történelmi és emlékező konferencia
a Szent Korona hazahozatalának
40. évfordulója alkalmából

Történelmi és emlékező konferencia a Szent Korona hazahozatalának 40. évfordulója alkalmából

Konferenciakötet

Magyarországi Baptista Egyház
Budapest, 2020

© Magyarországi Baptista Egyház, 2020

*Konferenciakötet,
a Szent Korona hazahozatalának 40. évfordulója
alkalmából 2018. november 22-én
a Magyar Tudományos Akadémián
tartott előadások szerkesztett anyaga.*

Lektorálta Bereczki Lajos

ISBN 978-615-00-7817-5

*Felelős kiadó Papp János
Borító és könyvterv Papp Szabolcs*

„Visszaadja az Úr Jákob méltóságát, Izrael méltóságát, bár rablók rabolták ki őket, levagdalták ágaiikat.” (Náhum 2,3)

A magyar Szent Koronát sokszor vitték idegen földre. Olykor az ellenség, olykor mi menekítettük. De mindig hazakerült. Tizenegy alkalommal tért haza. Legutoljára 1978. január 6-án. Ennek a hazahozatalnak az előkészítésében játszott fontos szerepet két nemzetközileg is ismert baptista ember: Billy Graham evangélista és Jimmy Carter, az Egyesült Államok elnöke. Billy Graham 1977 őszén járt először Magyarországon evangelizálni a baptista egyház meghívására. Látogatása során értette meg, hogy milyen kiemelkedő jelentőségű a Szent Korona a magyar nép számára. Hazamenetele után egyik legfontosabb feladatának tartotta, hogy sürgesse kormányánál a korona visszaadását. Jimmy Carter 1977. december 16-án írta alá a korona visszaszolgáltatásáról szóló közös amerikai és magyar kormánynyilatkozatot. Így a korona hazatért az ősi földre.

A korona utolsó hazatérésének 40. évfordulója alkalmából a Magyarországi Baptista Egyház történelmi és emlékező konferenciát rendezett 2018. november 22-én a Magyar Tudományos Akadémia Kodály-termében. A konferencia nyitóbeszédeiben az egyház részéről Papp

János elnök és Mészáros Kornél főtákar, a kormány részéről Soltész Miklós államtitkár méltatta a korona hazatérésének egyházi és társadalmi jelentőségét. A konferencia második részében dr. Pálffy Géza történész, a „Lendület” Szent Korona kutatócsoportjának vezetője a magyar Szent Korona tizenegy hazatéréséről, dr. Glant Tibor történész a Szent Korona amerikai kalandjairól és hazatéréséről tartott előadást. Dr. Almási Mihály pedig a korona hazahozatalát előkészítő eseményekről számolt be mint aki főszervezője volt Billy Graham első magyarországi látogatásának.

A korona mindig hazatért, hogy így szolgálja nemzetünk közösségét, erősítse népünk egységét. Ezek a hazatérések emlékeztetnek arra, hogy mi magunk is – ha el is távozzunk, de mindig hazatérve – újra és újra nemzetünket gazdagítsuk, szolgáljuk.

Kötetünk a konferencia beszédeit adja most közre, hogy sose felejtsük azt, ami összeköt bennünket, és mindig jókedvvel szolgáljuk hazánkat. A Szentlélek ehhez erejét és bölcsességét adja, hogy megláthassuk fáradozásunk gyümölcsét.

Háló Gyula

*a szervező Magyarországi Baptista Egyház
kommunikációs vezetője*

Ünnepi beszéd

Papp János ♦ a Magyarországi Baptista Egyház elnöke

Tisztelt emlékkonferencia, kedves testvéreim az Úr Jézus Krisztusban!

Az amerikai hálaadás ünnepi napján tartjuk ezt a konferenciát. Tudatosan kapcsolódni szeretnénk ehhez az ünnephez. Mi, baptisták tisztelettel tekintünk a nemzetünk egységét és egész történelmét jelképező koronára, és hálaadással gondolunk magyar és amerikai baptista testvéreinkre, akik – másokkal együtt – jelentősen hozzájárultak a Szent Korona 40 évvel ezelőtti visszajuttatásához. A jeles évforduló alkalmából vegyük hát számba hálaoka-inkat és a jövőbe mutató tanulságokat!

Hálások vagyunk nemzetünkért, annak gazdag történelméért. Különleges nép vagyunk mi, magyarok. Egyedülálló nyelvünk van, 1000 éves gazdag történelmünk, inspiráló kultúránk és épített örökségünk. Ha nemzetünk történelmét értő és fogékony szemmel nézzük, akkor sokat tanulhatunk, meríthetünk belőle. Az összefogások és az árulások, a heroikus küzdelmek és önfeláldozó helytállások, az Európát, sőt a világot megmozgató győzelmek és kudarcok láncolatos történetéből. Hálások vagyunk nemzetünkért és azért, hogy mind-

7

ezekkel együtt mind ez idáig megtartott bennünket Isten!

Hálások vagyunk történelmi nagyjainkért, akik meghatározóan formálták népünk – akár egész Európa – sorsát. Tisztelettel emlékezünk Szent István királyunkra, a Szent Korona első viselőjére, aki keresztény hitével és útmutató döntéseivel megalapozta országunkat.

Hálások vagyunk a Hunyadiakért, akik védték, építették országunkat, és máig tartó önbecsülést adtak a magyaroknak. Hálások vagyunk a protestáns fejedelmekért, akik személyes hitükkel, a Biblia és a nemzet együttes értékelésével mintát adtak nekünk.

Külön hadd említsem meg Bethlen Gábor erdélyi fejedelmet, aki anabaptista elődeinket meghívta, letelepítette Erdélyben, felismerte értékteremtő tehetségüket, és védte őket a vallási üldözések közepe-
8

Hálások vagyunk sok más mellett Baross Gáborért, a „vasminiszterért”, vagy a népiskolákat és kultúrát építő Klebelsberg Kunóért, Irányi Dánielért, aki kiállt a baptistákért a 19. század végi parlamentben, az orvos-tudós Szentgyörgyi Albertért vagy a költő Pilinszky Jánosért. Történelmünk nagyjaiért, akik bár nem voltak tökéletesek, de hibáik és korlátaik mellett is előremutatóan hozzájárultak nemzetünk testi-lelki-szellemi építkezéséhez, gazdag örökségünkhöz.

Hálások vagyunk anabaptista és baptista elődeinkért, akik a reformáció korától kezdve példamutató hittel és a körülöttük élőkre áldást jelentve szolgáltak. Az anabaptistákért, akik habán kultúrájukkal, orvoslásukkal, égetett mázas edényeikkel koruk kimagasló értékét teremtették meg. Biblia-

szeretetükért és hűségükért, mellyel kitartottak meggyőződésük mellett még a mártíromságban is. Ezzel példát adtak számunkra a kitartásra, az Isten iránti elkötelezettségre.

Hálások vagyunk közvetlen baptista elődeinkért, többek között Rottmayer Jánosért, Kornya Mihályért, az Udvarnokiakért, Csopják Attiláért, Somogyi Imréért, Szabó Lászlóért és Cserepka Jánosért. Elődeinkért, akik a 19–20. század során megalapozták és felépítették egyházunkat a mindenható Isten segítségével, akik teológiát, szeretetházakat, iskolát, gyülekezeti szolgálatokat indítottak és misszionáriusokat küldtek a világba.

Külön hadd emlékezzem meg azokról az elődeinkről, akik az 1960–1970-es évek bonyolult, állampárt diktálta korában kezdeményezték Billy Graham meghívását Magyarországra, és tájékoztatták őt és amerikai baptista testvéreinket a Szent Korona jelentőségéről. Ma már alig kikutatható és ismerhető az a bonyolult, összetett folyamat, ami ekkor zajlott, de egyértelmű, hogy a Szent Korona visszajuttatásával kapcsolatban magyar és amerikai baptista hittestvéreinknek jelentős, meghatározó szerepük volt.

Tudom, az itt levő tudós vendégeink mélyebben és alaposabban ismerik ezt a történetet, ezért nem bocsátok részletes elemzésbe, ezt megteszik majd ők. De ami a mi lehetőségünk és felelősségünk, mai utódoké,

hogy hálaadással és tisztelettel adózzunk bölcs és bátor elődeink nemzetünkért végzett szolgálataért, valamint tanuljunk tőlük.

Külön hadd említsem meg a hálaadás sorában az idén, közel 100 évesen elhunyt Billy Graham amerikai baptista evangélistát, aki 1977-es látogatásával, Jimmy Carter amerikai elnökkel ápolt barátságával, nemzetünk értő segítségével jelentősen hozzájárult a korona visszajuttatásához.

Hasonlóképpen döntő szerepe volt a ma is élő Jimmy Carter baptista amerikai elnöknek, aki – a sokféle vélemény, követelés közepette – 1977-ben úgy döntött, hogy visszaadja a Szent Koronát Magyarországnak, a magyar népnek.

Hálások vagyunk a Szent Koronáért (amelynek ez a hivatalos neve), amely nem csupán tárgy, hanem jelkép. Jelképe nemzetünk egészének és küzdelmes történelmének, ősi nagyjainknak és dicsőséges múltunknak. Az a nép, amely érzi és tudja történelmi gyökereit és a népek közti jelentőségét, sokkal nagyobb tettekre, szélesebb összefogásra és bátrabb együttműködésre képes. A Magyar Kormánytól kapott új épületünkben kialakítunk majd egy tárgyalót, melyben a korona visszajuttatásáról is megemlékezünk.

Végül hálások vagyunk a keresztért, amely ott áll minden fölött. A Szent Koronán legfelül, a templomok csúcsán... a hegyek tetején. Mindez jelképezi Jézus Krisz-

tus kimagasló szeretetét, az ember végtelen Istenre utaltságát, az evangélium nagyszerűségét és a Mindenható mindenkinek szóló meghívását.

A többi keresztény felekezettel együtt hálások vagyunk Istennek, hogy napjainkban, ezekben az években szabadon hirdethetjük az evangéliumot, és szolgálhatunk nemzetünk, valamint más embertársaink felé. Köszönjük a Magyar Kormány ezt biztósító tevékenységét, az együttműködés lehetőségét. Mindezekben azt élhetjük át, hogy a kereszt van legfelül...

De mindez mire kötelez itt és ma bennünket?

Tanít és kötelez bennünket a hűséges hozzáállásra: azaz kitartásra feladatainkban, a könnyűekben és a bonyolultakban. Hosszú távon kiszámítható helytállásra az evangélium hirdetésében és megélésében, a jövő generációinak tanításában és nevelésében, az idősek és rászoruló áldozatos segítésében.

Tanít és kötelez bennünket a szolgálatkész hozzáállásra: arra a készségre, amikor nem azt várjuk, hogy mi kapjunk, nekünk adjanak, hanem azt keressük, hogy mi mit tudunk adni, hogyan tudunk segíteni. Éppen úgy kell tennünk, mint azt Máté evangélista írja Jézus Krisztusról: „*az Emberfia sem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon, és életét adja váltságul sokakért.*”

Tanít és kötelez bennünket a felelősségteljes hozzáállásra: azaz aktívan és kezdeményezően kell tennünk országunk, nemzetünk, akár kontinensünk testi-lelki-szellemi jóllétéért, az Istentől és elődeinktől kapott értékek megéléséért. Ez a jól értelmezett társadalmi szolgálat, a polisz, a város jólétén való fáradozás. Nem várhatjuk, hogy majd mások, valakik, a körülmények, az idő... és sorolhatnám a gyakori „kibúvókat” oldják meg dolgainkat!

Éppen úgy kell élnünk, ahogyan azt Jeremiás évezredekkel ezelőtt megírta: „*Fáradozzatok annak a városnak békességén, ahová fogságba vittek benneteket, és imádkozzatok érte az Úrhoz, mert annak békességétől függ a ti békességetek is!*”

Tanít és kötelez bennünket a jövő reményteljes építésére is. Akkor, amikor elődeink sokkal nehezebb körülmények között is reménységgel dolgoztak a jövőért, akkor, amikor nemzeti tragédiákon felülemelkedve építették újjá jövőnket, mi sem lehetünk pesszimisták! Gazdag és áldott örökségünk van, táguló lehetőségeink, és minden külső-belső nehézség ellenére reményteljes jövőnk!

Tisztelt ünneplők!

A hálaadás okainak összegyűjtése és a jövőbe mutató tanulságok levonása után hadd kívánjam befejezésül a 33. zsoltár sorait mindannyiunknak, országunknak, nemzetünknek: „*Boldog az a nemzet, amelynek Istene az Úr, az a nép, amelyet örökségül választott.*”

Nyitóbeszéd

Mészáros Kornél ♦ a Magyarországi Baptista Egyház főtitkára

Nagy tisztelettel köszöntöm a megjelenteket!

A korona és a visszatekintés kapcsán azon gondolkodtam, vajon hogyan is jelenik meg a személyes életünkben, kapcsolatainkban ez a kép. Mit rajzolnak először a gyerekek? Talán a házikó az első értékelhető rajz, aztán a kislányok és kisfiúk nagyon hamar koronát is elkezdnek rajzolni, szeretnének királynők vagy királyok lenni. Szükséges valahol lakni, és szükség van valamilyen rangra, vezetésre, elismerésre. Ott van az életünkben ez a kettő, és egész kisgyermekkorunktól végigkísér a biztonságra, otthonra, vezetésre vagy vezetésre irányuló vágy.

Egyházi képviselőként a nyitó köszöntésben hadd térjek el egy kicsit a magyar Szent Korona témájától egy másik korona felé! A Jelenések könyvében olvassuk: „A trón körül láttam 24 trónt és a trónokon 24 vént, amint ott ültek fehér ruhába öltözve, és a fejükön aranykorona. És amikor csak dicsőséget, tisztességet és hálát adnak az élőlények a trónon ülőnek, aki örökkön örökké él, leborul a 24 vén a trónon ülő előtt, és imádja az örökkön örökké élő. Koronájukat is leteszik a trón elé, és azt mondják: Méltó vagy, Urunk és Istenünk, hogy tied legyen a dicsőség, a tisztesség és a hatalom, mert te terem-

11

tettél mindent, és minden a te akaratodból lett és teremtetett.” Szeretnék a nagy királyra utalni, Jézus Krisztusra, aki a királyok királya, az urak ura, és mindenek fölött való. Van egy nagyszerű ének a baptista közösség ének-tárában: „Zengd Jézus nevét, zengd, világ!” A végki-csengése minden egyes versszaknak: „Királlyá Jézust, Jézust koronázzátok!” Miközben egy nemzet nagyon fontos ereklýjéről beszélünk, nemzeti összetartozásunk

fontos kérdéséről, hadd lássuk azt is, hogy a királyok királya, az uraknak ura Jézus Krisztus, és mi hozzá is tartozunk!

Milyen utat is járt Jézus Krisztus, ha a koronáról gondolkodunk? Az ő életútjában volt olyan ünnep, amikor hozsannázó tömeg éljenezte, majd hamarosan tövisből fontak számára koronát, később színarany koronával van a mennyben. Amikor kiállítják őt a nép elé, és elhangzik az „Ecce homo”, milyen korona és milyen királyság ez? Jézusnak ez az útja vezet ahhoz az igazi uralkodáshoz, amelyben minden hatalom neki adatott.

„Boldog ember az, aki a kísértés idején kitart – írja Jakab apostol –, mert miután kiállta a próbát, elnyeri az élet koronáját, amelyet az Úr megígért az őt szeretőknek.” Egy lelki üzenettel, lelki koronára vágyakozva készülhetünk előre.

12

1978-ban egy osztálykiránduláson a Nemzeti Múzeumban jártunk. Megdöbbenő és megható volt körüljárni a koronát, a koronázási ékszereket, érezni a történelmi távlatokat, és látni, és a kettőt együtt látni, hogy a hitünkben fakadóan Krisztus királyságát ünnepeljük, amelyben a nemzet összetartozása, kapcsolata is meghatározó. Aztán eltelt negyven esztendő, és amikor az elmúlt évben a Parlamentben álltuk körül a magyar Szent Koronát, akkor nagy hála volt a szívünkben, hogy Isten megtartott és még tovább vezet bennünket.

A visszatekintésben emlékezzünk Jézus Krisztusra, és az ő követése legyen életünk alapja, mindeközben felelősségtudattal tartozzunk ahhoz a nemzethez, amelybe ő helyezett el, és amelynek jóllétéért, eredményes előrehaladásáért szolgálattal bízott meg!

Áldott, hasznos ünneplést kívánok mindnyájunknak!

Tisztelt elnök úr, elnök urak, tisztelt professzor urak, tisztelt főtitkár úr, tisztelt egyházi vezetők – és természetesen köszöntök mindenkit, aki eljött ünnepelni ma, ahogyan tesszük ezt egész éven át!

Ha megengedik, egy idézettel kezdem – remélem, nem rontom el vele az ünnepi hangulatot. „Fokozunk kell a harcot a különböző szektákkal szemben is. Az adventista, jehovista, baptista és egyéb szekták vezetői legtöbb esetben az amerikai imperializmus szolgálatában állnak, imperialista propagandaszervezetek.” Szeretném hangsúlyozni, hogy ez természetesen nem a mostani kormány álláspontja... A kisebb egyházak elleni támadást 1950-ben jelentette be az úgynevezett „négyes fogat” tagja, Révai József – Rákosi, Gerő, Farkas barátja, elvtársa –, aki egyébként népművelési miniszter volt. Tették mindezt két évvel 1948 után: a felekezeti iskolákat bezáratták, az egyházi vezetőket bebörtönözték, munkatáborokba vitték, korlátozták, az egyházak minden karitatív tevékenységét beszüntették, épületeiket, javikat elvették. A baptista közösséget is így érte el az egyházüldözés. Talán mondhatjuk, hogy a leglátványosabb döntés 1960-ban sújtotta az egyházat, amikor az Állami Egyházügyi Hivatal úgymond „megvonta bizalmát” az

egyház akkori elnökétől, magyarul leváltatta, és átmenetileg átvette az irányítást. Mindezt persze a „szocialista jó szándék” jegyében...

Tisztelt ünneplők és emlékezők! A történelem, az élet sok nehézséget és egyben szépséget, reményt is nyújt mindannyiunk számára, így az egyházakban élők számára is. Az elmúlt évezredben a Szent Korona is rengeteg hányattatáson ment keresztül, de mindig őre volt kereszténységünknek és magyar államiségünknek. XX. századi „megnyugvása”, Magyarországra visszatérése egyben a baptista egyház elleni üldözés enyhülését is meghozta. Köszönet mindeztért – ahogy elnök úr is említette – az Amerikai Egyesült Államok akkori elnökének, Jimmy Carternek, valamint a sokak által szeretett

és tisztelt, Magyarországon is örömmel látott és hallgatott baptista prédikátornak, lelkésznek, a nemrég elhunyt Billy Grahamnek is. De köszönet illeti dr. Haraszi Sándor és prof. dr. Almási Mihály lelkész urakat is, akik hitükben és magyarságukban állhatatosan megőrizték mindazt, amit az egyháztól kaptak. Ők Billy Graham magyarországi látogatását zseniálisan összekötötték a Szent Korona visszaszolgáltatásának ügyével. A Gondviselés rajtuk és a baptista egyházon keresztül is megmutatta csodás humorát. Az „amerikai imperializmus szolgálatában álló” egyházból így lett legnagyobb nemzeti ereklényk visszaszolgáltatásának főszereplője.

Tisztelt elnök úr, tisztelt megjelentek! Magyarország kormánya részéről – mindezek miatt is – természetes és egyértelmű a nyitottság az egyházak, így a baptista egyház felé. A szocialista, kommunista diktatúra keresztényüldözése után és most, – bátran ki kell mondani – a liberális diktatúra erkölcsi rombolása után óriási szerepe van az egyházaknak – a magyar társadalomban is és szerte a világban is. Az értékek megőrzésében, a családok, a nemzet megtartásában és megerősítésében, valamint a köznevelés, a szociális, a gyermekvédelmi és a karitatív feladatok megoldásában egyaránt. Talán ennek is köszönhető az a jó együttműködés, amely az elmúlt években kialakult a kormány és a baptista egyház között. Ezt a negyvenéves évfordulót, ezt az ünnepet most valóban mintegy meg tudtuk „koronázni” azzal, hogy

egyrészt elkezdődik annak az épületnek a megújítása, majd étellel megtöltése, amit a baptista központ mellett a kormány átadott a baptista egyháznak. Örülünk, hogy lassan elkészülnek és megvalósulnak a tervek is, reméljük, nagyon szép lesz! Egy szörnyű, szocialista módon átalakított épület reményeink szerint újra régi pompájában vagy megközelítőleg régi pompájában fog mutatkozni, és így szolgálja az egyház szociális, oktatási és karitatív tevékenységét. Ugyanilyen öröm, hogy a Baptista Szeretetszolgálat 640 millió forintos támogatással megvalósuló karitatív logisztikai bázisának az alapkövét ugyanebben az ünnepi évben tettük le. Hiszem azt, hogy a következő évek is a közös munkát, egyházaink erősítését, a kereszténység megőrzését, a nemzet védelmét fogják szolgálni. Ha visszautalhatok elnök úr szavaira: nagyon remélem, hogy a Jeremiás által mondottak, miszerint ők foglyok a városban, de mégis ott kell élniük, ma csak részben igazak. Mert itt kell élnünk az országban, a városban, de abszolút nem fogolyként, mint ahogyan ez történt a kommunista rendszerben, hanem szabadon és az egyházat erősítve.

Köszönöm szépen, hogy most már sokadszorra együtt lehetünk, együtt ünnepelhetünk. A lelki és a fizikai építkezéshez egyaránt sok erőt kívánok a következő években is!

Isten áldja önöket!

Köszönöm, hogy meghallgattak!

Kedves Papp Elnök Úr!

Ma hálát adunk minden áldásért az életünkben – családjáért, barátokért, szabadságért és hitért.

Amikor az amerikai gyarmatok kikiáltották függetlenségüket, csak néhány száz magyar élt Észak-Amerikában. Mégis 140 magyar küzdött az amerikai forradalmi háborúban. 1850-ben, Kossuth Lajos azon kampányát követően, hogy az Egyesült Államok támogassa a magyar függetlenséget, az USA külügyminisztere, Daniel Webster nyilatkozatban támogatta a magyarok szabadság iránti törekvését. A 20. században az Egyesült Államok minden nemzetet felszólított, ne feledkezzék meg arról, hogy civilizációnk alapja minden egyes ember veleszületett méltósága és értéke, melyet legdrágább meggyőződésünknek tartunk.

Valamennyiünk előtt ismert az a feszültség, amely a második világháború, valamint a Magyarország feletti szovjet uralom idején országaink között fennállt. Az 1970-es évek elejére mégis nyíltak olyan lehetőségek, amelyek a népeink közötti új kapcsolatok alapjait vetették meg a tudomány, technika és kultúra területén történt csereprogramokon keresztül, melyek a kölcsönös megértést segítették elő.

Ennek a növekvő támogatásnak és bizalomnak a szellemében történt az, hogy az Egyesült Államok felismerte annak szükségességét, hogy Szent István koronáját visszaadja a magyar népnek. Szent István koronájának 1978-ban történt visszaadása egyedülálló lehetőséget nyújtott a barátság és együttműködés elősegítésére kapcsolataink sok területén.

A népeink közötti kötelékek ereje azon közös értékeinken alapul, melyek összekötnék minket és közös célt adnak nekünk. Ezek hozták egy nevezőre népeinket, és vezetnek bennünket jövőbeni erőfeszítéseinkben is. Egyre több magyar és USA-állampolgárt kötnek össze a szakmai és tudományos csereprogramok, a virágzó üzleti és gazdasági kapcsolatok, valamint a nemzetközi együttműködés. A bennünket összekötő kapocs erős, dinamikus és – a Szent Koronához hasonlóan – örök.

A hálaadás alkalmából emlékezzünk valamennyien arra, hogy milyen fontosak a barátok, a család, a szabadság és a hit. Adassék meg Önöknek a békeség, szeretet és az ünnepi időszak igazi lelkiülete!

Boldog hálaadás napját kívánok!

A magyar Szent Korona tizenegy hazatérése (1205–1978)¹

Koronánk utolsó hazatérésének emlékére

Dr. Pálffy Géza ♦ történész

A Szent Korona nemcsak államiságunknak, hanem a magyar történelemnek is kiemelkedő jelentőségű szimbóluma, különleges eszmeiséggel bíró történeti ereklyénk. Sok évszázados históriája folyamán legfőbb nemzeti kincsünket – közismert legiti-

mációs szerepe és még európai mértékben is páratlan eszmeisége miatt – gyakran használták különféle célokra, menekítették háborúk vagy éppen trónviszályok során. Rendkívüli kalandokkal teli sorsa összességében jól jelképezi a történeti magyar állam több mint ezeresztendős viharos históriáját.

Mindezek ellenére szinte hihetetlennek tűnik, de külföldről való hazatéréseit ez ideig még nem tártá fel szisztematikusan a magyar történetírás és koronakutatás.² A Szent Korona Amerikából való 1978. januári hazatérése 40. évfordulója alkalmából ezért az elmúlt esztendő legfrissebb alapkutatásai alapján tanulmányunkban koronánk eddig ismert tizenegy hazatérését tesszük mérlegre.

Tizenegyszer külföldön 1205 és 1978 között – a kutatás lehetőségeiről

A Szent Korona eddigi ismereteink szerint sok évszázados történelme folyamán tizenegy alkalommal tért külföldről haza. Miként a mellékelt táblázat (lásd a következő oldalakon) összegzi, erre négy ízben (1205, 1242, 1305, 1463) az 1526. évi mohácsi csatáig tartó kö-

zékpor folyamán, öt esetben a kora újkorban (1608, 1664, 1687, 1712, 1790), végül két alkalommal a 19–20. században (1853, 1978) került sor. Noha az 1551. szeptember elején Erdélyből Habsburg I. Ferdinánd király (1526–1564) bécsi udvarába szállított magyar korona 1563 szeptemberében előbb fia, Miksa, majd 1572 őszén Rudolf főherceg koronázására hazatért Pozsonyba, a Magyar Királyság akkori új (elsősorban úgynevezett „belpolitikai”) fővárosába,³ ezek a hazaérkezések csupán ideiglenes, egy-egy bő hetes visszatérések voltak – ellentétben a többi hazatéréssel, amelyek mindig tartósnak (legrosszabb esetben is több évtizedesnek) bizonyultak. Az 1563 és 1572 őszi koronázási ceremóniák után viszont a magyar felségjelvényeket újra meg újra visszavitték a bécsi császárvárosba. Összességében ezért számolunk tizenhárom helyett ténylegesen tizenegy hazatéréssel.

A magyar korona majd tucatnyi hazaérkezésének nagyobb részét régóta és egyre alaposabban ismerjük. A felségjelvény históriáját annak ötödik hazatérése (1608) után és részben azzal összefüggésben elsőként, majd több ízben is összegző Révay Péter koronaőr (1608–1622) a korábbi négy hazaérkezéséből háromról (1242, 1305, 1463) ha nem is részleteiben, de már tudott. Sőt, az 1608. évről kortársként és részben szemtanúként egyenesen alapos információkkal rendelkezett.⁴ Hasonlóképpen egy újabb visszatérés-

nek, a kalapos király, II. József (1780–1790) általi 1790. februári visszaadásnak volt köszönhető, hogy a 18. század végén igen megnőtt az érdeklődés koronázási jelvényeink iránt, sőt azok tudományos és történeti vizsgálata is új lendületet kapott.⁵ Így a 18–19. század fordulóján, azaz még a professzionális magyar történetírás megszületése előtt az addigi kilenc (1205, 1242, 1305, 1463, 1608, 1664, 1687, 1712, 1790) hazatérésből általában hétről (1205, 1242, 1305, 1463, 1608, 1687, 1790) már tudtak. Hogy a gazdag tárházból csak két érdekesebb példát említsünk: a korona „ide ’s tova való Bujdosásairól” szólva Decsy Sámuel 1792-ben megjelent nevezetes koronátörténeti művében magyar nyelven,⁶ egy, a felségjelvény I. Napóleon hadai elől Munkácsra történt menekítése (1805–1806) kapcsán készült összeállítás pedig ugyanennyiről latinul számolt be.⁷

A modern kutatásoknak köszönhetően a helyzet tovább javult. A 19. században, sőt kivételesen még korábban is – ha nem is precízen, de – már tudtak a Rákóczi-szabadságharc (1703–1711) alatti menekítésről, így kurtán azután Ipolyi Arnold klasszikus koronátörténete is megemlítette 1886-ban.⁸ A nemzeti kincsünk Amerikából történt 1978 eleji hazatértét követően megjelent úttörő forráskiadványban a tizenegy alkalomból ugyanakkor viszont csak nyolcra találunk direkt vagy indirekt adatokat és utalást (bár

A Szent Korona tizenegy külföldi tartózkodása (1205–1978)

18

Időpont	Időtartam	Elvitel helyszíne	Elvitel oka	Külföldi helyszín(ek)	Legnagyobb távolság	Hazatérés helyszíne	Hazatérés legfőbb oka
1205. április–május	mintegy 2 hét	Székesfehérvár	trónviszály	Bécs	kb. 200 km	Székesfehérvár	II. András koronázása (máj. 29.)
1241. szeptember – 1242. március	7 hónap	Székesfehérvár (márc.) / Zágráb (szept.)	tatárjárás	Dalmácia (Spalato, Trau)	közel 700 km	Klissza (márc.) / Verőce (nov.) / Székesfehérvár (dec.)	tatárjárás vége
1304. szeptember – 1305. november	1 év 2 hónap	Buda	trónviszály	Prága, Brünn	bő 500 km	Sopron / Buda	Wittelsbach Ottó koronázása (1306. ápr. eleje)
1440. november 1. – 1463. július 24.	23 év 8 hónap	Visegrád (febr.) / Székesfehérvár (máj.) / Pozsony (nov.)	trónviszály	Bécsújhely / Graz	kb. 200 km	Sopron / Buda	Hunyadi Mátyás koronázása (1464. márc. 29.)
1551. szeptember 3. [1563. szept. / 1572. szept.] – 1608. november 18.	12 + 9 + 36 = 57 év 2 hónap	Erdély (júl.) / Pozsony (szept.)	gyulafehérvári szerződés	Bécs, 1583 után Prága, Bécs (1608. júl.)	bő 300 km	Pozsony	II. Mátyás koronázása (nov. 19.)
1663. szeptember 28. – 1664. december 20.	1 év 2 hónap	Pozsony	török háború	Bécs	kb. 80 km	Pozsony	török háború vége (aug. 10.: vasvári béke)

1683. július 5. – 1687. szeptember 8.	4 év 2 hónap	Pozsony	török háború, Bécs második ostroma	Bécs (júl. 5–7.), Linz (júl. 13.), Passau (júl. 17. – aug. 25.), újra Bécs (szept. 14. után)	közel 400 km	Pozsony	I. József koronázása (dec. 9.)
1703. december 17. – 1712. április 15.	8 év 4 hónap	Pozsony	Rákóczi-szabadságharc	Bécs	kb. 80 km	Pozsony	III. Károly koronázása (máj. 22.)
1784. április 13. – 1790. február 18/21.	5 év 10 hónap	Pozsony	II. József rendelete	Bécs	kb. 80 km	Buda	II. József uralkodásának vége (febr. 20.), II. Lipót koronázása (nov. 15.)
1853. szeptember 19. délután – 21. reggel	bő 1,5 nap	Orsova (szept. 8.) / Buda (szept. 16–18.)	Ferenc József megtekinti (szept. 20.)	Bécs	bő 250 km	Buda	újra őrzés a bevett helyen, Budán
1945. március 27. – 1978. január 5.	32 év 9 hónap	Budapest, vár (1944. nov. 7.) / Kőszeg (1945. márc.)	II. világháború, szovjet front	Ausztria, Németország (1945–1953), Fort Knox (1953. márc. 23. – 1978. jan. 4.)	sok ezer km	Budapest, Parlament (jan. 6.), Nemzeti Múzeum (jan. 31.)	amerikai–magyar megállapodás

19

a kötet kétségkívül nem törekedhetett teljességre),⁹ az azóta napvilágot látott koronátörténetek pedig általában már kilencről vagy tízről tudnak.¹⁰ Mindezek mellett kiemelendő, hogy a felségjelvény 1853. őszi megtalálásában oly fontos szerepet játszó Wargha István kettős ügynök pályájáról nemrég Deák Ágnes, amerikai kalandjáról és hazatéréséről pedig Glant Tibor tollából önálló monográfia is született.¹¹ Mindközben Kottanner Jánosné Wolfram Ilona német nyelvű emlékiratának, a világ egyik legkorábbi női memoárjának hála részletekbe menően tudunk a Hunyadi Mátyás király (1458–1490) általi, 1463. évi visszaszerzést megelőző 1440. februári nevezetes koronarablásról is.¹²

A 17. század eleje óta eltelt bő négyszáz esztendő igen figyelemre méltó koronakutatói eredményei ellenére sincs azonban egyetlen olyan kiadvány nemzeti ereklényk történetéről, amely mind a tizenegy hazatérést felsorolná, pedig legfőbb nemzeti kincsünkről már tucatnyi könyv született. Még legfrissebb koronátörténetünk sem veszi számba az összes hazaérkezést.¹³ Ám a korona őrzésének helyszíneit összegző kronológiák között sincsen ismereteink szerint olyan, amely minden külföldi távollétről tudna.¹⁴ Mindeközben a koronáról szóló kiadványoknak a menekítésekre vonatkozó adatai gyakran térnek el egymástól, vagy csupán említésszerűen tudnak a fel-

ségjelvény külföldre viteléről, majd hazahozataláról. Az 1664. decemberi Bécsből történt visszatérést például szinte teljesen elfeledte a koronakutató, pedig néhány történeti munka már az 1930-as, majd az 1980-as években utalt rá.¹⁵

Bőven lehet tehát még a témában meghatározó újdonságokkal szolgálni. Ez több dolognak köszönhető. Egyrészt a „Lendület” Szent Korona Kutatócsoport keretében az elmúlt évek során végzett, teljességre törekfő forrásfeltárásnak hála, a hosszú 17. század (1608–1711/12) négy hazatéréséről (1608, 1664, 1687, 1712) számos korábban ismeretlen, kiemelkedő jelentőségű dokumentum került elő. Többek között még egy, a korona 1663–1664. évi kalandjáról I. Lipót császár és király (1657–1705) által saját kezűleg írott forrás is. Másrészt a nemzetközi szakirodalom alaposabb ismerete is segítette egyes események rekonstrukcióját, miként ezt például a korona 1683 és 1687 vagy 1944 és 1978 közötti történetének feltárása bizonyítja. Az utóbbi esetben az újonnan megnyílt amerikai levéltárak és az egykori főszereplők megkérdezése (azaz az oral history) is számottevően előmozdította, hogy újabb meghatározó összegzés születhessen a témáról.

Harmadrészt még a középkori menekítések és visszatérések esetében is került elő az elmúlt években néhány új, olykor persze csupán közvetett informá-

ciókkal szolgáló dokumentum, nem is beszélve a 18–19. századi eseményekről (1703–1712, 1784–1790, 1848–1853). Negyedrészt a politikatörténet gondos újragondolása is több esetben segítette a korábban részben jobban, részben kevésbé ismert események pontosítását, amire főként a 14. század eleje (1301–1310), a 15. század közepe (1438–1464) és a Mohács utáni bő fél évszázad (1551–1608) koronátörténete mutat szép példát. Végül a legkorábbi hazatérés (1205) esetében a korszak országos tisztségviselőinek nemrég elkészült archontológiája¹⁶ és a korabeli politikai-hatalmi viszonyok alapos újragondolása tette lehetővé a korábbiaknál jóval precízebb rekonstrukciót, ez esetben ugyanis magáról a koronaelvitelről – csupán néhány soros említéssel szolgáló – forrásaink száma egyáltalán nem bővült.

A korona külföldre vitelének vagy menekítésének vizsgálata a fentiekén túl azért is érdemes és érdekes, mert több kivitel és hazahozatal hosszabb belföldi országjárással (1241–1242, 1301–1310, 1440–1463, 1526/51–1608, 1849–1853 vagy éppen 1944–1945) is összefüggésben áll. Mivel azonban az 1608 végi pozsonyi országgyűlésen a magyar rendek törvényben rendelkeztek arról (koronázás előtti 4. artikulus), hogy a Szent Korona Magyarország határain kívülre nem vihető,¹⁷ amit ezután koronázási esküjükben a mindenkori uralkodók is megfogadni kényszerültek,

amikor királyaink és a magyar politikai elit vezetői csak tehettek, nemigen merték idegenbe vinni a koronát. Annak ellenére sem, hogy erre az 1715. évi 38. törvénycikk háborús veszélyhelyzet alkalmával számukra lehetőséget biztosított,¹⁸ jóllehet ezt történetírásunk jelentős része napjainkra elfeledte.

Ehelyütt érdemes felhívni a figyelmet arra is, hogy a hazai országjárások sem ismertek még teljességgel. A Szent Koronát ugyanis nem csupán idegen hadak (1241: tatárok; 1663, 1683: törökök; 1805 és 1809: franciák; 1848–1849: császáriak; 1944–1945: szovjetek), hanem ellenséges magyar csapatok (1645: I. Rákóczi György erdélyi fejedelem; 1683: Thököly Imre hadai; vagy 1703: II. Rákóczi Ferenc kurucjai) elől is több ízben menekítették. Az I. Rákóczi György fejedelem (1630–1648) hadai elől Győrbe (1645–1646), vagy a Napóleon csapatai elől Észak-Magyarországra történt dupla menekítés (1805–1806: egészen Munkácsig, 1809: Egerbe) még ugyancsak szisztematikus feldolgozásra vár, a rá vonatkozó szakirodalom gyakran nemcsak ellentmondásos, hanem hibákkal is teli.¹⁹ A korona 1620–1622. évi különleges hazai útját – 19. századi előkutatásokra építve²⁰ – az elmúlt években viszont újabb és újabb felfedezésekkel sikerült nagyrészt tisztáznunk.²¹ Az 1848–1849. évi szabadságharc alatti hosszú belföldi utazásának, nevezetesen a császári csapatok elől

többszöri menekítésének, majd Orsova melletti elásásának, végül kalandos megtalálásának teljes körű feltárását két kollégánk, Hermann Róbert és Manhercz Orsolya nemrég készítette el.²²

Törvénytelen elvitelek? – mítoszok és valóság

Az 1608. évi pozsonyi országgyűlésen hozott, említett törvénycikk és az uralkodók ezzel összhangban álló koronázási esküi miatt általánosan él a köztudatban szinte az egész magyar történelemre vonatkoztatva az az elképzelés, hogy a Szent Korona külföldre vitele törvénytelen (törvényellenes) cselekedet volt. A helyzet azonban ennél a sematikus megállapításnál sokkal összetettebb. Egyfelől 1608 előtt erről a kérdéssel nem rendelkeztek konkrétan törvényeink, azaz a középkori elvitelek (1205, 1241, 1304, 1440) és a bécsi uralkodói udvarba a 16. század közepén történt szállítás (1551) esetében törvényteleniségről nem beszélhetünk. Már csak azért sem, mert ezekben az esetekben mindig vagy maga az aktuális magyar uralkodó (1241: IV. Béla; 1304: Přemysl Vencel, másként László király; 1551: Habsburg Ferdinánd) vitte, vagy az elhunyt király özvegye (1205: Imre király özvegye; Aragóniai Konstancia magyar királyné gyermek fiával, III. László királlyal; illetve 1440: Habsburg Albert özvegye, Luxemburgi Erzsébet királyné csecsemő fiával, V. László királlyal együtt) szállította külföldre a felségjelvényt.

Másfelől a hosszú 17. századi három menekítés (1663, 1683, 1703) sem olyan egyértelmű, hogy rögtön törvénytelennek minősíthessük azokat. Mindegyik alkalommal ugyanis háborús végveszélyben (nagy török hadakozás vagy kuruc felkelés) vitette el a törvényes magyar uralkodó, mindegyik esetben I. Lipót a koronát. Tettével kétségtől törvénysértést követett el, ráadásul még 1655. júniusi koronázási hitlevelét (*diploma inaugurale*) is megszegte,²³ aminek azonban minden esetben tudatában is volt. Csakhogy a törvénysértésre mindhárom alkalommal a magyar rendek választotta magyar koronaörök határozott kérelmére, továbbá a magyar főméltóságok tudtával, sőt általában támogatásával került sor.

Noha a magyar politikai elit vezetői a felelősséget mindhárom ízben (különösen 1663 őszén) igyekeztek az uralkodóra tudatosan áthárítani, a törvényszegésnek minden esetben részesei, sőt kisebb-nagyobb részben támogatói is voltak. Ráadásul mindig vis major szituációról volt szó: arról, hogy megkockáztatják-e, hogy a háborús végveszélyben a korona a törvényes uralkodóra támadó ellenség kezébe kerüljön. Ám természetesen az uralkodó is igyekezett biztosítani magát: 1663-ban és 1683-ban Lipót király olyan elismervényt állíttatott ki a magyarok számára, amelyben kifejtette, tisztában van azzal, hogy a korona Bécsbe vitelével megsérti koronázási esküjét.

Mivel azonban Magyarországon már nem volt alkalmas hely, ahol a koronát nagyobb veszedelem nélkül lehetett volna őrizni, illet pedig a rendek sem tudtak megnevezni (ami szintén megfelelt a valóságnak), ezért kényszerült azt uralkodói rezidenciájába menekíteni. Nevezetesen Bécsbe, amely az 1526 utáni évtizedektől egészen az Osztrák–Magyar Monarchia bukásáig nemcsak a magyar király uralkodói udvara, hanem Magyarország „második fővárosa” is volt.²⁴

A helyzet 1663-ban és 1683-ban még ennél is különlegesebb volt. Az említett uralkodói elismervényt ugyanis a koronaörök a pozsonyi vár Koronatornyában mintegy különleges „könyvtári őrjegyként” a Szent Korona helyére voltak kötelesek tenni mindaddig, amíg oda a klenódiumok vissza nem kerültek. Az uralkodó ezzel egyértelműen jelezte: erőszakos elvitelről szó sem volt, minden a magyarok tudtával, elsősorban a koronaörök kifejezett kérésére történt. Sőt, ők 1663-ban Bécsben (Zichy István első koronaör), 1683-ban pedig az egész osztrák–német utazás során (Erdődy Kristóf második koronaör) a felségjelvény mellett maradhattak. Így a Szent Korona idegen földön is úgy mond magyar őrizetben tartózkodott. A magyarok által is ismert és támogatott kényszerű törvényszegésben ugyanakkor – a koronaöröket kivéve – a magyar elit legfőbb vezetőinek (a nádornak, az esztergomi érseknek és a többi főméltóságnak) tevőlegesen nem kel-

lett részt venniük. Abból taktikusan kimaradtak, politikai presztízavesztés így nem érthette őket.

A korona esetleges pusztulásának lehetőségét egyetlen felelős módon gondolkodó uralkodó vagy magyar politikus sem támogathatta. Így, bár kevésbé ismert, az 1715. évi pozsonyi diétán a korábbi törvényt módosították (38. artikulus). Nevezetesen azzal a kikötéssel bővítették, hogy a koronázási jelvényeket „csak fenyegető veszély vagy szükség esetében, a nádorispán úr előleges tudtával lehet onnét [ti. Pozsonyból] elvinni”.²⁵ A Szent Korona őrzési módjában ezzel igen fontos változás következett be, ami valójában az 1663., 1683. és 1703. évi tényleges gyakorlatot, a vis major háborús helyzethez való alkalmazkodást jelentette, ami mindig nagyjából és tudatosan az előző esemény koreográfiája szerint zajlott. A három eset egyúttal jól mutatja azt is, hogy a magyar történetírásban olykor egyenesen magyar elnyomóként ábrázolt I. Lipót teljesen tudatában volt a Magyar Királyság legfontosabb szimbóluma kiemelkedő jelentőségének, pótolhatatlan voltának és legitímációs erejének, s noha kétségtől voltak markáns abszolutisztikus intézkedései, a magyar rendi állam legfőbb jelképét nemcsak tiszteletben tartotta, de megóvásáról is többször gondoskodott. Sőt, a törvénysértéssel paradox módon valójában megmentette a koronázási jelvényeket.

Az 1715. évi törvényi rendelkezés tudatában a II. világháború alatti, 1945. március végi Ausztriába történt koronamenekítés sem számított törvénytelennek. Erről ugyanis a magyarországi kormányzat akkori első embere, a kormányzói tisztet ideiglenesen betöltő nemzetvezető (aki egy személyben kormányfő és a nyilas állampárt vezetője is volt), Szálasi Ferenc is tudott – az ekkor érvényben lévő 1928. évi 25. törvénycikk pedig éppen az 1715. évi szabályozást erősítette meg, a koronamenekítésben a korábbi nádor helyére a mindenkori miniszterelnököt léptetve.²⁶ Az persze más kérdés, hogy Szálasi hatalomra kerülése 1944. október 16-án egyértelműen a németek teljes támogatását élvezve és Horthy Miklós kormányzó erőszakos eltávolításával, azaz korántsem törvényes körülmények közepette következett be.²⁷ Így igen meleg helyzetet okozott, amikor a hatalomra került Szálasi október 30-án bejelentette, hogy a Szent Koronára kívánja lenni nemzetvezetői esküjét, hiszen a felségjelvényt még október 10-ről 11-re virradó éjszaka – Lakatos Géza miniszterelnök és a két országos koronaőr tudtával – biztonságból elásták a Koronaország épületének (Váralja u. 14.) szenespincéjében egy vízhatlan katonai ételhordóládában. Végül Szálasi a budai királyi várpalota márványtermében november 4-én ténylegesen a közben helyére visszavitt Szent Ko-

rona előtt tette le nemzetvezetői esküjét, a koronát tekintette ugyanis a magyar alkotmányos folytonosság letéteményesének, majd döntő szerepet játszott a felségjelvények előbb Nyugat-Dunántúlra, majd külföldre menekítésében, miként ez Glant Tibor alapos kutatásaiból kiderül.

Mindezek ismeretében kijelenthető: a tizenegy külföldre vitel közül valójában egyetlenegy volt ténylegesen és úgymond „megfontoltan” törvényellenes. Nevezetesen II. József 1784. tavaszi rendelkezése, amely nem háborús vészhelyzetben, nem a koronaörök kérésére, s legfőképpen nem a magyar elit túlnyomó részének támogatásával, hanem egyenesen tiltakozása ellenére és asszisztálása nélkül valósult meg. Sőt, a korona elszállítása a magyar kancellária és a Helytartótanács többszöri határozott ellenvetése és rosszallása dacára következett be, mely kormány-szervek az uralkodó által a pozsonyi várba tervezett papi szeminárium kialakítása miatt a felségjelvénynek az ország egykori székvárosába, Budára való átvitelét támogatták. Végül, ami ugyancsak figyelemre méltó: többször fel is hívták az uralkodó figyelmét tervezett rendelkezése törvényellenes voltára és várható súlyos következményeire. Az már csak a dolog pikantériája, hogy az elhatározása mellett minden ellenvetés dacára makacsul kitartó II. József – nem lévén koronás magyar uralkodó – nem is tett esküt a

törvények betartására, így a korona Magyarországon őrzésére sem.

Összességében a kalapos király intézkedése vitathatatlanul abszolutisztikus jellegű és törvényellenes, ráadásul igen tudatos döntés volt. Rendeletét mindezek ellenére sem magyarellenesség motiválta, hiszen az uralkodó közép-európai birodalma minden fontosabb koronáját és koronázási jelvényét bécsi kincstárába vitette és ott együtt őriztette. Az ezzel járó súlyos következményekkel – kiváltképpen a monarchián belül már a 16. századtól speciális szuverenitással és ebben az időszakban is igen erős rendiséggel bíró Magyarország vonatkozásában²⁸ – viszont nem számolt kellőképpen, hiába figyelmeztették erre többször is leghűségesebb magyar tanácsadói. Őt a Szent Korona egyszerűen nem érdekelte, azt a cseh felségjelvényekkel közös almáriumba záratta. Miként az új kutatásokból kiderült, az üvegszekrény kulcsait azonban a magyar koronaörök őrizték, azaz a koronázási jelvények feletti legalább részleges magyar ellenőrzés Bécsben sem szűnt meg, ahhoz jelenlegi ismereteink szerint nem juthatott hozzá idegen. A császári kincstárban az üvegszekrényben – a korábbi évszázadok hagyományával ellentétben, amikor mindig a koronáládában elzárva őrizték őket – viszont megtekinthetővé váltak, miként a cseh és az osztrák hatalmi szimbólumok is.

A külföldre szállítás okai

A korona külföldre menekítésének hátterében a tizenegy eset majdnem felében (öt alkalommal) háborús veszélyhelyzet állt. 1241-ben a tatárjárás, 1663-ban és 1683-ban a nagyvezíri hadak, 1703-ban II. Rákóczi Ferenc már Pozsonyt fenyegető kurucok, végül 1945 tavaszán a szovjet csapatok, azaz a Vörös Hadsereg előrenyomulása. A három másik közepkori esetben (1205, 1304, 1440) az uralkodó (Imre király, III. András, illetve Habsburg Albert) halálát követő trónviszály váltotta ki a menekítést, amelyet 1205-ben és 1440-ben az özvegy királynék (Aragóniai Konstancia, illetve Luxemburgi Erzsébet) a felségjelvény elbitorlásával biztosítottak, miként ezt Kottaner Jánosné említett emlékiratának köszönhetően az utóbbi alkalom kapcsán részletesen dokumentálni tudjuk.

Végül a II. József-féle jogtalan elvitel (1784) után megmaradó két külföldre szállítás (1551, 1853) különleges körülmények közepette zajlott. Az 1551. késő nyárit egy államközi szerződés, egyfelől I. Ferdinánd követi, másfelől Izabella királyné és fia, Szapolyai János Zsigmond választott király (1540–1571) gyulafehérvári megállapodása (július 29.) tette lehetővé.²⁹ Az 1853. őszt ugyanakkor az uralkodónak, I. Ferenc Józsefnek (1848–1916) a korona megtekintésére vonatkozó kívánsága motiválta, amit a magyar

elit a szabadságharc leverése után, az abszolutizmus korszakában természetesen nem kérdőjelezhetett meg. Mindezekkel magyarázható, hogy míg az említett öt háborús, a három trónviszály alatti és a II. József-féle kivétel, azaz összesen kilenc eset a nyilvánosság jelentősebb kizárásával történt, 1551 nyarán és 1853 szeptemberében erre nem volt szükség. Emiatt e két transzport helyi források alapján, illetve a 19. század közepi különféle sajtóorgánumok segítségével igen alaposan rekonstruálhatóvá vált.

Külön figyelmet érdemel, hogy a tizenegy esetből hét alkalommal korabeli bevett őrzési helyükről (1205, 1241: Székesfehérvár; 1663, 1683, 1703, 1784: Pozsony; 1944: Buda) vitték el a koronázási jelvényeket. 1304-ben ugyanakkor nem Fehérvárról, hanem Budáról kerültek Prágába, miután azok a cseh Přemysl László (másként Vencel) 1301. augusztusi fehérvári koronázása után, de még 1304 nyara előtt, talán valamikor 1302-ben a trónviszály közepette az új magyar uralkodó tartózkodási helyére, Budára kerültek. 1440 májusában pedig Luxemburgi Erzsébet özvegy királyné csecsemő fia, V. László fehérvári koronázása után indult el Ausztriába a februárban Visegrádról ellopott koronával, ám végül csak november elején Pozsonyból vitték osztrák földre, mely város június közepétől a királyné utolsó magyarországi bázisa maradt. További kivételt csupán az

előbb említett két különleges alkalom jelentett: 1551 nyarán Erdélyből érkezett – az erre az időre már kialakult török hódoltság miatt – hatalmas észak-magyarországi utazással a Szent Korona Bécsbe, 1853 szeptemberében pedig Budán át előbb hajóval, majd vasúton jutott el oda.

Sokféle hazatérés

Miként koronánk külföldre vitelének többféle oka volt, ugyanez igaz hazatéréseire is. A kép ez esetben valamivel mégis egységesebb. Mivel a Szent Korona legfőbb szerepét a magyar uralkodók koronázási szertartásán töltötte be, hiszen ahhoz – mint közismert – nélkülözhetetlen volt, ezért többségében (hét esetben) elsősorban a tervezett vagy remélt koronázás miatt tért vissza. A ceremónia helyszíne ugyan az évszázadok alatt több ízben változott (Esztergom, Székesfehérvár, Pozsony, Sopron és Buda[pest]),³⁰ s a koronázást végzők személyében is történt markáns fordulat (1527-ben ideiglenesen, 1687-től állandóan az esztergomi érsek már a nádorral együtt koronázott),³¹ a Szent Korona nem volt más felségjelvényvel helyettesíthető.

Mindezek ismeretében a koronázásra való hét hazatérés szinte evidenciának is nevezhető, legyen szó akár korábbi trónviszályról (1205, 1305, 1463), országos háborúról (1687, 1712) vagy éppen korábbi jog-

talán menekítéséről (1790). Mindez független volt attól, hogy a magyar trónra egy Árpád-házi, egy Habsburg-uralkodó vagy éppen Hunyadi Mátyás törekedett. Ám a 16. századi említett két ideiglenes hazahozatal (1563, 1572) is koronázási ceremóniára történt. Az előző esetben ráadásul mind Habsburg Miksa, mind másnap (1563. szeptember 9.) felesége, Mária királyné szertartásán szerephez jutottak a felségjelvények, hiszen az új királyné jobb vállát (mint az uralkodó támaszát) érintették vele, majd a szertartást végző Oláh Miklós esztergomi érsek (1553–1568) a királyi jogart és az országalmát is a kezébe adta.³²

A maradék négy alkalomból (1242, 1664, 1853, 1978) két esetben egy-egy nagy háború elmúltával, 1242-ben a tatárjárás után, 1664 végén pedig a vaskvári békét követően tért haza a korona, mindkét esetben természetesen az uralkodó és a magyar politikai elit tudtával. Sőt, az utóbbi időpontban a bécsi kincstárban egy szűk körű közszemle keretében a magyar egyházi és világi főméltóságok az udvar képviselőinek jelenlétében még ellenőrizték is a koronázási jelvények hiánytalan meglétét, amiről I. Lipótnak latin nyelven külön igazolást is adtak.³³ A középkorból hasonló ellenőrző szemlére csak 1463 júliusában a bécs-újhelyi visszaadáskor van adatunk, bár ez majd minden hazatéréskor valamilyen formában megtörténhetett, így nyilván már 1205 tavaszán is. Jelenleg

ugyanakkor sajnos nem tudjuk, hogy a koronálada lepecsételése a 17. század előtt pontosan miként zajlott. Az új szabályozásra (az uralkodó és képviselői, illetve a magyar rendi elit vezetőinek pecsétjeivel) ugyanis csak II. Mátyás (1608–1619) 1608. novemberi koronázását követően került sor Pozsonyban, ami azután a 20. századig szokásban maradt.³⁴

Az utolsó két hazahozatal (1853, 1978) szintén eltért a többitől. Egyfelől ezen esetekben sem koronázásra kerültek haza a felségjelvények. 1853 szeptemberében a bécsi uralkodói megtekintést követően bevett őrzési helyükre, a budai várba szállították vissza azokat, ahol éppen az előző hazaszállítástól kezdve tartották őket, mégpedig 1790 késő tavaszától a Szent Zsigmond prépostsági kápolna erre a feladatra kialakított őrzőhelyén. Ezt követően – a Napóleon előli menekítések (1805–1806, 1809) mellett – a budai rezidenciát csupán a pozsonyi király- és királyné-koronázásokra hagyták el a jelvények – sorjában 1790 őszén II. Lipót, 1808-ban Mária Ludovika királyné (I. Ferenc harmadik felesége), majd 1825-ben Karolina Augusztia királyné (I. Ferenc negyedik hitvese), végül 1830-ban V. Ferdinánd király ceremóniájára,³⁵ amelyekről természetesen nem hiányozhattak.

Legvégül, mint közismert, 1978. január elején az Amerikai Egyesült Államokból tértek haza a magyar

koronázási jelvények, amikor elsőként szállították előbb helikopterrel, majd két ízben (előbb Amerikán belül, majd a tengerentúlról haza) repülővel őket. A magyar parlamentbeli ünnepélyes átadást (január 6.) követően az amerikai fél határozott kérésére a Magyar Nemzeti Múzeumban állandó kiállításra kerültek.³⁶ Ám az orsovai megtalálás után 1853. szeptember közepén Budán is sokan láthatták a jelvényeket, hiszen ekkor a budai várban háromnapos (szeptember 16–18.) közszemlére tették őket.

Sorsfordító távollétek és hazaérkezések

A korona külföldre történő, többnyire gyors me nekítése – mint láthattuk – érthetően általában a nyilvánosság csaknem teljes kizárásával történt. Ezzel ellentétben hazahozatala több ízben nemcsak kiemelt pompával zajlott, hanem hosszú távra meghatározta a koronáról való gondolkodást, sőt részben Magyarország sorsát is. E tekintetben a tizenegyből hét esemény emelkedik ki. Már az 1305. őszi hazatérés is alapvető fontosságú volt, hiszen biztosította a Szent Koronát előbb Wittelsbach Ottó 1306. április eleji, majd egy hosszabb erdélyi száműzetés (1307–1310) után Anjou Károly 1310. augusztus 27-i immár harmadik, ezúttal teljesen legitim koronázásához. Ez az Anjou-kor meghatározó eseményét, valójában az új dinasztia hatalmának stabilizálódását hozta Magyar-

országon. Hasonló következett be 1687 őszén: az ekkor Bécsből hazaszállított korona ugyanis – a rendek friss országgyűlési határozatai értelmében – december 9-én Magyarország első örökös királya, I. József fejére került. Ez mind a Habsburg–magyar viszonyban, mind a magyar uralkodókoronázások és legfőbb nemzeti kincsünk történetében is több szempontból új korszakot nyitott.

Még nagyobb jelentőséggel bírt a korona azon öt hazatérése (1463, 1608, 1790, 1853, 1978), melyek – egyáltalán nem véletlenül – kifejezetten ünnepélyes keretek között zajlottak. A 15. század közepén Hunyadi Mátyás számára létfontosságú volt a korona visszaszerzése, hiszen uralmának törvényes megerősítése függött tőle. Így óriási eredmény volt számára, amikor hosszas tárgyalások után 1463 nyarán III. Frigyes német-római császártól hatalmas váltságdíjért sikerült megszereznie. A felségjelvény azonban mindent megért. Így az ünnepélyes hazahozatal után – a Magyarországhoz ekkor ugyancsak visszakerült – Sopron városában háromnapos (július 24–26.) közszemlére tették.³⁷ Majd a boszniai hadakozást követő, 1464. márciusi koronázása után Mátyás a felségjelvény őrzését is megerősíttette és szabályoztatta a rendekkel (1464. évi 2. törvénycikk).³⁸ Hátborzongató ugyanakkor belegondolni abba, hogy ha 1440-ben Erzsébet királyné nem lopatja el, majd viszi Ausztriába

a koronát, Mátyás valószínűleg sohasem lép trónra, ez esetben ugyanis Magyarország történelme teljesen más fordulatot vett volna. Hosszabb polgárháború híján édesapjának, Hunyadi János szörényi bánnak aligha lett volna módjában néhány esztendő alatt a politikai elit élére törni, kisebbik fia számára pedig nehezen nyílhatott volna meg a trónig vezető út. A korona története tehát még egyik legjelentősebb uralkodónk felemelkedését és sorsát is alapvetően befolyásolta.

Igen hosszú távra kiható következményekkel bírt a Szent Korona II. Rudolf császár (1576–1612) prágai udvarából való visszaszerzése 1608 nyarán, majd ünnepélyes hazatérése november 18. délután, a II. Mátyás koronázását megelőző napon – amint erre néhány esztendeje a holland Kees Tszelszky kutatásai már ráirányították a figyelmet.³⁹ Ez igaz volt mind a felségjelvényre, mind a róla való gondolkodásra, ám még a Magyar Királyság történetére is. Az ekkori hazahozatalnak köszönhetően született első ízben törvény a koronának az ország határain belüli őrzéséről, miközben sokak számára láthatóvá vált, többen le is rajzolták, majd 1613-ban első önálló nyomtatott ábrázolása is megjelent.⁴⁰ Emellett 1608 végén egészen a 20. századig kihatóan szabályozták a koronálada zárásának és a jelvények őrzésének szinte teljes eszköztárát. Sőt, a

Szent Korona a magyar címerre is rákerült, azaz ekkor alakult ki a napjainkban is használt szent koronás államcímernk (az úgynevezett kiscímernk⁴¹), amelynek egyik legrégibb és legszebb egykorú ábrázolása 1618 júniusából II. Ferdinánd pozsonyi koronázásán a későbbi nádor, Esterházy Miklós által vitt Magyarország-zászlón maradt fenn.⁴²

Hasonlóan ugyancsak modern korig ható jelentősége volt annak, hogy Révay Péter hamarosan elsőként foglalta össze a felségjelvény történetét és eszmeiségét. A Szent Korona 1608-ban tehát szinte berobbant a magyar rendek politikai gondolkodásába: az uralkodó, a királyi hatalom és az ország mellett egyúttal már a felségjelvényt idegenből visszaszerző „rendi nemzet”, az önkényes uralkodóval szembeni rendi ellenállás és szabadságjogok, sőt a magyar állam függetlenségének szimbólumává is kezdett válni.⁴³ Nem tévedés: elsősorban ennek köszönhetően tarthatjuk ma is az utóbbinak, illetve vált lehetővé 2000. január 1-jén átvitele a Nemzeti Múzeumból a rendek modern kori utódainak székházába, a Parlamentbe.

Mindezeket túl az 1608 végi hazatérés nyitotta meg Magyarországon a Habsburg-dinasztia és a magyar rendek között már írásban is rögzített kiegyezések ugyancsak a modern korig tartó sorozatát (1608, 1622, 1647, 1681, 1711/12, 1790, 1867).⁴⁴ Ebben a folyamatban 1608 ősze mellett az 1790 eleji hazahozatal

szintén kiemelkedett, különösen, hogy ekkor Bécsből már nem Pozsonyba, hanem a régi magyar fővárosba, Budára tértek haza a jelvények. Az esemény az újabb kori magyar történelem egyik legfényesebb országos ünnepségévé vált, amit a hazafelé úton, az éjszakázások állomáshelyein (Köpcsény, Győr, Esztergom), majd Budán közszemlék sora fémjelzett. Mindez II. József törvénytelen koronaelvitelének és abszolutista uralkodásának együttesen vetett véget. Szimbolikusan tartható, hogy a kalapos király halálának másnapján (február 21.) érkezett meg a Szent Korona Budára, melyet szinte mindenütt az „Éljen a magyar szabadság!” felkiáltással fogadtak.

Az utóbbi hazahozatal a korona tudományos kutatásában is új korszakot nyitott. Az 1790. februári, júniusi és novemberi közszemlék idején a hazaúton, Budán, majd Pozsonyban viszonylag sokan tekinthették, sőt részben már vizsgálhatták meg, s ismerték fel végleg, hogy zománcclemezei görög és latin csoportra oszthatóak, azaz nemzeti kincsünk akkori és jelenlegi állapotában biztosan nem lehetett az első magyar király, Szent István koronája.⁴⁵ Ezen vizsgálatok teljes körű feltérképezése és értékelése azonban még a jövőbeli kutatások feladata. Mindezek ismeretében a Szent Korona 1608. évi pozsonyi és 1790. évi budai hazatérése joggal tartható a kora újkori magyar történelem két mérföldkövének.

Noha az 1853. szeptemberi megtalálás összességében egy sikeres rendőri akció eredménye volt, a koronázási jelvények fennmaradása szempontjából kiemelkedő jelentőséggel bírt. Az 1849. augusztus végén elásott kincsek ugyanis igen megsínylették, hogy éveken át rejtőztek az Orsova melletti árterület földjében. Restaurálásukra végül Ferenc József 1867. évi budai koronázása előtt került sor, mely ceremónia ugyancsak elképzelhetetlen lett volna a Szent Korona nélkül. 1853 őszén viszont a szabadságharcot leverő császár még meglehetősen visszafogottan fogadta a magyar függetlenség szimbólumának megtalálását, hiszen ez számára kényes legitimációs kérdéseket vetett fel, így koronaörök kinevezéséhez sem járult hozzá. A pest-budai lakosság ellenben nagy örömmel ünnepelt, és vidéken is megemlékezések kísérték a korona előkerülését, majd az uralkodó általi bécsi megtekintést követően újabb hazatértét.

Az 1978. januári hazatérés jelentőségét kell legkevésbé magyaroznunk, hiszen erről biztosan számos olvasónknak és e sorok írójának is konkrét tapasztalatai vannak. A hidegháború közepette zajló ünnepélyes hazaérkezés – amennyire a szovjet rendszer árnyékában lehetett – normalizálta a magyar–amerikai viszonyt. Emellett a korona visszaadása hozzájárult ugyan a Kádár-rendszer legitimációjához, ám hosszabb távon annak bomlasztásához is. Internaci-

onalizmus helyett ugyanis egészen új történelmi témákról, Szent Istvánról és a Szent István-i államiságról s a magyar Szent Koronáról lehetett széles körben beszélni. Kádár János pedig kénytelen volt elfogadni az amerikaiak feltételét, hogy nem vehet részt a Parlamentben a hivatalos átadási ceremónián, hiszen nem ő, hanem a magyar nép kapta vissza az amerikaiaktól a nemzet legfőbb kincsét. Majd rövid idő alatt több millióan nézték meg az első ízben állandó kiállításra került jelvényeket a Nemzeti Múzeumban. A Szent Korona ismét Magyarország mindennapjainak részévé, sőt az intenzívebb tudományos kutatás tárgyává,⁴⁶ a rendszerváltást követően újra a politikai és történelmi közbeszéd egyik főszereplőjévé vált, miközben 1990-ben a magyar címerre is visszakerült – miként mindezeket friss kutatásai alapján Glant Tibor említett új monográfiája érzékletesen bemutatja.⁴⁷

Mindezek ismeretében egyáltalán nem véletlen, hogy a most említett legfontosabb öt hazatérés (1463, 1608, 1790, 1853, 1978) kapcsán meghatározó képi ábrázolásokkal is rendelkezünk. Bár nem egykorúan, hanem csupán a 16. század közepéről, de mégis a Mátyás-féle hazatérésnek állít emléket koronánk legkorábbi részletes, hiteles és színes ábrázolása.⁴⁸ Ez egy augsburgi városi történetíró és herold (Clemens Jäger, 1500–1561) Habsburgokról szóló dinasztiatörténetében maradt fenn éppen az 1463 nyári esemé-

nyek gyönyörű illusztrációjaként. A Prága melletti 1608. nyár közepi korona-visszaadásról és az 1790. évi Budára érkezésről pedig festmények mellett már szélesebb körben terjesztett metszetek is készültek, miközben az utóbbi esemény ábrázolása még korabeli legyezőkre is felkerült.⁴⁹ Hasonlóképpen jelentek meg nyomtatványok az 1853. szeptemberi Orsova melletti megtalálásról, majd a Ferenc József által Bécsben történt megtekintésről.⁵⁰ Az 1978. januári hazahozatalról pedig még mindig kerülnek elő újabb és újabb ismeretlen fényképfelvételek, amelyek szisztematikus feltárását nemrég kezdte meg a fotótörténelmi kutatás.⁵¹ Ez idő tájt készültek a Szent Koronáról az első hivatalos színes fotók is, amikor 1977 decemberében Fort Knoxban megtartották a jelvények szakmai átadását.⁵² Végül érdemes megjegyezni, hogy mindezeket túl a 14. századi Képes krónikában mind a legkorábbi (1205) elvitelről, mind az 1305. évi hazahozatal során bekövetkezett időleges elvesztésről rendelkezünk egy-egy szép miniatúrával.

Ezek után nem csodálkozhatunk azon, hogy a tizenegy hazatérés közül az említett öt kiemelkedő alkalomból három ízben nem a régi, hanem az új helyre érkezett vissza a korona. A másik nyolc esetben előbb vagy utóbb mindig bevett őrzési helyére, előbb Székesfehérvárra (1205, 1242, 1306/10), utóbb Visegrád várába (1464), majd Pozsonyba (1664,

1687, 1712) és Budára (1853) került vissza. 1608-ban késő középkori őrzőhelye már nem jöhetett szóba, hiszen Visegrád vára 1544-től oszmán fennhatóság alatt állt.⁵³ Így 1608 végétől a magyar rendek akaratának megfelelően Magyarország új fő- és koronázóvárosa, Pozsony egyúttal a Szent Korona új őrzési helye is lett. Hasonló történt 1790 elején, amikor a felségjelvényt a régi fővárosban, Budán helyezték el, amely 1792 nyaratól I. Ferenc és felesége itteni ceremóniájától egyúttal Magyarország ötödik koronázóvárosává is vált.⁵⁴ Végül a Magyar Királyság megszűnte után 1978-ban érthetően már nem a budai egykori királyi várba, hanem az amerikaiak kifejezett kérésének megfelelően a pesti Nemzeti Múzeumba kerültek a koronázási jelvények.

Legtöbbször Ausztriában

Érdekes a tizenegy külföldi tartózkodást időtartamuk, majd a mindenkor bevett őrzési helytől való távolság tekintetében is mérlegre tennünk. A távolság tekintetében is mérlegre tennünk. A távolság több mint fele (hat alkalom) meglehetősen hosszú, legalább négyesztendőnyi volt, ám három esetben több mint húsz évig (1440–1463: 23 év, 1945–1978: 33 év, 1551–1608: 57 év) tartott. A közhiedelemmel ellentétben nem a 20. századi amerikai vagy a 15. századi ausztriai tartózkodás volt a leghosszabb, hanem a 16. századi, amikor 1551 után összesen 57

év 2 hónapot volt távol koronánk, előbb Bécsben, majd Prágában – az említett két egyhetes megszakítást (1563. szeptember és 1572. szeptember) is beleértve. Ám ha e két rövid pozsonyi tartózkodást nem számoljuk, még akkor is ez az időszak vezet: 1572 szeptemberétől 1608 novemberéig ugyanis több mint 36 évig tartották a bécsi, majd a prágai Habsburg-udvarban a koronázási jelvényeket. Végül a Rákóczi-szabadságharc alatti közel kilenc (1703–1712), majd a II. József uralkodása alatti majd hat (1784–1790), illetve a Bécs második török ostromával kezdődő bő négy esztendő (1683–1687) sem volt elenyésző.

A maradék öt időszak csupán átmenetnek nevezhető. Mind a tatárjárás idején (1241–1242), mind a 14. század eleji interregnum alatt (1304–1305), majd a 17. század közepi török háború alkalmával (1663–1664) is nagyjából egy esztendőt töltött határainkon kívül a korona. A legkorábbi menekítés 1205-ben ugyanakkor csak mintegy két hétig, az 1853. szeptemberi különleges bécsi tartózkodás pedig mindössze bő másfél napig tartott. Összességében, bár elsőre szinte hihetetlennek tűnik, a legkorábbi elvitel (1205) és a legutolsó hazaérkezés (1978) között eltelt több mint 770 esztendőnek mintegy hatodát, körülbelül 135 évet volt távol Magyarországtól a korona. Ez igen tekintélyes időtartamnak tartható, s egyúttal jól mutatja felségjelvényünk kiemelt fontosságát és legi-

timációs szerepét, ám még politikai aduként való alkalmazhatóságát is. Pedig ez esetben még nem számoltunk részben hasonló jellegű, már említett hosszabb belföldi menekítéseivel (1307–1310, 1620–1622, 1645–1646, 1805–1806 és 1809, valamint 1848–1849).

A Szent Korona tizenegy külföldi távolléte közül – nem tévedés – tíz alkalommal megfordult Ausztriában, ebből hét ízben Bécsben. Az utóbbi esetekben (1205, 1551–1583, 1663–1664, 1683–1687, 1703–1712, 1784–1790, 1853) kifejezetten a bécsi udvarba való szállítás volt a cél. Ebből a hat újabb kori teljesen érthető, hiszen az 1526 után létrejött közép-európai Habsburg Monarchiában a török előrenyomulása miatt a magyar királyok udvaraikat már nem Magyarországon, hanem többnyire Bécsben tartották;⁵⁵ csupán a koronát Prágába vivő II. Rudolf jelentett a 16–17. század fordulóján kivételt. Végül 1205 tavaszán Imre király (1196–1204) özvegye, Aragóniai Konstancia királyné Babenberg VI. Lipót osztrák herceggel (1198–1230) való kapcsolatai magyarázták a Bécsbe menekítést.

A 15. század közepén III. Frigyes ugyanakkor nem Bécsben, hanem saját székhelyén, Bécsújhelyen és egy ideig talán Grazban őrizte koronánkat. A maradék két esetben csupán átvonult a felségjelvény Ausztrián. A 14. század elején Csehországból hazafelé Alsó-Ausztriát érintve az Enzersdorf, Fischamend, Bruck an der

Leitha, Sopron és Győr útvonalon tért vissza Budára Otto alsó-bajorországi herceg, a leendő magyar király kíséretében. 1945-ben pedig ugyancsak átutazóban volt Ausztrián, amely ekkor az 1938. márciusi *Anschluss* következtében a Német Birodalom részét alkotta. Ám nem akármilyen körülmények között történt ez: mint jól ismert, április 26-án a Salzburg melletti Mattseeben a koronaőrök egy benzineshordóban – a felségjelvény történetében immár harmadszor (1849, 1944, 1945) – elásták, ahol végül megtalálása után, július 25-én került amerikai kézbe.

A tíz ausztriai tartózkodást egy rövidebb és egy jóval hosszabb csehországi (elsősorban Prágában: 1304–1305, 1583–1608), valamint egy ugyancsak rövidebb (1683. július 17. – augusztus 25.: Passauban) és egy sokéves (1945–1953: Augsburgban, Münchenben, Heidelbergben, Frankfurtban, Wiesbadenben, Friedbergben, Bonnban és Bremerhavenben) németországi távollét követi. Az utóbbi 1953 márciusától egy tíznapos atlanti-óceáni hajút után az Amerikai Egyesült Államokban folytatódott. A cseh- és németországi távollétek azonban földrajzi és geopolitikai okokból mindig hosszabb-rövidebb ausztriai őrzéssel és szállítással voltak kombinálva. A sort a tatárjárás alatti menekítés zárja, amikor Szlavónián és Horvátországon keresztül jutott el az Árpádok koronája néhány hónapra az Adriai-tenger keleti partvidékére, Dalmáciába.

Mai országhatárokon gondolkodva a kép színesebb, ugyanakkor csalóka. Eszerint összességében nyolc mai ország (Ausztria, Csehország, Horvátország, Németország, Románia, Szlovákia, Ukrajna, USA) területén fordult meg története folyamán koronánk, ám ezek közül négy-öt evidencia, hiszen a történeti Magyarország utódállamáról van szó. Az utóbbiak közül a mai Szlovénia és Szerbia területére viszont sohasem jutott el, noha 1849 augusztusa és 1853 szeptembere között a mai szerb-román (az akkori magyar-török) határ közelében fekvő Orsova melletti Duna-árterületen várta megtalálását. Szerencsére a világhódító Nagy Szulejmán szultán (1520–1566) sem vitte el oszmán földre, pedig két alkalommal (1529 és 1541) is birtokolta, s az előbbi esetben már el is indult vele Isztambulba, ám a Duna menti Tass községnél végül 1529 októberében meggondolta magát.⁵⁶

A részben biztosan a bizánci udvarból származó Szent Korona külföldre szállításának legfőbb helyszínei (Bécs, Prága, Bécsújhely, Németország, Dalmácia) érzékletesen jelzik, hogy a Magyar Királyság története mindenekelőtt a nyugati keresztény Közép-Európa sorsával fonódott évszázadokon át össze. A menekítések többsége nyugati és északnyugati (1241-ben kivételesen délnyugati) irányban történt. Kelet felé legtávolabb 1307-ben az erdélyi Beszterce váro-

sába jutott el a korona, ám ekkor nem hagyta el a Kárpát-medencét magába ölelő középkori magyar állam területét.

Legtávolabb Amerikában

Végül, ami a távolságokat illeti: a bécsi menekítések természetesen csak rövidebb transzportok (Pozsonyból 80, Fehérvárról kb. 200 km) voltak. Prága viszont már mind Pozsonyból (kb. 300 km), mind Budáról (bő 500 km) meglehetősen messze feküdt. 1683 nyarán Passauig ugyancsak tekintélyes távolságot (közel 400 km-t) kellett megtenni, nem is beszélve a dalmáciai Spalatóba és Trauba (ma Split és Trogir Horvátországban) vezető útról, amely majd 700 kilométerre rúgott – természetesen minden esetben csupán az odautat érve.

Mindent összevetve persze a Magyarországtól sok ezer kilométernyire fekvő amerikai Fort Knox támaszpontja (Kentucky államban) vezet, ahova az óceánon át 1953 tavaszán az amerikai haditengerészet *General Greely* nevű hajóján szállították, majd ahonnan eddigi életében utoljára repülön, a második számú elnöki különgép (az *Air Force Two*) fedélzetén érkezett a Szent Korona haza. Hajón szállították emellett még 1683 nyarán Linzből Passaubába, illetve visszafelé, majd 1853 szeptemberében az Albrecht nevű hadigőzösön Orsováról Budára, valamint leg-

utóbb 2001. augusztus 15-én, Nagyboldogasszony napján az államalapítás millenniumi ünnepszorosztatának keretében Budapestről Esztergomba s vissza.

Míg a középkori szállítások tényleges útvonalait csupán feltételezni tudjuk, az újabb szisztematikus forrásfeltárásnak köszönhetően 1551-től már a menekítések és hazaszállítások itineráriuma is jóval pontosabbá vált. Noha a korona 1583 körüli Prágába vitelének konkrét útját nem ismerjük, az 1683. évi Passaubai szállításának, majd az 1848–1849-es szabadságharc alatti és a II. világháborút követő menekítésének útvonalában már alig van fehér folt. Legpontosabban talán az 1790. februári Budára szállítás követhető nyomon, miközben az 1784. áprilisi elvitel pontos útvonala (a Pozsonyból Bécsbe tartó három útvonal közül) jelenleg sajnos még nem ismert.

Csoda, hogy fennmaradt – a jövőbeli kutatásokról

A fentiek ismeretében nem túlzás kijelenteni: szinte csodának tartható, hogy legbecsesebb nemzeti ereklyénk majd tucatnyi külföldi távollétét és számos hazai megpróbáltatását túlélte. A tizenegy alkalom több mint felében háborúk és trónviszályok közepette ugyanis komolyan fennállt a veszélye elpusztulásának. Kerülhetett volna akár tatár (1241), akár török (1663, 1683), akár szovjet (1944/45) kézbe. 1440

februárjában elrablását követően majdnem a beagyott Dunába esett, 1305 novemberében Csehországból hazafelé pedig a Lajta folyó közelében rövid időre el is veszítették. Végül mégis mindig hazatért. Ebben nyilvánvalóan szerepet játszott kiemelkedő legitimációs ereje, a törvényes hatalomhoz való nélkülözhetetlen volta, de talán még az isteni gondviselés és a szerencse is.

Noha a jövőben újabb külföldre vitel felfedezése kevésbé valószínű, hiszen az eddigi kutatásoknak köszönhetően a Szent Korona itineráriumában már alig van hiány, új források és adatok előkerülése persze még bármelyik (főként az újabb kori) külföldi tartózkodásról elképzelhető. S természetesen a legújabb vizsgálatok után is maradtak még nyitott kérdések: például hogy 1205 tavaszán hogyan vihették el Fehérvárról Ausztriába, rablás volt vagy kényszerű átadás az özvegy királyné számára? Hol őrizte pontosan III. Frigyes császár Ausztriában, vagy Szapolyai János király özvegye, Izabella királyné az 1551. nyári Bécsbe vitel előtt Erdélyben? Pontosan mikor és mely útvonalon szállították Prágába az 1580-as években? Végül hol és mennyi fénykép készült róla az 1945 utáni hosszú nyugati menekítése idején? – hogy csak néhányat említsünk.

Az újabb kérdések mellett a friss vizsgálatok új kutatási irányokat és témákat is nyithatnak. Nevezetesen

jó lenne alaposabban ismernünk a jelvényeket őrző koronálada történetét, hiszen az eddig jobban ismert 1638. február 14-i ládafeltörés⁵⁷ mellett az új vizsgálatok három újabb erőszakos felnyitással (1784. április 13., 1848. december 8. és 1849. augusztus 10.) gazdagították ismereteinket, miközben több ízben (1784, 1805–1806, 1848, 1853) pótládák alkalmazásáról is tudunk. Fontos lenne kismonográfiák keretében a már említett nagyobb belföldi menekítések (különösen 1645–1646: Győrbe, 1805–1806: Munkácsra, illetve 1809: Egerbe) feltérképezése, valamint a korona teljes itineráriumának összeállítása és újonnan feltárt legfontosabb forrásainak közzététele.⁵⁸ Hasonlóan bőven van még kutatandó a felségjelvény őrzésére és a koronaőrökre vonatkozóan is.⁵⁹ Az 1608. évi visszaérkezést részletesen bemutató Révay Péter-féle bővebb korona- és országtörténet (1659) kritikai kiadása és fordítása ugyanakkor már készülőben van.⁶⁰ Van még tehát elvégzendő feladat a következő esztendőök számára.

Ami viszont az eddigi feltáró munka alapján is egyértelműen kijelenthető: tizenegy külföldről való hazatérésével, különleges kalandjaival és páratlan eszmeiségével a magyar Szent Koronát méltán tarthatjuk számon Európa, sőt a világ legrégebbi, legkülönlegesebb sorsú és legértékesebb felségjelvényeinek sorában. Sőt, joggal szerepel ott államiságunk és történelmünk legfőbb jelképeként Magyarország Alaptörvényében

is. Így őszintén reménykedhetünk abban, hogy újabb külföldre menekítéséről és hazatéréséről soha többé nem kell már beszámolni.

Jegyzetek

¹ Jelen írásunk *A Szent Korona hazatér. A magyar korona tizenegy külföldi útja, 1205–1978* [(Magyar történelmi emlékek. Értekezések) (2. kiadás; Budapest: MTA BTK TTI, 2019). Szerk. Pálffy Géza] című kötetbe írott bevezető tanulmányunk (9–46. o.: „A Szent Korona tizenegy hazatérése”) kissé módosított változata. A dolgozat az BTK TTI „Lendület” Szent Korona Kutatócsoport által elnyert Lendület kutatási projekt támogatásával készült.

² A téma legfontosabb történeti összefoglalói (a teljesség igénye nélkül, hiszen ehelyütt a kifejezetten műtárgyleíró monográfiák és eszmetörténeti összefoglalók számbavétele nem lehetséges): Ipolyi Arnold: *A magyar Szent Korona és a koronázási jelvények története és műleírása* ([Onga]: Nemz. Örökség K., [2019]); Ambrózy Gyula: *A magyar szent korona története* ([Budapest]: Held Ny., [1925]); Benda Kálmán, Fügedi Erik: *A magyar korona regénye* ([Budapest]: Magvető, 1984); Kovács Éva, Lovag Zsuzsa: *A magyar koronázási jelvények* ([Budapest]: Corvina, 1980); Ruffy Péter: *Koronánk könyve* (Budapest: Móra, 1981); Ber-

tényi Iván: *A magyar korona története* (Népszerű történelem) ([Budapest]: Kossuth, 1986); Pandula Attila: *A szent korona története* ([Budapest]: MH MK, 1990); Bertényi Iván: *A magyar Szent Korona; Magyarország címere és zászlaja* ([Budapest]: Kossuth, 1996); Deér József: *A magyarok Szent Koronája* (Budapest–Máriabesnyő-Gödöllő: MNM–Attraktor, 2005); Vécsey Olivér: *A magyar korona titokzatos története* ([Kecskemét]: Vagabund, 2014); Németh Zsolt: *A magyar Szent Korona* (Szombathely: B.K.L. K., 2007); Kees Teszelszky: *Az ismeretlen korona. Jelentések, szimbólumok és nemzeti identitás* (Historia pro futuro) (Pannonhalma: Bencés K., 2009); Eisler János: *Kis könyv a Szent Koronáról* (Budapest: Cédrus Műv. Alapítvány – Napkút K., 2013); Pap Gábor: *Angyali korona, szent csillag. A magyar Szent Korona* (Budapest: Várszerződés Kft., 2013); Tóth Endre: *A Szent Korona* (A magyar történelem rejtélyei) ([Budapest]: Kossuth, cop. 2016); [Moravetz Orsolya]: *A magyar Szent Korona* (Nemzet főtere füzetek) ([Budapest]: Országház Kvk., cop. 2019); Tóth Endre: *A magyar Szent Korona és a koronázási jelvények* (Nemzet főtere kézikönyvek) (Budapest: Országház Kvk., 2018).

³ Pálffy Géza: „A Magyar Királyság új fővárosa: Pozsony a XVI. században”. *Fons* (Forráskutatás és Történeti Segéd tudományok) 20/1 (2013), 3–76. o. A pozsonyi koronázásokra a régebbi irodalomból lásd

Bartonie Emma: *A magyar királykoronázások története* (A Magyar Történelmi Társulat könyvei; 4) (Budapest: Akadémiai K., 1987; az 1939-es kiadás reprintje), 122–167. o.; Štefan Holčík: *Pozsonyi koronázási ünnepségek, 1563–1830* (Bratislava: Ikar, 2005); illetve újabban Pálffy Géza: „Magyar királykoronázások Pozsonyban” in *Beérkeztünk. A 2013-ban elhangzott előadások. „Europa”-Club 21*. Szerk. Székely Szabó Zoltán (Bécs–Szombathely, 2014), 112–141. o.; Štefan Holčík, Jana Luková, Zuzana Francová: *Coronation festivities. Krönungsfeierlichkeiten. Bratislava/Prefburg 1563–1830* (Bratislava, 2015).

⁴ Petrus de Rewa [Révay Péter]: *De Sacrae Coronae Regni Hungariae ortu, virtute, victoria, fortuna annos ultra DC clarissimae brevis commentarius*. Augustae Vindelicorum 1613; és uő: *De Monarchia et Sacra Corona Regni Hungariae centuriae septem... Quas emendatas et auctas publicabat Comes Franciscus de Nadasd... Quibus accessit seorsim Catalogus Palatinorum et Iudicum ejusdem Regni, opera et studio Gasparis Longelini...* Francofurti 1659. passim. Az utóbbi munkára újabban Tóth Gergely: „Lutheránus országtörténet újsztoikus keretben: Révay Péter Monarchiája” in *Clio inter arma. Tanulmányok a 16–18. századi magyarországi történetírásról* (Magyar történelmi emlékek. Értekezések) Szerk. Tóth Gergely (Budapest: MTA BTK TTI, 2014), 117–147. o.

⁵ Újabb Bodnár-Király Tibor: „Koronaeszme és történelem. Vita a Szent Koronáról a 18. század végi Magyarországon” in *Politikai elit és politikai kultúra a 18. század végi Magyarországon* (Talentum) Szerk. Szi-jártó M. István, Szűcs Zoltán Gábor (Budapest: ELTE Eötvös K., 2012), 170–191. o.; uő: „Szent Korona és nemzeti karakter a 18. század végének magyar eszmétörténetében” in *„Politica philosophiai okoskodás”. Politikai nyelvek és történeti kontextus a középkortól a 20. századig*. Szerk. Fazakas Gergely Tamás, Miru György, Velkey Ferenc (Debrecen: DE Tört. Int., 2013), 200–219. o.; Tóth Gergely: *Szent István, Szent Korona, államalapítás a protestáns történetírásban, 16–18. század* (Budapest: MTA BTK TTI, 2016), főként 152–172. o.

⁶ Decsy Sámuel: *A' magyar Szent Koronának és az ahhoz tartozó tárgyaknak históriája* ([Budapest]: Kossuth, cop. 2018), 216–247. o. Hasonmás kiadás. Eredeti kiadása: Bétsben: Alberti Ignátz, 1792.

⁷ *Coronae Hungaricae antiquissimae historicum compendium, aut potius compendiosa historia: Kárpátaljai Területi Állami Levéltár, Beregszászi Osztály; Munkácsi Görögkatolikus Püspökség, Fond 151. Opisz 6. Nr. 1534. Ezúton is köszönöm Terdik Szilveszternek, hogy az iratra felhívta figyelmemet.*

⁸ Ipolyi, 115–116. o.

⁹ *A korona kilenc évszázada. Történelmi források a magyar koronáról* (Bibliotheca historica) Szerk. Katona Tamás ([Budapest]: M. Helikon, 1979), szórtan.

¹⁰ Lásd mindenekelőtt Benda-Fügedi, i. m.; Bertényi: *A magyar korona története*, i. m.; Pandula, i. m.; Bertényi: *A magyar Szent Korona*, i. m.; Tóth E.: *A magyar Szent Korona és a koronázási jelvények*, szórtan. A korona legfőbb kalandjait a gyermekek számára bemutatató népszerűsítő összegzés viszont a 17. századi menekítéseket – a jelentősebb alapkutatások elmaradása miatt – teljességgel mellőzi. Pintér József: *A korona kalandjai* (Budapest: Móra, 1986). Ám a *Rubicon* folyóirat „A Szent Korona viszontagságai” című újabb száma (22. [2011] 1. sz., főként 4–29. o.) is első-sorban a 15. század közepi híres elrablást és a 19–20. századi menekítéseket tárgyalja.

¹¹ Deák Ágnes: *A koronás Wargha. Egy kettős ügynök Kossuth és a császári rendőrség szolgálatában* (Budapest: Akadémiai K., 2010); Glant Tibor: *A Szent Korona amerikai kalandja és hazatérése* (Amerika tegnap és ma; 4) ([Debrecen]: Debreceni Egy. K., 2018). Korábbi változata: uő: *A Szent Korona amerikai kalandja, 1945–1978* (Debrecen: Kossuth Egy. K., 1997).

¹² Kottanner Jánosné: *A korona elrablása. Kottanner Jánosné emlékirata. 1439–1440* (Bibliotheca historica) ([Budapest]: M. Helikon, 1979). A különleges műnek számos idegen nyelvű kiadása is létezik.

¹³ Tóth E.: *A magyar Szent Korona és a koronázási jelvények*, i. m., főként 92., 101–106. o.

¹⁴ Fazakas László, Hegedűs Ernő, Hennel Sándor: *A Szent Korona őrzése. A koronaőrök, a koronaőrség* (Budapest: Heraldika, 2002), 260–262. o.; *A koronázási jelvények okmányai* (Bibliotheca humanitatis historica a Museo Nationali Hungarico digesta; 18) (Budapest: MNM, 2003), 22–26. o.; Tóth Endre, Szelényi Károly: *A magyar Szent Korona* ([Budapest]: Kossuth, cop. 2015), 69–78. o.; Tóth E.: *A magyar Szent Korona és a koronázási jelvények*, i. m., 101–106. o.; stb.

¹⁵ Takáts Sándor: „A mi szent koronánk” in uő: *Régi idők, régi emberek* (Budapest: Athenaeum, [1930]), 462. o.; R. Várkonyi Ágnes: „Zrínyi mozgalma és a török háború” in *Magyarország története. Tíz kötetben. 3/1–2. köt.: 1526–1686* (Budapest: Akadémiai K., 1987), 3/2. köt., 1108. o.

¹⁶ Zsoldos Attila: *Magyarország világi archontológiája, 1000–1301* (História könyvtár. Kronológiák, adattárak; 11) (Budapest: História – MTA Törttud. Int., 2011).

¹⁷ *Corpus juris Hungarici. Magyar törvénytar 1000–1895. Millenniumi emlékkiadás.* Szerk. Márkus Dezső (Budapest, 1896–1901). A továbbiakban: CJH. 1608–1657. évi törvénycikkek (Budapest, 1900), 10–13. o.

¹⁸ CJH 1657–1740. évi törvénycikkek (Budapest, 1900), 470–471. o.

¹⁹ Kivételt jelent újabban Pap József: „Egy sikertelen kultuszteremtési kísérlet. A Szent Korona és Eger kapcsolata 1809-ben”. *Acta Academiae Agriensis, Sectio Historiae* 41 (2013), 199–214. o. A Győrbe történt menekítés bemutatásának külön írást tervezünk. Az eddigi eredményekre vö. Péter Tamás: *A Szent Korona mint nemzeti jelkép. A Szent Korona Győrről* (Győr: Győri Egyházm. Kincstár és Kvt., 2007).

²⁰ Vö. első-sorban Szilágyi Sándor: *Révay Péter és a Szent Korona (1619–1622)* (Értekezések a történelmi tudományok köréből; V/1) (Budapest: Akadémia, 1875); Komáromy András: „A Szent Korona és Bethlen Gábor”. *Századok* 32 (1898), 876–883. o.

²¹ Pálffy Géza: „A Szent Korona Bethlen Gábor erdélyi fejedelem birtokában (1619–1622). Egy koronaitinerárium összeállításának lehetőségeiről” in *A történelem mint hivatás. A Benda-emlékkonferencia előadásai, 2013. november 27.* Szerk. Szi-jártó M. István (A Ráday Gyűjtemény tanulmányai; 11) (Budapest: Balassi – Ráday Gyűjt., cop. 2015), 75–107. o.

²² *A Szent Korona hazatér*, 483–559. o.

²³ „Hogy a király Ő felsége az ország koronáját [...] semmi okból avagy keresett szín alatt, semmi törekvéssel és mesterkedéssel az országból ki nem viszi és ki nem viteti...” I. Lipót hitlevele: 1659. évi 1. törvény-cikk, 10. pont. CJH 1657–1740, 136–137. o.

²⁴ Pálffy Géza: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században* (Magyar történelmi emlékek. Értekezések) (Budapest: MTA BTK Törttud. Int., 2016), főként 77–101. o.

²⁵ CJH 1657–1740, 470–471. o.

²⁶ *A korona kilenc évszázada*, 394–398. o.

²⁷ Újabbán vö. Paksa Rudolf: *Szállasi Ferenc és a hungarizmus* ([Budapest]: Jaffa, cop. 2013), főként 142–163. o.; Karsai László: *Szállasi Ferenc. Politikai életrajz* (Budapest: Balassi, cop. 2016), különösen 297–322. o.

²⁸ Pálffy: *A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században*, főként 246–350. o.; Szijártó M. István: *A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés, 1708–1792* (Keszthely: Balaton Akad., 2010); uő: *A 18. századi Magyarország rendi országgyűlése* (A magyar országgyűlések története) (Budapest: Országgyűlés Hiv., 2016).

²⁹ Kiadása: Roderich Gooss: *Österreichische Staatsverträge. Fürstentum Siebenbürgen, 1526–1690* (Veröffentlichungen der Kommission für Neuere Geschichte Österreichs; 9) (Wien: A. Holzhausen, 1911), 114–136. o. Nr. 20.

³⁰ Vö. Pálffy Géza: „Régi hagyományok – új kihívások. Uralkodókoronázások az újkori Magyarországon (a 16. század elejétől az 1916 végi utolsó magyar koronázásig)” in Soltész Ferenc Gábor, Tóth Csaba,

Pálffy Géza: *Coronatio Hungarica in nummis. A magyar uralkodók koronázási érmei és zsetonjai, 1508–1916* (Budapest: MTA BTK TTI – MNM, 2016), 11–33. o.

³¹ Újabbán részletesen lásd Pálffy Géza: „Küzdelem a király- és királyné-koronázás jogáért a kora újkori Magyarországon” in *Egyház és reprezentáció a régi Magyarországon*. Szerk. Báthory Orsolya, Kónya Franciska (Pázmány irodalmi műhely. Lelkiségtörténeti tanulmányok; 12) (Budapest: MTA-PPKE Barokk Irod. és Lelkiség Kutcsop., 2016), 299–314. o.

³² Pálffy Géza: „A magyar királynék koronázása a mohácsi csatát követő évszázadokban”. *Veszprémi Szemle* 17 (2015) 4. sz., 11–12. o.

³³ Képének közlése: Pálffy Géza: „A Szent Korona alig ismert kalandja. Hol volt a magyar korona az 1663–1664. évi nagy török háború idején?” in *A szentgotthárdi csata és a vasvári béke. Oszmán terjeszkedés – európai összefogás*. Szerk. Tóth Ferenc, Zágórhidi Czigány Balázs (Budapest: MTA BTK, 2017), 315. o., 3. kép.

³⁴ Benda-Fügedi, 156–160. o.; *A koronázási jelvények okmányai*, 7–9. o.; vö. még frissen Pálffy Géza, Tóth Gergely: „Az »országablak«, egy új koronavers és a pozsonyi Koronatorony különleges vasajtaja. Újdonságok a Szent Korona 17. századi történetéhez” in „...nem egyetlen történelem létezik.” *Ünnepi tanulmányok Péter Katalin 80. születésnapja al-*

kalmából. Szerk. Horváth Zita, Nagy Gábor, Viskolcz Noémi (Publicationes Universitatis Miskolcensis. Sectio philosophica; XXI/2) (Miskolc: Miskolci Egyetem, 2017), 279–301. o.

³⁵ Vö. frissen: *Egy elfeledett koronázás a reformkorban. Az utolsó pozsonyi uralkodókoronázás 1830 ősztén*. Szerk. Soós István (Magyar történelmi emlékek. Értekezések) (Budapest: MTA BTK Törttud. Int., 2017).

³⁶ Glant: *A Szent Korona amerikai kalandja és hazatérése*, 260–261. o.

³⁷ Újabbán Pálffy Géza: *A Szent Korona Sopronban. Nemzeti kincsünk soproni emlékhelyei* (Sopron-Budapest: MNL Győr-Moson-Sopron M. Soproni Lvt. – MTA BTK TTI, 2014), 20–22. o.

³⁸ *Decreta Regni Hungariae. Gesetze und Verordnungen Ungarns 1458–1490*. Francisci Döry collectionem manuscriptam additamentis auxerunt, commentariis notisque illustraverunt Georgius Bónis, Geisa Érszegi, Susanna Teke (Publicationes Archivi Nationalis Hungarici 2. Fontes; 19) (Budapest: Akadémiai K., 1989), 143. o.; Benda-Fügedi, 98–99. o.; Fazakas-Hegedűs-Hennel, 82–83. o.

³⁹ Teszelszky: *Az ismeretlen korona*, főként 83–291. o.

⁴⁰ Tágabb kontextusban újabbán Kees Teszelszky: „A magyar korona megjelenése a kora újkori képzőművészetben”. *Művészettörténeti Értesítő* 60 (2011), 1–10. o., főként 5–6. o. és 6. kép.

⁴¹ Bertényi Iván: *Magyar címertan* (Budapest: Osiris, 2003), 62–72. o.

⁴² Pálffy Géza: „A Magyar Korona országainak koronázási zászlói a 16–17. században” in *„Ez világ, mint egy kert...”*. Tanulmányok Galavics Géza tiszteletére. Szerk. Bubryák Orsolya (Budapest: Gondolat – MTA Művtört. Kutint., 2010), 31–34. o. és 6. kép; uő: *Die Krönungsfahnen in der Esterházy Schatzkammer auf Burg Forchtenstein. Die Geschichte der Krönungsfahnen der Länder der Stephanskronen vom Spätmittelalter bis Anfang des 20. Jahrhunderts* (Eisenstadt: Esterhazy Privatstiftung, 2018), 23. ábra.

⁴³ Teszelszky: *Az ismeretlen korona*, 159–214. o.

⁴⁴ Újabbán a 17. század kapcsán lásd Pálffy Géza: „A szakítások és kiegyezések évszázada: a Magyar Királyság 17. századi története új megvilágításban”. *Történelmi Szemle* 57 (2015), 1. sz., 51–65. o.

⁴⁵ Lásd az 5. jegyzetben már részletesen idézett munkákat.

⁴⁶ Lásd a 2. jegyzetben számba vett köteteket az 1970–1980-as évekből.

⁴⁷ Glant: *A Szent Korona amerikai kalandja és hazatérése*, i. m.

⁴⁸ A kérdés monografikus feltárása: Enikő Buzási, Géza Pálffy: *Augsburg – Wien – München – Innsbruck. Die frühesten Darstellungen der Stephanskronen und die Entstehung der Exemplare des Ehrenspiegels des Hauses Österreich. Gelehrten- und Künstlerbeziehungen in Mit-*

teleuropa in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts (Budapest: MTA BTK Történettudományi Intézet, 2015); ill. rövidebb magyar tanulmányként: uók: „A magyar korona eddigi ismert legkorábbi autentikus ábrázolásának keletkezéséről. A Szent Korona a Habsburg Ehrenspiegelben”. *Művészettörténeti Értesítő* 62 (2014), 2. sz., 217–264. o.

⁴⁹ Tompos Lilla: „Egy történelmi esemény tükröződése a viseletben”. *Folia Historica* 21 (1998–1999), 215–233. o.

⁵⁰ Az egyes képi ábrázolásokat lásd részletesen: A Szent Korona hazatér, szórta.

⁵¹ Ezek feldolgozását Csengel-Plank Ibolya, az Országgyűlési Múzeum fotótörténésze végzi.

⁵² Glant: A Szent Korona amerikai kalandja és hazatérése, 195–196., 216. o., ill. 18. kép.

⁵³ Iván László: A visegrádi vár története a kezdetektől 1685-ig (Visegrád: Mátyás Kir. Múzeum, 2004), 70–71., 121–122. o.

⁵⁴ István Soós: „Königskrönungen in Ofen (1792, 1867, 1916)” in *Deutsche im ersten Stadtbezirk von Ofen* (Budapest: Deutscher Kulturverein, 2004), 75–85. o.; Albrecht Stefan: „Ritual und Transfer des Ritualorts. Die Krönungen in Preßburg und Budapest” in *Stadtgeschichten. Beiträge zur Kulturgeschichte osteuropäischer Städte von Prag bis Baku* (Bielefeld, 2016), 127–149. o.; Soltész-Tóth-Pálffy, 233–237. o.

⁵⁵ Vö. Pálffy Géza: „Mi maradt az önálló magyar királyi udvarból Mohács után?” in *Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16–17. században*. Szerk. G. Etényi Nóra, Horn Ildikó (Budapest: Balassi, 2005), 45–59. o.

⁵⁶ A kérdéskörre újabban Varga Szabolcs: „Volt-e a Szent Korona Pécsen 1529-ben?”. *Pécsi Szemle* 12 (2009), 1. sz., 18–25. o.; és Sudár Balázs: „Egy török utazó a magyar Szent Koronáról”. *Történelmi Szemle* 54 (2012), 1. sz., 17–36. o., főként 23–27. o.

⁵⁷ Pálffy Géza: „A Szent Korona és a koronálása balesete 1638-ban” in „Nem súlyd az emberiség!”... *Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára* (Budapest: MTA Irodalomtud. Int., 2007), 1431–1444. o.; vö. még újabban a korona sérüléseire Németh Zsolt: A Szent Korona sérüléseinek és átalakításainak krónikája (Budapest: Püski, 2010).

⁵⁸ E témák bemutatásának majd külön köteteket tervezünk.

⁵⁹ Vö. Fazakas-Hegedűs-Hennel: i. m.; ill. újabban Maroš Mačuha: „Úrad strážcu uhorskej koruny v prvej polovici 17. storočia” in Mária Kohutová a kol.: *Politické a spoločenské pomery na Slovensku v 1. polovici 17. storočia* (Bratislava, 2012), 51–75. o.; és Pálffy-Tóth: i. m.

⁶⁰ A Szent Korona Kutatócsoporton belül ezen a Tóth Gergely vezette team dolgozik.

A Szent Korona utolsó elvitale és hazatérése (1944–1978)

Dr. Glant Tibor ♦ történész

Háttér

A hányattatott sorsú magyar Szent Korona második leghosszabb külföldi távolléte eddig egyben az utolsó is volt: hat hónap híján 33 éven át volt amerikai kézen, s ebből huszonötöt a tengerentúlon, az Újvilágban töltött. Tanulmányunkban a magyar koronaékszerek útját követjük nyomon a budai vártól és az 1944. október 15-i náci-nyilas puccstól a buda-

pesti Parlamentig, ahol 2000. január 1-jétől kezdve őrzik.

A második világháború utolsó évében, közel három évtizeddel az 1916 végi (és a mai napig) utolsó királykoronázást követően a Szent Korona különleges szerepet játszott a magyar politikai életben. A Szent Korona tanát a Horthy-rendszer kiemelte az alkotmányos hagyományok sorából, szinte állami ideológiává tette, és a sikeresnek tűnő trianoni revízió (lásd a két bécsi döntést) szolgálatába állította. A harmincas évektől kezdve a kormányzó a Szent Korona nevében vezette az országot (amely király nélküli királyság maradt), a bíróságok pedig a Szent Korona nevében hirdettek ítéleteket. A hivatalos ideológia szerint a korona testesítette meg a teljes magyar nemzetet (a külhonban élőket is) és a magyarlakta (így a Trianonban elcsatolt) területeket is. A korábbi hagyományok fenntartásával a klenódiumokat a Korona-örökség őrizte a budai várban.¹

A Szent Korona-tan és a Horthy-rendszer identitáspolitikájának leglátványosabb megnyilvánulása az 1938. évi Szent István-emlékév volt. A koronázási jelvényeket az 1916. december 30-án tartott utolsó ural-

kodókoronázást² követően először 1938-ban állították ki nagyobb nyilvánosság számára, az ekkor készült fotók később fontos szerepet játszottak a koronázási ékszerek azonosításában 1977-ben. Érdekességként: 1928-ban a Nemzetközi Múzeumi Szövetség budapesti konferenciájának résztvevői szintén megtekinthették a klenódiumokat. A szeptember 18-i eseményre a budai királyi vár fehér termében került sor.³ A Szent Korona-tan állami ideológiává emelése és a két bécsi döntés ennek a revíziós és identitáspolitikának az ideiglenes sikerét jelezte. 1944 végére azonban megváltozott a helyzet. Magyarországot – bár szomszédja és szövetségese volt – a náci Németország megszállta (március 19-én), a nyugati szövetséges hatalmak pedig bombázni kezdték. Horthy kiugrási kísérletét a németek az október 15-i puccsal torolták meg, december elejére pedig a szovjet csapatok Budapest alá értek. Ekkor kezdődött a Szent Korona és a koronázási ékszerek eddigi utolsó kálváriája, melynek során a klenódiumok bejárták Németországot, áthajóztak az Atlanti-óceánon, 25 évet pihentek az amerikai aranytartalékok társaságában Fort Knoxban (Kentucky államban), majd repülön tértek haza 1978. január elején.

A Szent Korona két korábbi amerikai közjátéka

Az 1945 és 1978 közötti időszak nem az első kapcsolat az Amerikai Egyesült Államok és a Szent

Korona között. Kossuth Lajos amerikai útja során egyszer már felmerült, hogy a magyar koronát az osztrákok elől a tengerentúltra menekítik. Az 1920-as években pedig Jeremiah Smith amerikai pénzügyi szakértő is kapcsolatba került a koronával, nem kis fejtörést okozva Horthy Miklós kormánynak. Elevenítsük fel röviden ezt a két különleges történetet, amelyek közül az elsőt a néhai Sziklay Andor magyar származású amerikai diplomata és műkedvelő történész rekonstruálta, a másodikat pedig Sági Pál mesélte el az *Amerikai Magyar Világ* című emigráns lapban.

1851–1852. évi amerikai útja során Kossuthnál szolgálattételre ajánlkozott egy fiatal New York-i festő és újságíró, William James Stillman. Kossuth különleges feladatot bízott rá: Stillmannak Amerikába kellett volna vinnie a Szent Koronát. 1849 késő nyarán a menekülő Kossuth, pontosabban Szemere Bertalan miniszterelnök az akkori török határ menti Orsovánál elásatta a koronaékszereket tartalmazó ládát, s azokat az osztrák hatóságok 1853-ig nem is találták meg.⁴ Kossuth azt szerette volna, ha a korona nem kerül Ferenc József kezébe, mert ha nem koronázzák meg, akkor a sok évszázados hagyományok értelmében Magyarországon csak trónbitorlónak számít. Stillman el is utazott Magyarországra, ám végül nem tudott kapcsolatba lépni Kossuth itthoni híveivel,

így sikertelen küldetését feladva távozott Pestről. Harminc évvel később ugyanakkor Kossuth már nem emlékezett vagy nem akart emlékezni a történetre.⁵

A Szent Koronával kapcsolatos másik történetet Sági Pál így mesélte el: „Az 1920-as évek elején Magyarországon óriási infláció dühöngött. Külföldi kölcsön kellett. A Népszövetség segítségével sikerült is 250 millió aranykoronás kölcsönt kapni. Ennek azonban egyik feltétele az volt, hogy az ország a Népszövetség pénzügyi felügyelete alá kerül. A Népszövetség Jeremiah Smith amerikai jogász-bankár pénzügyi szakértőt nevezte ki Magyarország pénzügyi főbiztosának. A Várban rendezték be főhivatalát. Segítségével a kormány egyensúlyba hozta a költségvetést... Munkája befejeztével a kormányzó megkérdezte, hogy mivel szerezhetne neki örömet, milyen emléket vinne magával legszívesebben Magyarországról. Horthy Miklós legnagyobb meglepetésére azt felelte: szeretné megnézni a Szent Koronát. Ez nem volt egyszerű dolog, a koronát nem szánták látványosságnak, nem lehetett csak úgy mutogatni... Horthy végül koronatanácsot hívott össze, és előadta az ügyet.” Végül Smith állítólag engedélyt kapott arra, hogy a Szent Koronát és a koronaékszereket megtekintse. A koronálada felnyitásainak dokumentumai között nincs utalás Smithre, és a történetet Smith magyarországi tevékenységének krónikása sem ismeri.⁶

A korona elhagyja az országot

A második világháború során a Szent Koronát – a 17. század elejétől élő hagyományoknak megfelelően – két országos koronaőr és a Koronaőrség védte. A katolikus országos koronaőr báró Perényi Zsigmond, protestáns társa 1942 decemberétől báró Radvánszky Albert volt. 1944 őszén a Koronaőrseget Pajtás Ernő ezredes vezette, helyettese Vály István alezredes volt. A Szent Korona őrzését az 1928. évi XXV. törvény szabályozta. A koronaőrök 1715 óta esküt tettek arra is, hogy az erekyéket nem viszik ki az országból, kivéve fenyegető végveszély esetén, ám akkor is csak a világi elit első embere, a nádor (azaz a későbbi miniszterelnök) előzetes tudtával (1715. évi 38. törvénycikk).⁷ Pajtás 1943. februári kinevezését sokan gyanakodva fogadták, mivel köztudottan jó kapcsolatot ápolt Szálasi Ferencel (aki akkor még közellenségnek számított), ám a két országos koronaőr kiállt mellette, s kinevezését a kormányzó is jóváhagyta.⁸

1944 őszén, a Sztójay–Lakatos miniszterelnök-cserét követően kezdett a kormány foglalkozni a korona sorsával. Négy lehetőséget mérlegeltek komolyabban: (1) a pápai nunciatúrával együtt Csákvárra menekítik gróf Esterházy Móricz kastélyába, (2) Veszprémbe viszik a Magyar Nemzeti Bank sziklatrezorjába, (3) Pannónhalmára szállítják az apátságba, (4) vagy elássák valahol a budai várban. Így kezdődött a magyar Szent Korona 1944. évi hányattatása.

1944 októberének első napjaiban Lakatos Géza miniszterelnök, báró Perényi Zsigmond és báró Radvánszky Albert országos koronaőrök, valamint Pajtás Ernő ezredes, a Koronaőrség parancsnoka tanácskozássra gyűltek össze. A fő téma a koronázási ékszerek biztonsága volt. Ezen a találkozón Pajtás azt javasolta, hogy a koronát rejtse el a Koronaőrség laktanyaépületének (Váralja u. 14.) szenespincéjében. A javaslatot az egybegyűltek elfogadták. A terveknek megfelelően az október 10-ről 11-re virradó éjszakán az őrt álló két tiszthelyettes előtt megjelent a miniszterelnök a két országos koronaőr kíséretében. Velük volt még Pajtás és Vály is, valamint Borbély János koronaőr, aki a folyosón őrködött. A hivatalos formások mellőzésével felnyitották az 1939-től használt új koronáladát, és kiemelték belőle a Szent Koronát. A ládát ezután visszazárták, sőt még a rajta lévő port is elegyengették, hogy a nyomokat eltüntessék. A Szent Koronát egy börtasakba helyezték, és Vály a kabátja alatt kicsempészte azt az épületből. A Koronaőrség szállásán azután Horváth és Kapéter koronaőrök a szenespincében egy vízhatlan katonai ételhordó ládába csomagolták a koronát, majd elásták. Rajtuk kívül senki nem tudta pontosan, hol is van a korona elrejtve. A Koronaőrség a ládát tovább őrizte úgy, mintha a Szent Korona is benne lett volna. Sőt, a náci-nyilas puccs idején, október 15-én éjjel a

koronáladát kicsempészték a Várból, és Veszprémbe vitték. A Koronaőrség többsége úgy tudta, hogy a korona is a ládában van.⁹

Október 30-án hirtelen meleg lett a helyzet, a hatalomra került Szálasi Ferenc ugyanis bejelentette, hogy a Szent Korona előtt kívánja letenni a nemzetvezetői esküt. Aznap éjjel a ládát visszalopták Veszprémből, majd magát a Szent Koronát is visszacsempészték a Koronaőrség laktanyaépületének szenespincéjébe. Szálasi az esküt november 4-én tette le, amiről a filmhíradó is tudósított. Ezen az eseményen a Koronaőrség természetesen hivatalosan részt vett, ám ezért később a kommunista rezsim rájuk is sütötte a „nyilas” bélyeget, és életük végéig üldözte és zaklatta őket. A „nemzetvezető” nyilvánvalóan azért esküdött fel a Szent Korona előtt, mert ezzel a Szent Korona tana értelmében legitimálni akarta hatalmát. Ugyanezért ragaszkodott a későbbiek során is a koronához, és ezért vitette ki az országból is, amit az 1715. és 1928. évi említett törvények a háborús veszély miatt lehetővé is tettek számára (amennyiben legitim miniszterelnöknek tekintjük őt).

November 7-én az országos koronaőrök tudtával és beleegyezésével a koronázási ékszereket és a Szent Jobbot Veszprémbe szállították. A koronázási palástot azonban nem. Azt a koronaőrök jelenlétében Szöllősi Jenő, Szálasi helyettese egy szakértővel megvizsgál-

tatta, majd 16-án Pannonhalmára küldte. A két országos koronaőr úgy gondolta, hogy ez az első lépése a koronázási ékszerek Pannonhalmára juttatásának. Ők ezt tartották volna a legjobb megoldásnak, lévén, hogy az apátság a Nemzetközi Vöröskereszt védelme alatt állt, s így bombatámadás nem fenyegette. Ezt a megoldást szorgalmazta Kelemen Krizosztom pannonhalmi főapát, Serédi Jusztinián hercegprímás és Mindszenty József veszprémi püspök is. Szálasi azonban másként döntött.¹⁰

December 5-én éjjel – ezúttal már az országos koronaőrök tudta nélkül – a koronázási ékszereket Veszprémből Kőszegre szállították. Szöllősi levélben tudatta Radvánszkyval és Perényivel, hogy mi is történt, s a fentebb említett 1928. évi törvényre hivatkozott, mely szerint a miniszterelnök (bár ő személyesen csak helyettes volt) kezdeményezheti a Szent Korona biztonságba helyezését, akár a koronaőrök tudta nélkül is. A két országos koronaőr megpróbált Szöllősszel személyesen is egyeztetni, de nem jártak sikerrel. A vezető főpapok azonban nem adták fel a harcot ilyen könnyen. Kelemen Krizosztom főapát és Apor Vilmos győri püspök tervbe vették, hogy a koronázási ékszerek külföldre való hurcolását megakadályozandó azokat egy tiszti különítménnyel elraboltatják Szálasiól, és ők maguk helyezik biztonságba. Kelemen korábbi kedves tanítványát, Gorondi Novák Sándort bízta

meg azzal a feladattal, hogy utazzon Kőszegre, derítse fel a koronázási ékszerek rejtékhelyét, és jelentse vagy Győrbe vagy Pannonhalmára. Gorondi Novák azonban csak részsikereket ért el, így a Szent Korona országon belül tartására kidolgozott utolsó akció is meghiúsult.¹¹

A Szent Korona a második világháború utolsó karácsonyát Kőszegen egy bunkerben töltötte, majd december 27-én a közeli Velem községbe szállították egy külön erre a célra épített óvóhelyre, Szálasi közvetlen közelébe. Közben a koronaőrök és a nyilasok között egyre nőtt a feszültség, s a Koronaország fizikai biztonságát valószínűleg csak a Szálasi és Pajtás közötti jó személyes kapcsolat garantálta. Ekkorra a koronálódásra felszereltek három új zárat is, s a kulcsok Pajtás ezredeshez kerültek. A korona utolsó dokumentált hazai inspekcijára 1945 februárjában került sor.

1945. március 10-én Szöllősi utasítására elhozták Pannonhalmáról a palástot is. Így hosszú idő után először a koronázási ékszerek és a Szent Jobb mind egy helyen, a Koronaország felügyelete alatt voltak Velemen. Ez a törvényes állapot azonban nem tartott sokáig. Március 19-én a regáliákat ismét Kőszegre szállították egy új óvóhelyre. Azután a március 27-ről 28-ra virradó éjszaka Szálasi utasítására a koronázási ékszereket felpakolták egy háromtonnás Opel Blitz teherautóra: Pajtás Ernő ezredes és hét koronaőr,

valamint két küldönc kíséretében a magyar nemzet egyik legféltettebb történelmi kincse elhagyta az országot.¹² A jelenlévők közül persze senki nem gondolta, hogy a koronaékszerek 33 év múlva az Amerikai Egyesült Államokból térnek majd haza a kommunista Magyar Népköztársaságba.

A Szent Korona német földön

1945. március 27-én éjjel a magyar koronázási ékszerek a Hangya Szövetkezettől rekvirált, BK-784 forgalmi rendszámú teherautón érkeztek német területre, és szinte napra pontosan nyolc évet töltöttek ott. Német területre, hiszen az Anschluss következtében a mai magyar–osztrák határ 1945-ben a magyar–német határ volt. Maga a Szent Korona azonban csak négy hónappal a határátlépést követően, július 25-én került amerikai kézre. Ekkor szállították Augsburgba, és attól a naptól kezdve végig a mai Németország (konkrétan a korábbi Német Szövetségi Köztársaság) területén tartózkodott, míg 1953 márciusában az Újvilágba nem szállították.

A korona és a koronázási ékszerek kivitele az országból nem volt egyszerű dolog. A korábban már említett ellenségeskedés a nyilasok és a koronaőrök között önmagában is komoly problémát jelenthetett volna, de ezen kívül is akadtak gondok. Szöllősi nem nagyon bízott meg Pajtásban, s arra próbálta rávenni főnökét,

hogy a regáliák őrzését bízza másra. Szálasi végül saját szárnysegédjét, Gömbös Gyula volt magyar miniszterelnök századosi rangban szolgáló Ernő nevű fiát bízta meg a korona mozgatásának megtervezésével és irányításával. Ez a későbbiek során egy igen csúf jelenethez és Gömbös ideiglenes eltávolításához vezetett. Ennek a feszültségnek az volt a legfőbb oka, hogy szárnyra kapott a hír, miszerint Szöllősi és/vagy Pajtás terve az, hogy a koronázási ékszereket Svájcban helyezik biztonságba. Ezt a feltevést megerősíti az amerikai művészettörténész, Patrick J. Kelleher koronánkról szóló munkájának előszava is, amelyben azt olvashatjuk, hogy a koronázási ékszereket a Svájc felé vezető úton fogták el.¹³

A másik problémát maguk a koronaőrök jelentették. A koronaőrök kiképzésének szerves része volt a Szent Korona történetének tanulmányozása, így Pajtás csapata tudhatta, hogy a Koronaország a regáliákat – az 1715. évi 38. törvénycikket megerősítő 1928. évi XXV. törvény értelmében – csupán a legnagyobb háborús vészhelyzetben viheti ki az országból. A koronaőrök beszámolója szerint ezt a kérdést 1945. március végén Kőszegen meg is vitatták, s végül (valószínűleg Pajtás kezdeményezésére) a háborús vészhelyzetre hivatkozva az elvitel mellett döntöttek. A Koronaorséget ekkor kettéosztották. Vály alezredes és az őrség többsége vonatra szállt és Németországba utazott később meghatározandó katonai feladatok ellátására. Pajtás és

a vele maradt hét koronaőr (Borbély János alhadnagy, Horváth Kálmán, Paizs János, Csontos István és Siklósi János főtörzsőrmesterek, valamint Bunda József és Kocsis József törzsőrmesterek) azután teherautón átlépték a magyar–német határt. Erre a jogilag vitatható menekítésre a „nemzetvezető” személyesen adott utasítást.¹⁴

A teherautó Semmering érintésével március 28-án délután fél kettőkor ért Mürzstegbe, s a koronálását a helyi kastélyban helyezték biztonságba. Három nappal később Szöllősi utasítására ismét útra keltek, s április 1-jén reggel érkeztek meg Mariazellbe. Innen este hétkor indultak tovább, s végül a St. Pölten melletti Schloss Kammerben szálltak meg éjszakára. A kastély ura Jeszenszky Imre első világháborús pilótatiszt volt, aki 1919-ben egy rövid ideig őrizte már a koronát. Jeszenszky a teherautót a koronaőrökkel és értékes rakományával együtt elszállásolta, Szálasit és kíséretét azonban be sem engedte kastélyába. Ezért ők a közeli Attersee községben szálltak meg. Április 5-én a Hangya teherautója is megérkezett Atterseebe a Szent Koronával, a paláttal és a Szent Jobbal együtt. Két nappal később a karaván továbbindult, s még aznap megérkezett Mattseebe, ahol Szálasit és kísérete már várta őket. Mindkét társaság itt állomásozott május 7-ig, amikor is az amerikai hadsereg katonái letartóztatták őket.¹⁵ Addig azonban itt számos említésre méltó dolog történt.

Mattseeben merült fel az a terv, hogy a Szent Koronát 12 darabra törik, s minden kormánytag kap egy darabot. (Ez sem volt új keletű gondolat: egyes források szerint korábban Kossuth, Szemere és Kun Béla is fontolgatott hasonló barbárságot.) Szerencsére ezt a tervet elvetették, miként Szöllősi javaslatát is, hogy vigyék a regáliákat Svájcba, s végül a korábban is „jól bevált” módszer mellett döntöttek: a koronát el kell ásni. Eközben Pajtás Ernő ezredes is a regáliák sorsával foglalkozott. Az igen vallásos koronaőr-parancsnok rendszeresen járt a helyi apátságba, s megismerkedett az ottani apát-plébánossal, Anton Strasserrel. Őt próbálta rávenni arra, hogy rejtse el a kincseket. Strasser a korona kivételével vállalta is a kockázatot, de rezidenciájára végül csak a palást és a Szent Jobb került.¹⁶

A hivatalos amerikai jelentések szerint 1945. április 26-án (a koronaőrök egybehangzó, de nyilvánvalóan téves állítása szerint május 5-én) éjjel került sor a koronázási ékszerek elásására. A koronaőrök kettéfűrészeltek egy dupla fenekű benzineshordót, és átalakították úgy, hogy a két részt egymásba lehessen tolni. Ezután kinyitották a koronálását, s a koronát, az országmát és a jogart behelyezték a hordóba, majd a ládát, amelyben ekkor már csak a kard maradt (ennek az lehet a magyarázata, hogy a majd 1 méter hosszú kard nem fért bele a kettéfűrészelt hordóba), visszazárták. Kocsis József koronaőr szerint: „Mi tud-

tuk azt, hogy egyszer már elásták a koronát [ő nem tudhatta, hogy ez alig néhány hónappal korábban Budán ismét megtörtént], 1849-ben, amikor Kossuth kimenekült az országból, de a koronát nem merte kivinni magával a határon túl, hanem elásatta Orsovánál egy erdőben. Hogy csupán legenda-e, azt nem tudjuk, de mi úgy hallottuk, hogy a korona elásóit kivégezték. Ez nyugtalanított bennünket. Meg is mondtuk Pajtás ezredesnek: ha az elásásnál a nyilasok részéről akárki is jelen lesz, akkor mi ezt nem hajtjuk végre.”¹⁷

A korona elásásának helyét egy korábban kiépített, kiásott lövészárokban jelölték meg. Április 26-án éjjeltájt azután Pajtás, Horváth, Csontos, Bunda, Kocsis és Borbély koronaőrök, valamint a mindig gyanakvó Szöllősi kivonultak a sziklafalhoz. Bunda és Csontos kiásták a mintegy három méter mély gödröt. Ezalatt Kocsis és Borbély fent őrködtek kibiztosított fegyverrel. Utána elegyengették a frissen megbolygatott földet. Másnap Bunda és Kocsis kimentek a helyszínre, gyepetglákkal eltakarták az ásás nyomát, és megjelölték a helyet. A koronaőrök ezután az előírások szerint tovább őrizték az akkor már gyakorlatilag üres koronálását, a Szent Jobbot és a palástot pedig – ahogyan azt már említettük – Strasser apát-plébános rezidenciájára szállították.¹⁸

Május 2-án a Koronaőrség átköltözött a Mattsee határában található Zellhofba egy papi birtokra. El-

mondásuk szerint nem akartak Szálasiékkal együtt fogságba esni. Az amerikaiak azonban csak nem jöttek, ezért elküldték az egyik papot, hogy keresse meg őket, és közölje velük, hogy a magyar Koronaőrség az elfogatásra vár. Ez május 7-én meg is történt, s a 7. amerikai hadsereg egyik vezető tisztje büszkén üzent meg Dwight D. Eisenhower főparancsnoknak, hogy a magyar koronázási regáliák amerikai kézre kerültek. A koronaőröket és a ládát Eisenhower utasítására a Mattseetől 250 kilométerre lévő augsburgi kihallgatótáborba vitték. A Szövetséges Hatalmak Európai Főparancsnoka pedig tudatta Truman elnökkel a hírt.¹⁹ Ezután robbant csak a bomba, ugyanis hamarosan kiderült, hogy a ládában csak a koronázási kard található.

A koronázási jelvények amerikai kézre kerülnek

Az augsburgi táborban Pajtás ezredes Paul Kubala őrnagynak, a vallatócsoport (magyarul és németül is kiválóan beszélő) parancsnokának adta át a koronálását egy nyugta ellenében. A Koronaőrség parancsnoka azt állította, hogy a ládában a magyar koronaékszerek vannak, de a kulcs nincs nála. Végül azokat a Pajtásék elfogó George Granville hadnagy (aki Budapestről kivándorolt amerikai magyar volt) Gömbösnél találta meg a salzburgi fogházban. Július 24-én ért vissza Augsburgba a három kulccsal, és a ládát azonnal fel-

nyitották. Mikor kiderült, hogy abban csak a kard van, Kubala állítólag a helyszínen főbe akarta lőni Pajtást. A magyar ezredes azzal védekezett, hogy többször kért Eisenhower-től kihallgatást, hogy mindezt elmondja neki, de erre nem kapott lehetőséget. Az ugyancsak a szobában tartózkodó Worth B. Andrews Fort Worth-i alhadnagy (1911–1998) erre felajánlotta, hogy elviszi Pajtást, és kiássák együtt a Szent Koronát. Ezt Kubala (állítása szerint) engedélyezni akarta, de kénytelen volt megtiltani, mert parancs volt arra, hogy a magyar koronázási ékszereket nem kereshetik tovább (ugyanis azt hitték, hogy azok mind megvanak). Ezt követően Andrews, Pajtás, Borbély és Daniel H. Scheel őrmester egy amerikai dzsipen útra keltek Mattseeba. Kubala vonakodásának hivatalosan soha el nem ismert oka az volt, hogy a koronálása a 7., Mattsee és a Szent Korona viszont akkor már a 3. amerikai hadsereg által megszállt területen volt. A két amerikai hadsereg között pedig egészséges rivalizálás folyt a náci által elrabolt műkincsek felderítése terén is.²⁰

A „hivatalos” amerikai változat szerint a négy „szökevény” egy lopott amerikai dzsipen elment Mattseeba, az éjszaka folyamán kiásta a koronát tartalmazó hordót, majd másnap reggelre (ébresztő előtt) visszaért Augsburgba. Ez a történet azonban valószínűleg így nem igaz.²¹ Ez az út ugyanis 500 kilométer (kétszer 250 kilométer oda-vissza). Egyetlen

éjszaka alatt, ellenőrzési pontok mellett, háborús övezetben, szétbombázott utakon ennyit autózni, a sötétben a korona pontos helyét fellelni, majd a hordót kiásni (ez Pajtás szerint két óráig tartott) nyilvánvalóan lehetetlen dolog. Az amerikai hadseregben a II. világháború során használatos dzsip maximális végsebessége 105 km/óra volt. Amikor a koronaékszereket 1953-ban Fort Knoxba szállították, sík amerikai terepen, nem ellenséges területen és nem szétbombázott utakon 60 km/óra sebességgel terveztek. Ha fel tesszük, hogy ezt a sebességet Andrews és kísérete is „hozta”, az út egy irányban akkor is legalább 4 és fél órát vett igénybe, hiszen az egyes ellenőrzési pontokon meg kellett állniuk, sőt egy ízben rájuk is lőttek. Este 11 órás indulással és kilencórás vezetéssel számolva valószínűbb, hogy csak másnap délben értek vissza Augsburgba. Ezt támasztja alá Kubala nyilatkozata is, miszerint július 25-én délben adták kezébe a koronát, a jogart és az országalmát. Ez arra utal, hogy Andrews alhadnagy Kubala nem hivatalos engedélyével járt el.²² A texasi alhadnagy történetét Simontsits Attila göngyölítette fel. Göncz Árpád köztársasági elnök 1992. augusztus 20. alkalmából a Magyar Köztársaság Tisztikeresztjével tüntette ki a Szent Korona Fort Worth-i megmentőjét.²³

Bunda József minderről másként számolt be egy 1972-ben kelt gépelt feljegyzésben, majd két évvel ké-

sőbb a Bokor Péter-féle interjúban is. Bunda tanúvallomása szerint a koronaőröket az augsburgi gyűjtőborból már május 11-én máshová vitték, valószínűleg Salzburg környékére. Bunda és Kocsis az első adandó alkalommal, június közepén kereket oldottak, s visszatértek Zellhofba, arra a papi rezidenciára, ahol néhány héttel korábban Granville elfogta őket. Egy nap kimentek és megnézték a korona rejtékhelyét (ne feledjük, hogy ők ketten voltak azok, akik az elásást követő napon az utómunkálatokat végezték, és megjelölték a pontos helyet), s mindent rendben találtak. Elkezdték tanakodni, hogy kiássák-e és hazavigyék-e magukkal Magyarországra. Végül a rangidős Bunda úgy döntött, hogy nem ássák ki. 1945. június 22-én hazaindultak, de tettek egy utolsó kitérőt az ominózus lövészárók irányába. Nagy meglepetéssel tapasztalták, hogy a Szent Koronát valaki kiásta. Azonnal szemtanúk után néztek, és találtak is néhány magyarul beszélő egyént, akik elmondták nekik, hogy két vagy három amerikai teherautó érkezett legalább tíz emberrel, s hallottak angol és magyar beszédet is. Bunda ebből arra következtetett, hogy Pajtás és Granville vezethették a csapatot. A két koronaőr ezután hazatért Magyarországra, és a Hadügyminisztériumban beszámolt a korona külföldre hurcolásának történetéről.²⁴

Az emlékezési nehézségekkel küzdő Bunda valószínűleg egy másik történetet szőtt bele az el- és kiadás

legendájába. Június 17-én Mattseeben a 3. hadsereg egyik felderítő osztaga James W. Shea hadnagy vezetésével először a királyi étkészlet Szálasi által el nem adományozott darabjait, majd a koronázási palástot és a Szent Jobbot is megtalálta. A palástot és a Szent Jobbot Salzburgba vitték és a salzburgi érseknél helyezték letétbe. A Szent Jobbot a Magyar Kormány kérésére és Truman elnök engedélyével visszajuttatták Magyarországra. A szent ereklye az utolsó pillanatban meg is érkezett az augusztus 20-i körmenetre. A palástot viszont a koronálása után vitték.²⁵

A már többször idézett Sziklay Andor (1912–1996, akkoriban az OSS tagja) szerint Pajtás ezredes Szálasi tervét hajtotta végre akkor, amikor az üres koronálást adta át az amerikaiaknak. A terv az volt, hogy az amerikaiakat a Szent Korona elvesztése ürügyén szegyenbe hozzák, Szálasi pedig a koronával szándékozott hazatérni az általa még mindig remélt német győzelmet követően.²⁶

Amerikai őrizetben, német földön²⁷

A koronálását és a palástot 1945. július 31-én Secenheimen keresztül Heidelbergbe szállították, a 7. amerikai hadsereg új főhadiszállására. Ezt követően augusztus 3-án a frankfurti Német Nemzeti Bank pánclétermében helyezték el.²⁸ Onnan szeptember 17-én vitték tovább az újonnan létrehozott wiesba-

deni gyűjtőközpontba (Wiesbaden Central Collecting Point), amely az amerikai hadsereg egyik speciális alakulata, a magyarul „műkincsvadászoknak” nevezett Monuments, Fine Arts, and Archives Administration (a továbbiakban: MFAA = Műemlékek, Szépművészeti Alkotások és Levéltárak Védelmére létrehozott alakulat) felügyelete alatt állt. A központ parancsnoka Walter I. Farmer volt.²⁹ Itt szolgált a korábban már említett Joe Kelleher is, aki 1951-ben könyv formájában megjelentette a Szent Koronáról írt doktori disszertációját, majd részt vett 1977 novemberében a Fort Knoxban tartott szakmai átadáson, ahol az első hivatalos színes fotók készültek a Szent Koronáról.

A wiesbadeni központ bezárását követően 1946. április 17-én a még működő müncheni műkincsraktárba vitték át a klenódiumokat. A Magyar Kormány részéről Hahn Sándor itt azonosította a koronaékszereket 1946 őszén. 1949. május 12-én a Szent Koronát és a többi kincset ismét Frankfurtba, a Német Nemzeti Bank trezorjába szállították. 1951. augusztus 21-én Friedbergbe, az Európai Főhadiszállásra szállították, és ott a 7752. számú Pénzügyi Központban helyezték el. 1952. február 1-től Sam Reber diplomata felelt a koronázási ékszerek biztonságáért. Április 7-én a palástot átvitette a Bonn melletti Bad Godesberg-i Amerikai Főmegbízott főhadiszállására.³⁰ Október 11–20. között a jelvényeket becsomagolták és felkészültek a re-

gáliák Amerikába történő szállítására. A koronaékszereket végül 1953. március 11-én hajózták be Bremerhavenben az amerikai haditengerészet General Greely nevű hajójára. Az óceánjáró március 21-én kötött ki Staten Islanden, ahonnan a felségjelvényeket azonnal útnak indították Fort Knox felé. A szállítmány végül 1953. március 23-án, helyi idő szerint délután fél 4-kor érkezett meg.

„Hajlított Kalap”, „Öreg Kabát”, Vogeler és „Klondike”

A magyar koronaékszerek német földön, de kizárólagos amerikai őrizetben eltöltött nyolc éve számos érdekes kérdést vet fel. Hely hiányában ezek közül itt és most csak a három legfontosabbal foglalkozunk. 1. Hogyan kezelték az amerikaiak a Szent Koronát állagvédelmi szempontból? 2. Miért nem kaptuk vissza a restitúció során, illetve miért nem került a Vatikánba sem? 3. Végül hogyan és miért került Augsburgból Fort Knoxba?

Kezdjük az állagmegőrzéssel! A Mattsee melletti elásástól sáros Szent Koronát, jogart és országalmát Kubala ezredes a csap alatt mosta le 1945. július 25-én délben, amikor azokat megkapta Andrewstól. James Rorimer, az MFAA középkorásza akkor éppen Augsburgban tartózkodott, és azonnal felhívta előljárói figyelmét a Szent Korona jelentőségére. Augusztus ele-

jén Heidelbergben a kincseket lefotózták, majd 1945. szeptember 17-én Wiesbadenbe küldték. A koronaékszerek ekkor kerültek hivatalosan is a vezető újvilági művészettörténészek köréből toborzott MFAA őrizetébe, és 1949. május 12-éig (Wiesbadenben, majd Münchenben) szakértő kezekben voltak. Amerikai magyar emigráns körökben ennek ellenére sokáig tartotta magát a legenda, hogy a koronát „boldogboldogtalan” felpróbálta, és hogy a klenódiumokkal „méltatlan módon” bántak. A koronázási ékszerek (különösen a korona és a palást) állapota az 1978. évi hazahozatal alkalmával világosan bizonyítja, hogy az amerikaiak elismerést és köszönetet érdemlő módon kezelték a regáliákat. A felpróbálgatásra ugyanakkor több bizonyítékunk van.³¹

A magyar koronaékszereket Heidelbergben, Wiesbadenben és Münchenben több ízben lefotózták. A Szent Koronát hét hónapos wiesbadeni tartózkodása idején Joe Kelleher részletesen tanulmányozta, és – ahogyan már említettük – erről írta 1951-ben nyomtatásban is megjelent doktori disszertációját. Magyar szakértők egészen az 1978 eleji hazatérésig csak az 1938-as emlékévként során készült, valamint a Kelleher-kötetben megjelent fotók alapján tanulmányozhatták a klenódiumokat. Kevésbé ismert tény ugyanakkor, hogy a koronázási ékszereket egy ízben (Wiesbadenben 1946 februárjában) ki is állították.

Az együttes legrosszabb állapotban lévő eleme a koronázási palást volt. Ez már az MFAA tügnökeit is aggasztotta, s amerikai részről végül érdemi lépésekre is sor került az Újvilágbaállítás kapcsán. A náciaktól visszaszerzett műkincseket őrző lerakatok bezárását követően, 1949 tavaszán a koronaékszerek biztonságáért a németországi amerikai megszálló csapatok főparancsnokának helyettese felelt. Ezt a posztot 1951 elejétől a Világbanktól kikért Chauncey G. Parker, 1952. február 1-jétől Samuel Reber töltötte be. 1952 nyarán komolyabban felmerült a gondolat, hogy a koronázási együttest az Egyesült Államokba szállítsák megőrzésre. Látva a palást állapotát, Reber szakmai segítséget kért és kapott Gordon M. Kline, az amerikai szabadalmi hivatal szakértője személyében. Kline személyesen gondoskodott a palást biztonságosállításáról: Bonnban egy méretre szabott tokot készíttetett fából, és azt úgy bélelte ki, hogy a palást a szállítás közben esetleges rázkódástól se gyűrődhessen. Majd Fort Knoxban egy helyszíni szemlét követően Kline úgy döntött, hogy készíttet egy légmentesen záró alumíniumtartót a palást számára. Ezt 1953 júliusában szállították Fort Knoxba, és ebben hozták haza azután a palástot 1978 januárjában.³² Reber és Kline nélkül a koronázási palást ma biztosan nem volna kiállítható állapotban.

A Szent Korona német földön, amerikai kézen eltöltött nyolc évének második fontos kérdésköre

az, hogy miért nem kaptuk vissza. A nációk és szövetségeik által elhurcolt javak és műkincsek visszaszolgáltatását (ezt nevezzük restitúciónak) a háborút lezáró fegyverszüneti és békeszerződések garantálták. Így kaptuk vissza az Aranyvonat és az Ezüstvonat rakományát a Nemzeti Bank arany- és ezüstkészleteivel. A magyar restitúciós bizottságot a korábban már bemutatott és többször idézett Hahn Sándor vezette. Ő 1946-ban Münchenben azonosította is a koronaékszereket, és 1947 legelején kérte azok restitúcióját is. A kérés nem volt eredménytelen, hiszen – mint már volt róla szó – a Szent Jobbot még 1945 augusztusában visszakaptuk.³³

A Szent Korona restitúciójára azért nem került sor, mert a Nagy Ferenc vezetése alatt álló (később, 1947 nyarán puccsal megbuktatott) koalíciós kormány maga kérte Washingtontól, hogy a hadi és politikai helyzet tisztázódásáig ne szolgáltatassák vissza a Szent Koronát. 1948–1949-ben az is felmerült, hogy a Vatikánba küldjék (ezt szorgalmazta 1947. évi amerikai útja során Mindszenty bíboros is), de erre sem került sor. Az úgynevezett Standard-ügy során megkínzott és koholt vádak alapján elítélt Robert A. Vogeler amerikai üzletember szabadon engedéséért Rákosi Mátyás többek között a Szent Koronát is követelte. Ezt Washington azzal utasította el, hogy a rendkívül megromlott kétoldalú kapcsolatok ezt nem

teszik lehetővé. Ez maradt azután a hivatalos amerikai álláspont egészen az 1970-es évek végéig.³⁴ A Vatikánba egy másolat került, ahonnan azt egy műkincsrabló banda 1965 decemberében el is lopta.³⁵ Erről a másolatról sokan azt gondolták, hogy az eredeti korona lehet.

Mivel az amerikai politikai vezetők úgy döntöttek, hogy nem adják vissza a koronát, és a Vatikánba sem küldik, nekik maguknak kellett gondoskodniuk róla. 1951 elejétől (Chauncey Parker idejében) „Hajlított Kalap” (Bent Hat) és „Öreg Kabát” (Old Coat) kódnevekkel utaltak az akkor már a frankfurti banki pánccélteremben nyugvó koronára és palástra. Amikor a bankot átadták az új nyugatnémet államnak, a koronázási ékszereket a Frankfurttól 30 km-re található Friedbergbe vitték. Innen a palástot 1952 áprilisában Bonnba (a Bad Godesberg-i Amerikai Katonai Főparancsnokságra) szállították, ahol Kline személyesen megtekintette és le is fotózta azt. Októberben a regáliákat becsomagolták és felkészültek a tengerentúli útra. Az utaztatás a „Klondike” fedőnevet kapta. A szállítás részleteit fentebb már ismertettük.³⁶

A Klondike-művelettel kapcsolatban is szárnyra kapott egy nem hétköznapi legenda, miszerint a General Greely legénysége úgy tudta, hogy egy UFO maradványait szállítják, természetesen a legnagyobb titokban. Ennek alapja az lehetett, hogy a klenódiu-

mokat egy olyan konténerben szállították a hajóra, amelyen „sugárveszély” és „repülő tárgy” felirat volt olvasható. Kline két évtizedre titkosított beszámolója szerint szóba került a koronaékszerek londoni vagy párizsi amerikai nagykövetségen történő elhelyezése is, de azt senki nem vállalta, mert azt gondolták, hogy a ládákban (amelyek tartalmáról tehát nem tájékoztatták őket) atombombák maradványa van.³⁷

Kétoldalú kapcsolatok, 1947–1978³⁸

A magyarországi kommunista puccsot követő időszakban az amerikai–magyar viszony kimonodottan ellenséges volt. Ha tárgyaltak is bármiről, azt nem azért tették, hogy megegyezzenek, hanem azért, hogy demonstrálják, a másik féllel nem lehet korrekt módon együttműködni. Ezt a kölcsönös meg nem értésen és ellenségességen alapuló viszonyt egy rövid átmeneti időszak (1966–1969), majd a kétoldalú kapcsolatok „normalizálása” követte.

Az 1947 és 1969 közötti közel negyed század során a hivatalos amerikai–magyar viszony nyíltan ellenséges volt. Amikor magyar részről informálisan érdeklődtek a korona holléte felől, csak kitérő választ kaptak. A Kádár-rezsim Washingtont hibáztatta 1956 miatt is, így a diplomáciai kapcsolatok követi szintről ideiglenes ügyvivőire redukálódtak. A vietnámi há-

ború újabb feszültségeket szított. 1965 februárjában például egy „spontán” tüntetés alkalmával a demonstrálók betörték az amerikai diplomáciai képviselő (a mai nagykövetség) épületébe is, és annak földszinti részét szétverték. Két évvel később Edward Alexander sajtó- és kulturális attasé az arcán sebesítette meg egy „eltévedt” kódarab. Erről később Martin J. Hillenbrand akkori nagykövet a következőket írta: „A Külügyminisztériumtól mindig előzetes tájékoztatást kaptunk, hogy tüntetés volt készülöben, és a tüntetők ekkor meg ekkor érnek hozzánk. Az időpontokat mindig pontosan el is találták... A Külügy mindig pontosan megfizette a javíttatási költségeinket.”³⁹ Hasonlóan lezáratlan ügynek számított az amerikai követségen 1956 óta menedékben élő Mindszenty hercegprímás, valamint a koronázási ékszerek jövője. 1966-ban azután a kapcsolatokat nagykövetségi szintre emelték. 1969 nyarán, Nixon elnök beiktatása után pedig megkezdődött a kétoldalú kapcsolatok „normalizálása”. Ez „amerikaiul” azt jelentette, hogy megpróbálnak kialakítani normális kétoldalú kapcsolatokat egy olyan szovjet gyarmattal, mely nem dönthet szabadon a saját sorsáról.

A kádári magyar külügy már az 1960-as évek első felében nyitni kezdett az NSZK felé, és olyan embereket keresett, akik angolul is szalonképesen tudnak tárgyalni.⁴⁰ A kétoldalú amerikai–magyar

kapcsolatok normalizálásának első fázisában tető alá hoztak egy sor fontos megállapodást, Mindszenty távozott Magyarországról, és lezárták a háború vége óta húzódó vagyoni jogi vitákat is. IBUSZ-társasutazásokat szerveztek Amerikába, MALÉV-irodát nyitottak New Yorkban, fokozatosan lazították az amerikai kultúrával szembeni cenzúrát, és megkezdték a Trapper farmer gyártását is. 1973-ban Magyarországot is felkérték a vietnámi fegyverszüneti megállapodás felügyeletére,⁴¹ közös felkészülés folyt a Helsinkiben megrendezendő európai biztonsági konferenciára (1975), és számos, korábban ellenséggként kezelt amerikai magyart (többek között az 1978. január 6-án Vance külügyminiszternek tolmácsoló Tóth Csanádot⁴²) egy időre levettek a tiltólistáról. Az 1976. évi amerikai bicentenáriumi és elnökválasztás idejére (s egyben az 1956-os forradalom 20. évfordulójára) már csak három komolyabb lezáratlan ügy maradt: egy államközi tudományos, műszaki és kulturális csereegyezmény megkötése (ez az ügy 1958 óta húzódott), a Szent Korona amerikai kalandjának lezárása, és a kétoldalú kereskedelmi kapcsolatok rendezése a legnagyobb kedvezmény elvének (MFN) alapján. Ezt a három megállapodást azonban már az 1977. január 20-án beiktatott Jimmy Carter elnöksége idején kötötték meg.

Tárgyalások, tiltakozások és kalandregények

Miután Rákosi Robert A. Vogeler amerikai üzletember kiengedésével próbálta kizsarolni az amerikaiaktól a koronát, Washington számára szóba sem jöhetett a koronaékszerek kiadása. A hivatalos amerikai álláspontot az akkor már külügyi szolgálatban álló Sziklay fogalmazta meg: a Szent Korona a magyar nemzet tulajdona, azt az amerikaiak megőrzésre vették át.⁴³ A kapcsolatok jelenlegi állása azonban nem teszi lehetővé a jelvények visszaszolgáltatását. Így vált a korona egyszerre láthatatlan és látható problémává a kétoldalú kapcsolatokban. Láthatatlanná, hiszen a nyilvánosság előtt nem beszéltek róla, és Amerikában sem volt nyilvánosan megtekinthető, a mindenkor magyar kommunista kormányok pedig sokáig azt sem tudták, hol is őrzik azokat. És láthatóvá is egyben, hiszen mindenki tisztában volt azzal, hogy a klenódiumok sorsa elválaszthatatlan a kétoldalú kapcsolatok alakulásától. 1969 után (első ízben Mindszenty kapcsán) azután a korona sorsának alakulása is bekerült a nyilvános diskurzusba.

A Mindszenty távozásával kapcsolatos tárgyalások lezárásakor robbant az első bomba: a *Salzburger Nachrichten* 1971. október 28-i számában arról tudósított, hogy Washington és Budapest között létrejött egy „Mindszentyt a koronáért” csere. Ezt a tárgyalásokat felügyelő Henry Kissinger nemzetbiztonsági

főtanácsadó cáfolta, sőt azt nyilatkozta, hogy a dolog szóba sem került. Ebben azonban nem volt teljesen őszinte.⁴⁴ Négy hónappal korábban ugyanis ő maga kérte a stábját, hogy készítsenek számára feljegyzést a visszaszolgáltatás mellett és ellen szóló érvekről. Szabó Károly nagykövet december 2-án azt jelentette az amerikai fővárosból, hogy a Nemzetbiztonsági Tanács javaslatot tett a koronázási ékszerek visszaadására 1971 karácsonya vagy a következő év húsvétja alkalmával.⁴⁵ Ebben azonban a magyar diplomata tévedett, az ügyet ugyanis amerikai részről már az 1971. június 9-i memorandum után lezárták. A feljegyzés készítője, Helmut Sonnenfeldt azzal érvelt, hogy a Szent Korona visszaadásával az amerikai republikánusok egészen biztosan elveszítenék kelet-európai szavazóikat. 1972 pedig Nixon elnök újráválasztási kampányának éve volt. Az 1968. évi kampány során hozták létre a Republikánus Nemzeti Tanács (a párt ügyvivő testülete) Etnikai Örökség Csoportját, amelynek élén a magyar származású Pásztor László állt. Az ő álláspontja pedig világos volt: amikor 1970 áprilisában a *New York Times* először szellőztette meg a visszaszolgáltatás lehetőségét, Pásztor minden létező kapcsolatát mozgósítva lépett fel a gondolat ellen. A tiltakozásba bevont J. William Fulbright szenátornak a Fehér Ház azt írta, hogy a regáliák visszaadása „jelenleg nem szerepel terveink között”.⁴⁶

A *New York Times* 1970. áprilisi cikkét további hasonló cikkek követték 1971 október–novemberében, 1972 februárjában, 1973 áprilisában, 1974 májusában, majd 1976 decemberében. Kialakult egy különös amerikai belpolitikai rituálé: a cikkeket követő emigráns magyar és kongresszusi tiltakozási hullámra a Fehér Ház már előre gyártott válaszokat küldött az érintetteknek. Ennek szövege a Sziklay által lefektetett alapvetés és a Fulbrightnak írt válasz egyvelege volt: a Szent Korona a magyar nemzet tulajdona, de a kapcsolatok jelen állása mellett nem téma a visszaszolgáltatása.⁴⁷ Ez a kérdés sokkal inkább idegesítette, mint foglalkoztatta a Fehér Házat. Ahogyan azt a *Századokban* 2014-ben megjelent cikkemben bemutattam, a visszaszolgáltatásnak még Ford választási veresége után, 1976 decemberében sem volt reális esélye. A Szent Koronát Kissingerék legitimációs kérdésnek tekintették, és mindvégig az volt az álláspontjuk, hogy „hagyjuk békén az alvó orosz lánt. Lépjen a következő elnök bele a gulyásba.”⁴⁸

A Szent Korona ennek a nyilvánosság előtt zajló amerikai belpolitikai rituálénak köszönhetően közbeszéd tárgyává vált. Ennek érdekes folyománya volt, hogy a korona kalandos története, valamint a vatikáni másolat 1965. decemberi elrablása két kalandregényíró is megihletett. 1972-ben jelent meg Martin Smith *Canto for a gypsy* című munkája, amely-

ben egy 56-os emigránsokból álló radikális csoport próbálja a koronát elrabolni a New York-i St. Patrick székesegyházból, ahol nyilvánosan kiállították, mielőtt visszavinnék Budapestre. A történet főszereplője Roman Grey, egy cigány származású New York-i műkincskereskedő, Smith első ikonikus detektívfigurája.⁴⁹ A szerző később, már Martin Cruz Smith néven, világhírű krimíró lett, elsősorban a *Gorkij park* (1981) című művével. A másik könyv két évvel később jelent meg a napjainkra már teljesen elfelejtett Regina Ross tollából *Falls the shadow* címmel. Ebben a Vatikánból ellopott Szent Koronát kell visszaszerzenie három nyugati ügynöknek.⁵⁰ Érdekességképpen 2013-ban Kondor Vilmos írta az első magyar thrillert a témában *A másik szárnysegéd* címmel. Ebben Wertheimer Miklós hadnagy, Horthy „másik szárnysegédje”, kalandos körülmények között menekíti ki Budapestről a Szent Koronát (vagy annak egy másolatát?) 1944. október 15-én. Kondor a történetet egészen a kincs mattseei kiadásáig viszi el.⁵¹

Amerikai döntés a visszaszolgáltatásról

2010-ben közzétett elnöki naplója tanúsága szerint Carter elnök már beiktatása idején eldöntötte, hogy visszaadja a Szent Koronát és a koronázási ékszereket.⁵² Ezt azonban könnyebb volt eldönteni, mint megtenni. A visszaszolgáltatásra féléves csú-

szással, csak a sokadik kijelölt időpontban kerülhetett sor.

A tervet a Cyrus Vance vezetése alatt álló külügy támogatta, és első lehetséges dátumként 1977. augusztus 20-át jelölték meg. A Zbigniew Brzezinski vezetése alatt álló Nemzetbiztonsági Tanács azonban több okból ellenezte a dolgot. Egyfelől arra hivatkozott (és tette ezt joggal), hogy előbb dolgozzák ki a Kelet-Európára vonatkozó politikát, és utána lépjenek az ügyben. Másfelől rámutatott arra, hogy egy felmérés szerint, ha 1976-ban a kelet-európai szavazók 20%-a másként szavaz, nem Carter, hanem Ford nyeri a választást. Így is szerencséivel nyertek, hiszen Ford óriási hibát követett el az egyik televíziós vita során, amikor azt mondta, hogy „Kelet-Európa nem áll szovjet fennhatóság alatt, és nem is fog, amíg a Ford-kormány hivatalban van”. Brzezinski tiltakozása azonban csak elnapolta a döntést. Azért csak elnapolta, mert a magyar külügy (nyilvánvalóan Kádár jóváhagyásával) átlépte saját árnyékát, és 1977 áprilisában, két évtizednyi huzavona és tízéves tárgyalás után végül is hajlandónak mutatkozott egy kétoldalú, államközi oktatási, tudományos, műszaki és kulturális csereegyezmény aláírására. A korábban említett három fennmaradt kérdés közül tehát az elsőt gyorsan rendezték. Maradt a Szent Korona és az MFN.⁵³

A belső vitákat a Fehér Házban augusztusra lezárták, és Carter szeptember 21-én aláírta a 21. számú elnöki utasítást. Eszerint „Kelet-Európával kapcsolatos politikánk célja az, hogy a térség kormányaival együttműködve elősegítsük azok nemzetközi függetlenségének növelését és belpolitikai liberalizálódását. Ezért az Egyesült Államok egyértelműen azokat a kelet-európai államokat fogja előnyben részesíteni, melyek vagy belpolitikai téren liberalizáltabbak, vagy külpolitikailag függetlenebbek.” A tervek szerint Románia és Lengyelország továbbra is kiemelt elbánásban részesül. „Magyarországgal a viszonyt óvatosan javítani fogjuk, hogy megmutassuk, hogy státusa Romániához és Lengyelországhoz hasonló. Az Egyesült Államok jelezni fogja, hogy hajlandó Szent István koronáját visszaszolgáltatni, ha magyar részről megfelelő biztosítékot adnak arra nézve, hogy az állandó jelleggel ki lesz állítva. A korona visszaszolgáltatását követően az Egyesült Államok kereskedelmi tárgyalásokat kezd Magyarországgal, melynek része lesz a Jackson–Vanik-kiegészítés feloldása, ha magyar részről a Jackson–Vanik-kiegészítésben foglaltaknak megfelelő garanciákat adnak.”⁵⁴

A baptisták szerepe a hazatérésben, és a szalonképesség kérdése

1977 második felére a Fehér Ház és az amerikai külügy érdekes retorikai csapdában találta magát.

1950 óta az volt a hivatalos és nyilvános amerikai álláspont, hogy bár a koronázási ékszerek a magyar nép tulajdonát képezik, azok visszaszolgáltatására egyelőre nem kerülhet sor, mert a kétoldalú kapcsolatok alakulása ezt nem teszi lehetővé. Ahogyan azt fentebb láthattuk, ez volt a hivatalos és belső álláspont is Ford választási vereségét követően, 1976 decemberében is. A gond az volt, hogy Magyarországot ugyanaz a Kádár vezette 1977-ben, aki 1956-ban szovjet tankok segítségével verte le a forradalmat, és véres megtorlást rendezett. Politikája nyilvánvalóan egyházellenes volt (lásd Mindszenty ügyét), és fiatalkorú forradalmárokat is kivégeztetett. Ezzel nehéz volt bármit is kezdeni. Így a hangsúly fokozatosan átkerült a kádári kompromisszumra: arra a hosszú útra, amelyet Magyarország két évtized alatt bejárt. Alig kilenc hónappal az „alvó oroszlanos” és „gulyásba lépős” Gates-feljegyzés után viszont már mindenki kész tényként kezelte a visszaszolgáltatást, így el kellett magyarázni, hogy mitől javultak meg oly hirtelen a kétoldalú kapcsolatok, és mitől vált Kádár szalonképessé. Ezt a munkát a két külügy „csapatmunkában” és a baráti, keleti-parti amerikai sajtó segítségével végezte el, és ezt neveztem könyvemben „szalonképessé tételi kampány”-nak. Ennek leglátványosabb eleme Billy Graham magyarországi látogatása volt. Nézzük a részleteket!

A hazatérés előfeltétele nemcsak az amerikai külpolitikai akarat megléte volt, hanem annak demonstrálása is, hogy az amerikai-magyar viszony annyira megjavult, hogy ezúttal valóban sor kerülhet a koronaékszerek kiadására. 1977 során több kongresszusi bizottság járt Magyarországon,⁵⁵ sőt április első napjaiban Arthur Hartman külügyminiszter-helyettes budapesti látogatása (április 4-7.) során aláírták a kétoldalú műszaki, tudományos, oktatási és kulturális csereegyezményt. Ennek rendkívül nagy volt a propagandaértéke, hiszen ilyen szintű megállapodás megkötésére 1973 óta nem került sor, még Szekér Gyula amerikai útja során sem. Hartman látogatása idején is téma volt a Szent Korona visszaszolgáltatása, valamint az amerikai belpolitikai ellenállás kérdése.⁵⁶

Hartman látogatásánál is fontosabb volt az egyházi vonal felfuttatása, már csak a két évvel korábban elhunyt Mindszenty emléke miatt is. 1977-ben sor került a magyar-vatikáni kapcsolatok fejlesztésére, mégpedig a lehető legmagasabb szinten: Kádár Jánost június 9-én személyesen fogadta VI. Pál pápa. Erről a *Washington Post* tudósította az amerikai közvéleményt. 1977 során Walter Mondale alelnök is járt a Vatikánban, s megindult a találgatás, hogy miről is lehetett szó a két látogatás alkalmával. A részleteket a mai napig nem ismerjük, ám néhány elejtett megjegyzésből arra lehet következtetni, hogy amerikai részről ismét meg-

próbálták bevonni a Vatikánt a Szent Korona esetleges visszaszolgáltatásába. VI. Pál pápa 1947 (akkor még vatikáni diplomataként) és 1972 után azonban harmadszor is elzárkózott ez elől. A visszaszolgáltatást ugyanakkor támogatta.⁵⁷

Magyarország belső liberalizáltságát leginkább a valósi kérdések előtérbe helyezésével lehetett demonstrálni, hiszen a hitéletet (inkább csak kismértékben) toleráló kommunista rendszer alapvetően ateista voltához kétség sem férhetett. A pártállam ellenségeként tekintett az egyházakra, és azok ellenőrzését az Állami Egyháztügyi Hivatalra, illetve annak vezetőjére, Miklós Imrére bízta. A belső elhárítás kézikönyveket adott ki, és tanította az egyházi közösségek szétverésének módszertanát. A gyakorlatban a nem történelmi felekezeteket erőszakkal a Magyarországi Szabadegyházak Tanácsa nevű szervezetbe kényszerítette bele. Ennek élén Palotay Sándor állt, aki pártállami besúgó volt, és hajlandónak bizonyult elvégezni a „piszkos munkát” Miklós Imre számára. Ezt Washington nyilvánvalóan tudta, éppen ezért kapott különös hangsúlyt Magyarország „szalonképessé” tétele során az egyházi-hitéleti vonal.⁵⁸

Ehhez jó alapot szolgáltatott az is, hogy Mindszenty halálát követően, 1976-ban a pápa Lékai László személyében ismét esztergomi érseket nevezett ki. Ráadásul 1976-ban Lékai – Káldy Zoltán evangélikus

püspök társaságában – Amerikába utazhatott egy ökumenikus gyűlésre. Lékai személyéhez az amerikaiak nagy reményeket fűztek (végül is ő volt Mindszenty utóda), és arra számíthattak, hogy az ő állásfoglalását a korona ügyében a jobboldali emigráció is elfogadja majd. Ezért 1977 tavaszán amerikai diplomaták többször is azt kérték, hogy magyar részről a vezető egyházi méltóságok nyilvánosan interveniáljanak amerikai kollégáiknál a regáliák visszaszolgáltatása érdekében. Ez elől a magyar fél elzárkózott, attól félve, hogy így a visszaszolgáltatás (katolikus) egyházi vonalon zajlik majd le.⁵⁹

Ebbe az egyházi vonalba illik bele a korábban már említett két vatikáni megbeszélés, valamint 1977 talán legnagyobb hitéleti szenzációja, Billy Graham magyarországi látogatása. Grahamról tudni kell, hogy szabad bejárása volt a Fehér Házba: a lelkész és Carter barátok és egyazon felekezet tagjai voltak.⁶⁰ Billy Graham magyarországi látogatását a Georgia államban élő Haraszti Sándor orvos, misszionárius kezdeményezte és szervezte meg a hazai baptisták aktív közreműködésével. Haraszti és a magyar baptisták (ezt a feladatot Almási Mihály kapta) akkor már ötödik éve győzködték Grahamet arról, hogy álljon ki nyíltan a Szent Korona visszaszolgáltatása mellett. Ez azért volt fontos, mert a baptisták Amerikában igen népszerűek voltak, itthon viszont a Kádár-rend-

szer ebben az időszakban igyekezett elnyomni és háttérbe szorítani őket.⁶¹

A szeptember 3–11. között lezajlott látogatásról a *Washington Post* részletesen beszámolt: 4-én egy minden előzetes bejelentés nélküli Graham által tartott igehirdetésen Tahiban több ezer hívő jelent meg, szeptember 9-én pedig a „kálvinista Rómában”, Debrecenben is prédikálhatott az amerikai vendég. A Szappanos utcai imaházba sokan nem jutottak be, így ők az utcán állva, kihangosítva hallgatták az igehirdetést. A *Post* sietett rámutatni arra, hogy ez az első alkalom, hogy az „istentagadó kommunizmust” oly gyakran támadó Graham szocialista országban hirdet(het)ett igét. Magyarországi látogatása során Graham találkozott számos vezető magyar politikussal, így az ország kulturális ügyeit irányító Aczél Györggyel, és az ÁEH vezetőjével, Miklós Imrével is. Hazatérése után a sajtó nyilvánossága előtt bejelentette, hogy nem fog többet a politikáról prédikálni, mert a hit még a kommunista elnyomást is legyőzi. Graham magyarországi látogatása óriási propagandaértékkel bírt mindkét külügy számára, hiszen azt a látszatot közvetítette az amerikai közvélemény és a Fehér Ház felé, hogy Magyarországon vallásszabadság van.⁶²

Ezt sugallta a *New York Times* egy korábbi cikke is, mely utalt Aczélnak a *Világosságban* 1976-ban megjelent írásaira az egyház és az állam közeledésének

szükségességéről. 1977. szeptember 21. és 27. között az amerikai katolikus egyház két vezetője, a philadelphiai John J. Krol bíboros és Joseph L. Bernardin érsek is Magyarországra látogatott, s ők is kedvező benyomásokkal távoztak.⁶³

Augusztus végén (25–26.) két napot Budapesten töltött Arthur Schneier New York-i főrabbi, aki később a Szent Koronát hazahozó hivatalos amerikai delegációnak is tagja volt. A magyar háttérrel is rendelkező főrabbit a BM az „ellenséges tevékenységet kifejtő cionisták” között tartotta számon, de Miklós helyettese fogadta őt az ÁEH-ban.⁶⁴ A vallási-felekezeti vonal lezárását a *Washington Post* november 5-i számában megjelent, „A zsidók prosperálnak az új magyar vallási tolerancia következtében” című cikke jelentette. Az írás első mondata így hangzik: „A magyar zsidóknak soha nem volt még ilyen jó dolguk.” Természetesen ettől még korántsem volt vallásszabadság a vasfüggöny keleti oldalán, még a „legvidámabb barakkban” sem. A republikánusokhoz inkább húzó sajtóban azonban sokkal kritikusabb cikkek is megjelentek. Ebben élen járt a *Chicago Tribune* (Pat Buchanan), a *Christian Science Monitor* (Eric Bourne) és a *Los Angeles Times* (Robert C. Toth).⁶⁵

A szalonképessé tételi kampány utolsó kulcseleme egy (a hír november 4-i nyilvánosságra kerülése után kiadott) amerikai külügyi közlemény volt, mely négy

oldalban foglalta össze a magyarországi helyzetet és a kétoldalú kapcsolatok alakulását. Az „igen, de” érvelési technikát alkalmazó dokumentumban ilyen kijelentéseket olvashatunk: „Az emberi jogokat előtérbe helyező mai világban Magyarország jelentősen eltérő képet mutat szövetségeseivel szemben. Az ottani kommunista rendszer (miként máshol is) köszönőviszonyban sincs a demokráciával [az angol eredetiben: a far cry from being democratic], de manapság Kádár működteti a legkevésbé elnyomó rezsimit a Varsói Szerződésen belül.” A kivándorlással és családegyesítéssel kapcsolatos ügyekről így ír: „A helsinki záróokmány aláírása óta mintegy 300 magyar emigrált az Egyesült Államokba családegyesítés címén. Ebben az időszakban mindössze 24 problémás esetet találtunk, és ezeket részletesen tárgyalunk a magyar hatóságokkal. Ma már csak 6 rendezetlen ügy van.” A gazdasági helyzetről ezt olvashatjuk: „A gazdaság terén elmozdulás történt a rugalmatlan központi tervezés felől egy racionalisabb gazdasági modell irányába az Új Gazdasági Mechanizmus keretében.” Az ÚGM-et Kádár a munkásokkal és a keményvonalas, ortodox kommunistákkal szemben is megvédte. „A magyar gazdaság a hetvenes évek első felében kimondottan jól teljesített, és az életszínvonal rohamosan emelkedett.” Az olajválság ezt a gazdasági növekedést azonban lelassította, így a „teljes fogyasztás 1976-ban csak 2%-kal nőtt”.⁶⁶

Ez a narratíva azonban a valóság nyilvánvaló tagadása volt. Az állítólag teljes amnesztiát kapott 56-os szereplők jogainak szisztematikus korlátozása mellett egyes vezetőket (Kopácsi Sándor) éppúgy emigrációra kényszerítettek, mint az 1973-as „filozófusper” azon vádlottjait (Heller Ágnes), akik balról kritizálták Kádárékat. A P. Mobilt és a Ricsét betiltották, lemezt nem adhattak ki, Hobót rendszeresen elverték az utcán. Amerikai levéltári források szerint a sátoraljaújhelyi zsidó temetőben sírköveket rongáltak, egy szamizdat kiadvány szerint pedig 1977 nyarán a metodisták imaházát az ÁEH eladta a fejük fölül, majd az ígéhirdetésre érkezőket a rendőrség oszlatta fel. A román kisebbségi politikát kritizáló, 1977. karácsonyi Illyés-cikk (Válasz Herdernek és Adynak) tartalmazó *Szellem és erőszak* című kötetet betiltották és csak tíz évvel később dobták piacra. Radványi János pedig hiába várt arra, hogy „dezerálása” után a családjával ismét találkozhasson, noha ő maga támogatta a Szent Korona hazahozatalát.⁶⁷

A hazatérés ismét csúszik

Az elnöki utasításnak megfelelően az amerikai külügy 1978. október 1-jén hivatalosan is közölte a hírt Budapesttel. Megkezdődtek a hivatalos előkészítő tárgyalások Philip M. Kaiser budapesti amerikai nagykövet és Nagy János magyar kül-

ügyminiszter-helyettes, korábbi washingtoni magyar nagykövet között. Az amerikaiak ragaszkodtak ahhoz, hogy a Szent Koronát az amerikai nép nevében adják vissza a magyar népnek, hogy a koronázási ékszerek nyilvános helyen legyenek kiállítva, és azokat ne vigyék Moszkvába, és hogy Kádár ne legyen jelen az átadási ceremónián. Magyar részről egyetlen komolyabb fenntartás volt. A delegációt vezető Vance tervezett beszédében volt egy utalás Harry Hill Bandholtz tábornokra, aki 1919-ben megvédte a Magyar Nemzeti Múzeum kincseit a fosztogató román katonáktól: ez azonban 1978-ban nem volt összeegyeztethető a hivatalos retorikában szereplő „történelmi román-magyar barátság”-gal. Bandholtz-nak a hálás magyarok szobrot is állítottak a mai Szabadság téren, de az a kommunista hatalomátvételt követően eltűnt (és csak 1989 után került elő). Bár az amerikai fél jelezte, hogy az ominózus mondatot végül a Szent Koronát hazaszállító repülőn kihúzták a szövegből, az óvatos Magyar Kormány az átadási ceremóniát két óra csúszással közvetítette „élőben”.⁶⁸

A vezető amerikai napilapok november 4-én közltek a hírt, hogy a Szent Korona hazatér. Ezt az információt a Fehér Ház által kezdeményezett előzetes egyeztetések során megkapó, de a döntést ellenző amerikai kongresszusi képviselők szívrogtatták ki, és

nem véletlenül november 3-án. November 4. ugyanis az a dátum volt, amit senki nem akart: ezen a napon tett esküt Szálasi a Szent Korona előtt 1944-ben, és ezen a napon tért vissza szovjet tankokkal Kádár Budapestre 1956-ban. A felháborodás óriási volt. A politikailag aktív magyar emigránsok számos tüntetést szerveztek a Fehér Ház és a Kongresszus épülete elé. Ezt nevezte Simontsits Attila „az utolsó csatának Szent István koronájáért”.

November 9-én a Kongresszus alsóházában, a Nemzetközi Kapcsolatok Bizottságának európai és közel-keleti ügyekkel foglalkozó albizottsága előtt 13 fő a Szent Korona visszaszolgáltatása ellen, 5 fő pedig mellette szólt. Erre a vitára a Fehér Ház példásan felkészült. A döntés mellett érvelt az a Nagy Ferenc, aki 1947-ben maga kérte, hogy akkor még ne adják vissza a regáliákat, valamint Király Béla, aki 1956-ban a nemzetőrség főparancsnoka volt, továbbá a külügy részéről Matthew Nimetz (aki a lentebb ismertetett Fort Knox-i átadás-átvételt is levezényelte) és Alfred Puhán korábbi budapesti nagykövet (és Jászi-tanítvány). Az albizottság végül úgy döntött, hogy nem támogatja azt az Oakar-Horton-javaslatot, hogy a kiadatást kössék kongresszusi jóváhagyáshoz. A kongresszusi csatát ezzel a kormány nyerte.⁶⁹

A december elejére tervezett ceremóniát azonban ismét (korábban szeptember 15. és november 20. is

szóba került) el kellett halasztani. Ezúttal jogi akadály merült fel. Az 1976-ban republikánus színekben ringbe szálló Robert Dole kansasi szenátor ugyanis bíróságon támadta meg az elnöki döntést, és elnöki puccsról beszélt a sajtóban. Beadványát arra az emigráns körökben jól ismert jogi érvelésre építette, amelyet angol nyelven a magyar származású, Ausztráliában élő jogász, Anthony Endrey foglalt össze a legérthetőbben 1977-ben. Eszerint a Szent Korona visszatartása hallgatolagos megállapodás folytán az 1947. évi párizsi békeszerződés része. Mivel ez a békeszerződés része, erről az elnök saját hatáskörében nem, csak a Szenátus jóváhagyásával dönthet. Az ügy másfél hónap alatt eljutott az Amerikai Legfelső Bíróságig, amely végül a beadványt elutasította.⁷⁰ Így az átadásra 1978. január 6-án sor kerülhetett. Előtte azonban még tisztázni kellett, hogy valóban az eredeti koronaékszerek vannak-e amerikai kézen.

A szakmai-tudományos átadás-átvétel 1977 végén⁷¹

1977. december 14-én különös társaság érkezett Fort Knoxba az első szakmai átadás-átvételle. Esztergályos Ferenc washingtoni magyar nagykövet és dr. Kovács Károly követségi tanácsos mellett két magyar szakértő is jelen volt. Kovács Éva palástszakértőt az MTA Művészettörténeti Kutatócsoportjától, Szvetnik Joachim ötvös-restaurátort az Iparművészeti Múze-

umtól kérték ki. Kovács már a szakdolgozatát is a palástról írta, és rendszeresen szemlélte a magyar közönség számára a koronaékszerekről írt nyugati szakmunkákat. Szvetnik a dél-magyarországi Mélykútról származott és tehetséges ötvös volt. A legenda szerint otthon, unalmában igen jól sikerült kétforintos érméket (akkori nevén „bélás”-okat) készített. Végül ennek köszönhetően került fel Pestre a múzeumba. A Szent Korona szinte rögeszméjévé vált: folyamatosan tanulmányozta Petrás István 1938. évi koronafotóit, és azt állította, hogy tíz másodperc alatt el tudja dönteni, hogy az eredeti Szent Korona van-e a kezében.⁷²

A magyar delegációval utazott az amerikai külügy képviselőjében Matthew Nimetz és Tom Gerth (utóbbi a magyar referens volt), a nemzetbiztonság képviselőjében Robert King (Brzezinski jobbkeze), valamint a pénzügy képviselőjében Martha Darling (aki a belépési engedélyeket állította ki). A küldöttséget az erődítmény vezetője mellett három amerikai szakértő és egy profi fotós is fogadta. Victor Covey és Joseph Columbus restaurátorok, valamint a magyar származású William Sumits fotós a washingtoni Nemzeti Galériát képviselte. A negyedik amerikai maga Joe Kelleher volt, aki akkorra már nyugdíjba ment Princetontól, de erre az útra még kapható volt. Szvetnik valóban ránézésre azonosította a kezébe adott Szent Koronát.

A koronázási ékszerek vizsgálatát és állapotfelmérését végül csak december 16-án fejezték be. Közben Sumits számos fotót készített a regáliákról és a vizsgálatról. Ezek voltak az első színes fotók a Szent Koronáról. Jelentésében Kovács Éva elismerően nyilatkozott az amerikai állammegőrzésről: „Nem kívántuk jegyzőkönyveztetni, de itt hangsúlyozzuk, hogy az 1938-as állapottal a tárgyak jelenlegi állaga megegyezni látszik, s viszonyítva hasonló korú ötvös-, illetve textilművekhez, jónak mondható.” Covey és Columbus az amerikai delegációval utaztak a Szent Koronát hazaszállító elnöki reptülön. A Nemzeti Galéria képviselőjében Parkhurst szerette volna Kelleher is delegálni, de a külügy csak két szakértőnek tudott helyet biztosítani az elnöki különgép, az Air Force Two fedélzetén.⁷³ 1978. január 5-én éjjel a Parlament épületében került sor a második, s egyben utolsó szakmai-tudományos átadás-átvételle, ami csupán formáság volt.

Az amerikai delegáció⁷⁴

Az „amerikai népet” egy 25 fős hivatalos delegáció képviselte az 1978. január 6-i átadási ceremónián. Ezt a hivatalos delegációt további tucatnyi szakértő, tolmács és segítő kísérte. Magyar részről volt egy 50 fős protokoll-lista, és különböző társadalmi szervezetek képviselőjében további 200 főt hívtak meg. A delegációkat amerikai részről Cyrus Vance külügyminiszter,

magyar részről Apró Antal, az Országgyűlés elnöke (az 1956 utáni megtorlások egyik vezető alakja) vezette. Vance és neje külön és csak az átadási ceremónia napján érkeztek Budapestre. Az amerikai delegáció összeállítása nem mindennapi meglepetéseket tartogatott Budapest számára, hiszen a küldöttség legalább hat tagja magyar származású volt.

Az elnök személyes képviselőjeként a delegáció vezetője Cyrus Vance külügyminiszter volt, akit hivatalból felesége is elkísért. Az elnök képviselője a delegációban Philip M. Kaiser budapesti amerikai nagykövet volt, szintén felesége társaságában. A külügyet Matthew Nimetz tanácsadó és William H. Luers, az európai ügyekkel foglalkozó külügyminisztériumi csoportfőnök képviselte, a Nemzetbiztonsági Tanácsot pedig Brzezinski említett jobbkeze, Robert King. Az 1953. évi Klondike-művelet egyik amerikai szervezője, ifj. Albert W. Sherer⁷⁵ a belgrádi Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezleten részt vevő amerikai delegáció helyettes vezetőjeként került a delegációba. Szintén kormányiszervet, a Városfejlesztési Minisztériumot képviselte Gino Baroni atya, aki Carter közeli munkatársa és barátja volt, és az emigráns szavazók megnyerését koordinálta az 1976. évi választás során.

A törvényhozást egy szenátor és három képviselő reprezentálta. Illinois állam demokrata párti szenátora, Adlai E. Stevenson III mellett a delegációval tartott

még Lee H. Hamilton (Indiana államból, aki a november 9-i képviselőházi meghallgatáson az albizottság elnöke volt), Ted Weiss (New Yorkból, ő volt akkoriban a Kongresszus egyetlen Magyarországon született tagja) és az elnöki döntést a kezdetektől támogató Fortney H. Stark (Kalifornia államból).

Amerikai magánszemélyként utazott Budapestre a Szent Koronával az Észak-Karolina államból származó Richard R. Allen (akiről eddig nem sikerült semmi többet megtudni); Edward E. Elson, az Atlanta News Agency elnöke; George Green New York-i ingatlanügynök; Jessie M. Rattley asszony, a virginiai Newport News nevű kisváros alpolgármestere; Andrew Valuchek, a Demokrata Nemzeti Tanács (a párt ügyvivő testülete) képviselője; és két egyházi méltóság: a háborút budapesti nagyszüleinél átvészelt (de Bécsben született) és magyarul kiválóan beszélő Arthur Schneider New York-i főrabbi,⁷⁶ és George Higgins washingtoni római katolikus püspök.

Az amerikai magyarság képviselésében, szintén magánszemélyként került a delegációba a New York állambeli Buffalo városában élő Marianne Sprague asszony az amerikai nők képviselésében. Utazott továbbá Szent-Györgyi Albert Nobel-díjas professzor; Károly Elemér (Elmer Charles), a William Penn Association (a legnagyobb amerikai magyar biztosítótársaság) elnöke; valamint Gombos Zoltán clevelandi

laptulajdonos (akit az időközben ohioi szenátorrá választott John Glenn, az első amerikai űrhajós jelölt). Végül, de nem utolsósorban Deák István történészprofesszor, a Columbia Egyetem Kelet-Európai Intézetének igazgatója is bekerült a delegációba. Deákot columbiás kollégája, Brzezinski jelölte azért, hogy a magyar külüggyel lenyelessen egy utolsó békát. A kiváló történészt ugyanis 1973-ban indoklás nélkül (egy „Tudja azt maga, elvtárs” kíséretében) öt évre kiutasították Magyarországról.⁷⁷ Brzezinski azt is elérte, hogy a Szabad Európa Rádió és az Amerika Hangja tudóstói is háborítatlanul beutazhassanak az eseményre.

Ahogy azt már említettük, a szakmai delegáció tagja volt a két amerikai restaurátor, Covey és Columbus, valamint a külügy magyar referense, Tom Gerth (aki a koronálada kulcsait őrizte), továbbá Vance tolmácsa, a korábbi tiltólistás külügyes, Tóth Csanád. Vance-nek egy korábbi lengyel útja kapcsán rossz tapasztalatai voltak a tolmácsaival, ezért a biztonság kedvéért odarendelték Bárdos Artúrt, a USIA diplomatáját is, de Tóth hibátlanul tolmácsolt, így Bárdosra nem volt szükség.

A parlamenti átadási ünnepség⁷⁸

A Szent Koronát és a többi nemzeti kincset a legfrissebben előkerült adatok szerint 1978. január 4-én előbb Fort Knoxból az Arkansas állambeli Little

Rock katonai repterére szállították helikopterrel,⁷⁹ majd onnan katonai repülővel a Washington melletti Andrews légitámaszpontra. A delegáció másnap innen repült Budapestre a második számú elnöki különgép, az Air Force Two fedélzetén. Január 6-án délután egy órakor érkezett Budapestre Vance és neje, akik Carterrel voltak diplomáciai körúton. Apró Antal fél négykor fogadta Vance-t a két nagykövet, Kaiser és Esztergályos jelenlétében. Az átadási ceremónia négy órakor kezdődött a Parlament Kupolacsarnokában. Az ünnepséget őrségváltás előzte meg, a koronaékszereket pedig egy gumikerekes asztalra szerelt, vörös bársonnyal letakart hatalmas falapon tolták be a terembe.

A magyar és az amerikai himnusz elhangzása után került sor Cyrus Vance beszédére, amelyben elsőként a történelmi amerikai-magyar barátságot méltatta. Ezután rátért a Szent Korona amerikai kalandjának történetére: 1945-ben a Koronaország a regáliákat Ausztriába vitte, s ott megőrzésre átadta azokat az amerikai hadsereg egyik alakulatának. A következő évtizedek történetét azonban elegánsan kikerülte: „Mi ezt a felelősséget annak tudatában vállaltuk, hogy a korona a magyar nép tulajdona. Ennek a történelmi és egyházi kincsnek, amely csaknem ezer évig központi szerepet játszott a nemzet történelmében, Magyarországon a helye, ahol az ország népe tisztelettel adózhat neki.” Ezután idézett

Carter Losonczi Pálhoz, az Elnöki Tanács elnökéhez intézett leveléből: „A büszkeség őszinte érzésével tölt el, hogy visszaadhatom Magyarországnak népének ezt a felbecsülhetetlen értékű kincset, amelyet megóvni a második világháború szörnyű pusztítása óta az Egyesült Államok számára megtiszteltetés volt. Ebben a tettben a két nép barátságának megerősítését látom.” Végül Vance leszögezte, hogy a korona visszaadása a két nép közötti kapcsolatok fejlődését tükrözi.

Beszédét követően az amerikai külügyminiszter átadta Apró Antalnak a regáliákat: a Szent Korona hivatalosan is hazatért. A koronaékszerek fölötti kézfogást követően Apró is beszédet mondott: üdvözölte a megjelenteket, megköszönte az amerikai gesztust, és hozzátette, hogy rendkívüli megtiszteltetésnek tartja, hogy ő veheti át ezeket a nemzeti kincseket. Majd így folytatta: „Az államforma, a társadalmi rendszer gyökeres megváltozása nem csökkentette népünk tiszteletét államiségünk ezen ezeréves jelképei iránt. Hazánk lakossága örömmel és meglelégedéssel fogadta a hírt, hogy a korona és a koronázási ékszerek végérvényesen visszakerülnek Magyarországra.” Ezután megköszönte Carter elnök és segítői részvételét a regáliák visszaszolgáltatásában, összefoglalta a Magyar Népköztársaság által 1945 után megtett utat, majd méltatta a ceremónia által szimbolizált együttműködést a két ország között. Ezután az amerikai nép iránti tisztele-

tének adott hangot: „Nagyon köszönöm az ön méltató szavait a magyar és az amerikai nép két évszázados barátságáról. A magyar nép tiszteli a szorgalmas amerikai népet, ismeri és becsüli kiemelkedő eredményeit, s értékeli mindazokat a becses hagyományokat, amelyek a két nép között baráti kapcsolatok fejlesztését, az emberi haladás és a béke ügyét szolgálják. Ismeri és értékeli az amerikai magyarság hozzájárulását új hazájuk eredményeihez. Népünk az óhaza nyelvén megbecsüléssel szól ahhoz a több százezer amerikai magyarhoz, akiket a történelem viszontagságai vándorútra kényszerítettek, akik az Egyesült Államok polgáraivá lettek, de az óhaza iránti tiszteletet és ragaszkodást mindig megőrizték.”

Ezt követően Apró megjegyezte, hogy a korona visszaszolgáltatása az amerikai-magyar viszony rendezésének egyik kulcseleme, s Magyarország kész a további együttműködésre. Ezt azért tartja fontosnak, mert a kapcsolatok javítása nemcsak az amerikai és a magyar nép érdekeit szolgálja, hanem a „béke és a nemzetközi együttműködés egyetemes ügyét” is. Végül Apró zárógondolata a következő volt: „Egész népünk nevében e gondolatok jegyében veszem át öntől, az Egyesült Államok elnökének megbízottjától, az amerikai küldöttség vezetőjétől, az Amerikai Egyesült Államok népének képviselőitől becses nemzeti ereklyéinket, első királyunk koronáját és a koronázási

ékszereket.” Az ünnepséget a Szózáttal zárták le. Ezt követően az addig fegyelmezetten álldogáló két delegáció tagjai és a fotósok hada elkeveredett egymással, és kötetlen beszélgetések folytak. Fél hatkor Losonczi Pál, az Elnöki Tanács elnöke is fogadta az amerikai delegációt a Parlament Munkácsy-termében.

Este nyolckor Apró Antal és felesége a Parlament Vadásztermében díszvacsorát adott az amerikai delegáció tiszteletére, s itt is elhangzottak előre megírt és egyeztetett pohárköszöntők. Ezzel párhuzamosan a Várban dr. Kovács Ferenc, a külügy sajtófőosztályának vezetője fogadást adott a Magyarországra látogató külföldi újságírók tiszteletére. Ezzel a két fogadással zárult a január 6-i program. Aznap a Parlament épületén nem volt szovjet zászló, és az ünnepség során sem a szovjet himnusz, sem az Internacionálé nem hangzott el.

Emlékezés

A Szent Korona napjainkig utolsó hazatérése különleges pillanat volt nemcsak a hidegháború, hanem a résztvevők életében is. Esztergályos washingtoni nagykövet vallásos élményként élte meg első találkozását a koronával Fort Knoxban, Szvetniknek közel húszéves álma vált valósággá, amikor kezébe vehette a koronát. Hely hiányában itt és most csak egy-egy visszaemlékezést van módunk felidézni a repülőútról, a regáliák útjáról a reptérrel a Parlamentig, és ma-

gáról az ünnepségről. További részletek olvashatóak 2018-as kötetemben (242–248. o.).

Deák István professzor így emlékezett vissza a repülőútra: „A gépen felváltva ültünk az elnök íróasztalánál, melyről bánatunkra hiányzott a fekete doboz. Néha ráültünk a koronaékszereket tartalmazó öreg ládára is. Nagyon furcsa keverékelmény volt az egész, a múlt századi láda, az alumíniumba szorított gyönyörű nagy palást, és az, hogy a repülőgépről elvben el lehetett indítani a legközelebbi világháborút.”⁸⁰

Covey így számolt be Parkhurstnek a Szent Korona hazatérésére adott spontán magyar reakciókról: „Fogalmam nem volt arról, hogy mennyire szent volt számukra az a tárgy. Az emberek letérdeltek az út mentén, ahogy elhaladt mellettük. Rendkívül fontos volt számukra. Olyan volt, mintha fény vette volna körül. Hihetetlen volt! Sugárzott ezekre az emberekre. Síri csend honolt. Úgy vitték, mint egy gyermeket. Ahogyan Jézus Krisztus ment a templomba galambok és édesanyja társaságában.”⁸¹

Az „amerikai nőket képviselő” Litkei Marianne Sprague így emlékezett az átadás napjára: „Amikor az ünnepség lezajlott, a díszőrség elvitte a kincseket, anélkül, hogy mi valaha is megtekinthettük volna azokat. Rém dühös voltam, és odamentem ahhoz a teremhez, ahova bezárták. Az őt azt mondta, hogy nem lehet meg nézni őket. Ebben a pillanatban jelent meg mellettem

Szent-Györgyi professzor, ő is látni akarta a koronát. Elmagyaráztam az őrnöknek, hogy ez az új országunk büszkesége, Nobel-díjas tudós. Az őrnök nyilvánvalóan fogalma sem volt, hogy ez mit jelent, de meggondolta magát, és minket kettőnket beengedett. Az esti fogadásról pedig így mesélt: „Az este bankett volt az Országházban. Velem szemben ült Szent-Györgyi, és mellette Lékai bíboros. Szent-Györgyi rám nézett és arra a sok valódi ékszerre, ami rajtam volt, és megkérdezte: »Aszszonyom, a maga férje gyémántbányász?» Erre így válaszoltam: »Nem, de apám sok pénzt keresett Magyarországon, anyám tőle kapta ezeket, én meg tőle.« Haza akartam hozni a lányomnak emlékül egy kis herendi porcelán hamutartót az asztalról. Ezért megkérdeztem Lékaitól, hogy ez bűn volna-e. Így válaszolt: »Ha ezt magának kérdeznie kell, akkor nem tudatosan követne el bűnt, tehát ez nem bűn.« Elzsebeltem a hamutartót, a lányomnak mind a mai napig megvan.”⁸²

Utójáték

1978 márciusában, alig két hónappal a Szent Korona hazatérését követően a két ország rendezte harmadik, egyben utolsó fennálló ügyét: aláírták az MFN-megállapodást. Ezzel a magyar–amerikai viszony annyira normalizálódott, amennyire normális lehet egy szovjet gyarmat és a szabad világ vezető nagyhatalmának kapcsolata.

1981–1982-ben Magyarország felvételt nyert az IMF-be és a Világbankba. 1984-ben érkezett meg Magyarországra a Soros Alapítvány, és ez volt az első év, amikor nem kellett Moszkvában jóváhagyni minden itthon megjelentetni kívánt könyvet.⁸³ 1989-ben összeomlott a kommunista diktatúra, és 1990-ben megtartották az első szabad választásokat. Magyarország 1999-ben a NATO, 2004-ben az Európai Unió tagja lett. A két ország kapcsolatai a 2000-es évek elejére valóban „normalizálódtak”.⁸⁴

A Szent Korona hazatérésének huszadik évfordulóját a két kormány közösen ünnepelte. Az első eseményre 1998. január 6-án került sor a Nemzeti Múzeumban, ahol a koronázási ékszerek akkoriban ki voltak állítva. Beszédet mondott a frissen érkezett amerikai nagykövet, Peter Trufo és Magyar Bálint oktatási miniszter. A második eseményre az Egyesült Államokban került sor. 1998 márciusában Göncz Árpád köztársasági elnök vezetésével magyar delegáció utazott Washingtonba egy közös ünnepségre, majd Atlantába, a Jimmy Carter Elnöki Könyvtár és Múzeumba. Március 18-án Göncz átadta Carternek a Szent Korona erre az alkalomra készítettett másolatát. Ez azóta is látható a múzeumban.⁸⁵

A történet főszereplőit, a Szent Koronát és a klenódiумokat 1978. január 31-ével állították ki a nyilvánosság számára a Magyar Nemzeti Múzeumban. Magyar

forrásokra hivatkozva az amerikai külügy 1979 végén azt jelentette, hogy az első két évben közel kétfélmillió látogató tekintette meg a kiállítást.⁸⁶ Az ereklyék őrzése a belügy feladata volt: erről a „Kincseskamra” objektumdokszói tanúskodik.⁸⁷ Ezzel párhuzamosan életre hívták a mai napig működő Koronabizottságot, amelynek alapító tagjai között több ismerős nevet is találhatunk: Kovács Éva, Lovag Zsuzsa, Fülep Ferenc, Györfly György, László Gyula, Szvetnik Joachim stb. A bizottság feladata a regáliák állagvédelme és felügyelete, valamint az azokkal kapcsolatos tudományos kutatások koordinálása. 1979 elején szerették volna a koronát tudományos vizsgálat céljából kivenni a kiállításról, de erre az amerikai külügy tiltakozása miatt végül nem kerülhetett sor.⁸⁸

1979 októberében Kline is megfordult Budapesten. Természetesen elment megnézni a koronát és a palástot is. Az egyik őrral beszélgetni kezdett és megmutatta neki a saját palástfotóját. Az ő azonban azt mondta neki: „Ne, ne. Tegye azt el. Itt ne mutogassa.”⁸⁹ 1981 szeptemberében nemzetközi tudományos konferenciát rendeztek a regáliákkal foglalkozó tudósok számára. Ekkortájt járt Magyarországon Kelleher professzor is.

2000. január 1-jén az első Orbán-kormány döntése értelmében a koronázási ékszereket (a palást kivételével) átszállították a Parlament épületébe, ahol azóta is látogathatóak. Erről a nyomtatott és elektronikus

sajtó részletesen beszámolt. Az eseményt – 1978 januárjával ellentétben – az MTV és a Duna TV ezúttal valóban élőben közvetítette. A 2011. április 25-én elfogadott új alaptörvény preambuluma, a *Nemzeti hitvallás* így szól a koronáról: „Tiszteletben tartjuk történeti alkotmányunk vívmányait és a Szent Koronát, amely megtestesíti Magyarország alkotmányos állami folytonosságát és a nemzet egységét.” A Szent Korona újabb hazatéréséről remélhetőleg soha többé nem kell beszámolnunk.

Jegyzetek

¹ Anthony Endrey: *The Holy crown of Hungary* (Melbourne: Hungarian Institute, 1977); Kocsis István: *A Szent Korona tana. Múltja, jelene, jövője* (Budapest: Püski, 1995); *A magyar Szent Korona és a Szentkorona-tan az ezredfordulón*. Szerk. Tóth Zoltán József (Budapest: SZIT, 1999); Kardos József: *A Szent Korona-tan és a legitimizmus* (Budapest: Gondolat, 2012).

² Újabban friss kutatások alapján lásd Maczó Ferenc: *Az utolsó magyar királykoronázás. IV. Károly és Zita királyné koronázási ünnepsége Budapesten 1916. december végén* (Budapest: MTA BTK TTI, 2018).

³ Harsányi Zsolt: *Sacra corona. A magyar Szent Korona regénye* (Budapest: Singer és Wolfner, cop. 1939), 258–263. o.

⁴ Minderre részletesen lásd Hermann Róbert és Manhercz Orsolya tanulmányát in *A Szent Korona hazatér. A magyar korona tizenegy külföldi útja, 1205–1978*. Szerk. Pálffy Géza (Magyar történelmi emlékek. Értekezések) (Budapest: MTA BTK TTI, 2019), 483–558. o.

⁵ Sziklay Andor: *Vakmerő diplomácia. Amerikai ultimátum egy magyar szabadságharcosért* ([Budapest]: Argumentum, cop. 1997), 193–198. o.

⁶ Sági Pál: „Vietnam és a Szent Korona”. II. rész. *Amerikai Magyar Világ*, 1973. október 7. Lásd még *A koronázási jelvények okmányai*. [Szerk. Szvitek Róbert József, Tóth Endre] (Bibliotheca humanitatis historica a Museo Nationali Hungarico digesta; 18) (Budapest: MNM, 2003); és Peterecz Zoltán: *Jeremiah Smith és a magyar népszövetségi kölcsön, 1924–1926. Egy jenki pénzügyi ellenőr története a Magyar Királyságban* (Amerika tegnap és ma; 5) (Debrecen: Debreceni Egy. K., 2018).

⁷ Lásd erre frissen Hende Fanni írását in *A Szent Korona hazatér*, 365–391. o.

⁸ Hahn Sándor: *A Szent Korona útja és sorsa* (New York: Szerző, 1984), 14–18., 37., 246–254. o. Lásd még Fazakas László, Hegedűs Ernő, Hannel Sándor: *A Szent Korona őrzése. A koronaőrök, a koronaőrség* (Budapest: Heraldika, 2002).

⁹ Bokor Péter: *Zsákutca. A Századunk sorozat interjúi* (Budapest: RTV-Minerva, 1985), 254–257. o.

¹⁰ Hahn, 41–46. o.

¹¹ Uo., 52–56. és 60–63. o.

¹² Uo., 57–60. és 63–76. o.

¹³ Uo., 73–79. o.; Patrick J. Kelleher: *The Holy crown of Hungary* (Papers and monographs of the American Academy in Rome; 13) (Rome: American Academy in Rome, 1951), vii–viii. o.

¹⁴ Hahn, 71. o.; és Bokor, 278–279. o.

¹⁵ Hahn, 75–84. o.

¹⁶ Uo., 88–92. o.; és Bokor, 286–287. o.

¹⁷ Bokor, 284. o.

¹⁸ Hahn, 92–94. o.; és Bokor, 283–287. o.

¹⁹ Hahn, 96–101. o.

²⁰ Uo., 100–108. o. Az Andrews-interjúkat lásd Simontsits Attila: *A Szent Korona története, 1945–1983. Egy texasi hadnagy szerepe a korona megmentésében a második világháború végén* (Budapest: [Magánkiad.], 2001), 23–30., 64–79. o. Ugyanerről lásd még Sziklay Andor: „Koronatanúk”. 3. rész: „Játék a láda körül”. *Amerikai Magyar Népszava* (1978. július 7.).

²¹ Pajtás ezredes elmondja a *Hungáriának* a Szent Korona útját Budától Frankfurtig (*Hungária*, 1950. július 7.). Az amerikai külügy számára 1952. április 9-i dátummal Sziklay készített hírszerzési feljegyzést a Szent Korona amerikai kézre kerüléséről, és hosszasan idézi ezt a Pajtás-interjút. *The Holy Crown of Hungary: Status since World War II*. Intelligence Report No. 5867. RG 59 General Records

of the Department of State, Bureau of European Affairs, Office of East European Affairs: A-1 5729 Records Relating to the Hungarian Holy Crown (Crown of St. Stephen), 1979–1980: 2. doboz: Folder 2F: Holy Crown 1949–1964/Inspection of Crown 1955–1978. 1980-ban az amerikai külügyben ebbe a fondba szedték össze a Szent Koronára vonatkozó iratokat. (A továbbiakban: RG 59 GRDS A-1 5729.).

²² Hahn, 107–109. o. Kubala 1945. augusztus 2-án kelt jelentését (amelyben Andrews déli megérkezéséről számol be) lásd *The last battle for St. Stephen's crown. A documentary presentation of the Holy Crown of Hungary*. Szerk. Attila L. Simontsits (Toronto, 1983), 93–94. o.

²³ Simontsits, 122–125. o.

²⁴ Bunda József volt M. Kir. koronaőr tiszth. elbeszélése a Magyar királyi Szentkorona és koronaőrség történetéről. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest; Kézirattár, Analekta 11.329. Lásd még Bokor, 290–294. o.

²⁵ Sziklay Andor: „Koronatanúk”. 9. rész: „Színfoltok”. *Amerikai Magyar Népszava* (1978. október 6.). Sziklay itt közli a hivatalos értesítést arról, hogy Shea és csapata megtalálta a Szent Jobbot és a palástot. Ugyanerről lásd még Hahn, 109–116. o.

²⁶ Sziklay: „Koronatanúk”. 3. rész; és A. C. Klay (Sziklay Andor): *Kanyargós utakon. Amerikai kormány-*

szolgálatban. Államtitkok között (Budapest: Ajtósi Dürer K., [1993]), 5–7. o. Sziklay Andor C. Klay néven publikált angol nyelven. A rendszerváltás utáni hazai publikációiban mindkét nevet használta.

²⁷ A korona útját német földön Hahn Sándor munkája alapján foglaljuk össze (Hahn, 121–132., 201–239. o.), így ebben az alfejezetben csak az egyéb forrásokat jelöljük külön.

²⁸ James J. Rorimer: *Survival. The salvage and protection of art in war* (New York: Abelard Press, 1950), 157. o. Az emlékirat sajtó alá rendezését Gilbert Rabin végezte. A kézirat több változata is olvasható a washingtoni Smithsonian Intézet Archives of American Art (Amerikai Művészettörténeti Archívum) gyűjteményében.

²⁹ Robert M. Edsel, Bret Witter: *The monuments men. Allied heroes, Nazi thieves, and the greatest treasure hunt in history* (New York: Center Street, 2009). Ebből készült a 2014-ben itthon is bemutatott *Műkincs vadászok* című amerikai film. Lásd még Lynn H. Nicholas: *The rape of Europa. The fate of Europe's treasures in the Third Reich and the Second World War* (London: Alfred A. Knopf, 1994). Wiesbadenről lásd Walter I. Farmer: *The safekeepers. A memoir of the arts at the end of World War II* (Berlin – New York: Walter de Gruyter, 2000).

³⁰ Reber megbízólevelét (1952. január 15.) és átvételi elismervényét a palástról (1952. április 7.) lásd RG

59 GRDS A-1 5729: 2. doboz: Folder 2F: Holy Crown 1949–1964/Inspection of Crown 1955–1978.

³¹ Glant Tibor: *A Szent Korona amerikai kalandja és hazatérése* (Amerika tegnap és ma; 4) ([Debrecen]: Debreceni Egy. K., 2018), 62–65. o.

³² A legfontosabb iratok magyar nyelvű fordítását Hahn Sándor leközölte (Hahn, 213–225., 237–239. o.). A teljes iratanyag a 21. jegyzetben jelzett helyen található. Kline az amerikai alkotmány és a függetlenségi nyilatkozat állagvédelmével szerzett magának hírnevet és elismerést. A palást megóvásakor ezeket a tapasztalatokat is hasznosította. Jeffrey L. Meikle interjúja Gordon M. Kline-nal, 1987. május 15–16.: National Institute of Standards and Technology Digital Archives, Gaithersburg, MD 20899. Az eredeti: Philadelphia: Chemical Heritage Foundation Oral History Transcript #0070.

³³ Kádár Gábor, Vági Zoltán: *Aranyvonal. Fejezetek a zsidó vagyion történetéből* (Budapest: Osiris, 2001); lásd még Kenneth D. Alford: *The Spoils of World War II. The American Military's role in stealing Europe's treasures* (New York: Birch Lane, 1994); Hahn, 133–201. o.

³⁴ A részleteket első kézből lásd Sziklay Andor: „Koronatanúk”. 4. rész: „Titkos tervek”; 5. rész: „Vatikáni árnyak”; 6. rész: „Arccal Róma felé...”; 7. rész: „Füstbe ment tervek”. *Amerikai Magyar Népszava*

(1978. július 21.; augusztus 4.; augusztus 25.; szeptember 1.). Lásd még Sziklay 1952. évi említett hírszerzési jelentését (jelzete a 21. jegyzetben). A Vogeler-üggyről lásd Martin Mevius: „Koronát Rákosinak! A Vogeler-ügy, a Szent Korona és a magyar szocialista rendszer nemzet(köz)i legitimációja, 1945–1978”. *Múltunk* (2011), 2. sz., 145–174. o.

³⁵ Robbing Peter. *Newsweek* (1965. december 6.).

³⁶ A részleteket lásd a 27. jegyzetben.

³⁷ Hahn, 213–217., 233. o. Kline működéséről az első nyilvános beszámolót lásd „Now it can be told”. *NBS Standard*, Vol. 23. No. 2. (1978. január 25.), 4–5. o.

³⁸ Az alábbi összefoglaló a kétoldalú kapcsolatok alakulásáról Borhi László: *Nagyhatalmi érdekek hálójában. Az Egyesült Államok és Magyarország kapcsolata a második világháborútól a rendszerváltásig* (Budapest: Osiris – MTA BTK TTI, 2018), 77–342. o. alapján készült. Minden más forrást külön jelölünk.

³⁹ Martin J. Hillenbrand: *Fragments of our time. Memoirs of a diplomat* (Athens, GA: University of Georgia, 1998), 262. o.

⁴⁰ Glant Tibor interjúja Esztergályos Ferencsel. Budapest, 1997. június 18.

⁴¹ Szőke Zoltán: „Magyarország és a vietnami háború, 1962–1975”. *Századok* 144 (2010), 47–97. o.

⁴² Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest (a továbbiakban: ÁBTL); 3.2.5.-O-8-

072/620: Tóthot 1972. október 12-én törölték a „Tiltónévjegyzék”-ből.

⁴³ Klay (Sziklay): *Kanyargós utakon*, 7. o. A teljes szöveget lásd a korábban már kétszer idézett 1952. évi hírszerzési jelentésben a 13. oldalon.

⁴⁴ Glant: *A Szent Korona amerikai kalandja és hazatérése*, 132. o.

⁴⁵ Borhi, 304. o. Borhi szerint az amerikai külügy nem hivatalosan csak 1970 júniusában közölte Boldizsár Ivánnal, hogy a koronaékszerek Fort Knoxban vannak. Uo., 291–292. o.

⁴⁶ Erről lásd a *Hungarian Journal of English and American Studies* 2018. évi első számában megjelent tanulmányomat „Nixon, Ford, Kissinger and the Holy Crown” címmel (137–163. o.). A Fulbright-levél forrása: „EX HU 1969–1970” folder: White House Central Files, Subject Files Box 35, Richard M. Nixon Presidential Library and Museum, Yorba Linda, CA.

⁴⁷ Balogh Máté Gergely: „Killing the Canard. Saint Stephen's crown, Nixon, Budapest, and the Hungarian lobby”. *Hungarian Journal of English and American Studies* 28:1 (2018), 165–189. o.

⁴⁸ Glant Tibor: „A Ford-kormány és a Szent Korona, 1974–1977”. *Századok* 148 (2014), 151–181. o. A részleteket lásd 162–163. o. A vonatkozó dokumentumok magyar fordítását is közöltem uo., 177–179. o.

⁴⁹ Martin Smith: *Canto for a gypsy* (New York: G. P. Putnam's Sons, 1972). A kötet egy csárdás három tételére fűzi fel a történetet.

⁵⁰ Regina Ross: *Falls the shadow* (New York: Delacorte Press, 1974). A szokatlanul hangzó cím idézet T. S. Eliot 1925-ben megjelent „Az üresek” (The hollow men) című verséből.

⁵¹ Kondor Vilmos: *A másik szárnysegéd* ([Budapest]: Agave Kv., 2013). Kondor szent koronás trilógiájának második megjelent kötete az 1919. évi eseményeket dogozza fel: *A koronaőr második tévedése* ([Budapest]: Agave Kv., 2014). Nemrég jelent meg a harmadik kötet *A korona ügynöke avagy Pretium veritatis* címmel ([Budapest]: Libri, 2018). Ez elsősorban a korona 1853. évi megtalálásáról és ennek hátteréről szól.

⁵² Jimmy Carter: *White House diary* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2010).

⁵³ Borhi, 343–359. o. Az államközi csereegyezmény húsz éve húzódott. Az első ilyen két szuperhatalom 1958-ban kötötte meg egymással, Kádárék azonban ezt nagyon nem akarták. Így a cserekapcsolatokat amerikai magánalapítványok (pl. Ford Foundation vagy IREX) és a Kulturális Kapcsolatok Intézete (KKI) intézték. Az 1977. évi megállapodás megnyitotta a kapukat az államközi csereegyezmények, így például a Fulbright előtt is. A részleteket lásd Christopher Medalis: *American cultural diplomacy, the*

Fulbright Program, and U.S.–Hungarian higher education relations in the twentieth century. Ph.D. Diss. (New York: Columbia University, 2009), 134–202. o.

⁵⁴ A dokumentumot magyar nyelven lásd Glant: „A Ford-kormány és a Szent Korona, 1974–1977”, 179–180. o. Az 1974. évi kereskedelmi törvény Jackson-Vanik-kiegészítése azt mondta ki, hogy az Egyesült Államok csak liberális kivándorlási politikát folytató országokkal kereskedhet MFN-alapokon.

⁵⁵ A legfontosabb augusztusban: ennek tagja volt George McGovern (aki 1972-ben Nixon ellen indult a választáson) és Joe Biden szenátor (Obama későbbi alelnöke), valamint a Képviselőház jogi bizottságának öt tagja. Lásd OL XIX J-1-j KÜM Sz.T. 004470/1 (1977: 21. doboz).

⁵⁶ Nagy János jelentése Hartman magyarországi útjáról, 1977. április 14., 9 o.: OL XIX J-1-j KÜM Sz.T. 00278/2 (1977: 18. doboz). Lásd még Bartha János jelentését Mudd követségi tanácsossal folytatott beszélgetéséről, 1977. április 6., 6 o.: OL XIX J-1-j KÜM Sz.T. 001002/2 (1977: 19. doboz). Mudd és Bartha együtt utaztak haza autóval Miskolcra Hartman látogatása idején, és öt órán át beszélgettek. Mudd „súlyos belpolitikai ügynek” nevezte a korona sorsát, és azt állította, hogy a State Department dolgozik az ügyön.

⁵⁷ Paul Hofmann: „Pope Paul said to back return of Hungarian crown”. *New York Times* (1977. december

ber 29.). A Vatikán hivatalos állásfoglalást végül nem adott ki.

⁵⁸ Az ÁEH-ról lásd Köbel Szilvia: „*Oszd meg és uralkodj!*” A pártállam és az egyházak. Az állam és az egyházak politikai, jogi és igazgatási kapcsolatai Magyarországon 1945–1989 között (Budapest: Rejtjel, 2005). A szabadegyházakról lásd Rajki Zoltán, Szigeti Jenő: *Szabadegyházak története Magyarországon 1989-ig* (Budapest: Gondolat, 2012). Ebben az 1945 és 1989 közti időszakot Szigeti dolgozta fel; a Palotay-korszakot lásd 286–343. o.

⁵⁹ Borhi, 356. o.

⁶⁰ Erről magyar nyelven lásd Nancy Gibbs, Michael Duffy: *A lelkes és az elnökök. Billy Graham a Fehér Házban* (Budapest: Új Spirit Kv., 2008), 327–354. o.; a magyarországi látogatásról lásd 346–347. o.

⁶¹ A baptistákról lásd Kovács Géza: „Az önkényuralom árnyékában, 1949–1989” in „*Krisztusért járva követésben*”. *Tanulmányok a magyar baptista misszió 150 éves történetéből, [1846–1996]*. Szerk. Bereczki Lajos (Budapest: Baptista K., 1996), 217–265. o.

⁶² Az útról tudományos igénnyel lásd Rajki Zoltán: „Billy Graham 1977. évi magyarországi látogatásának politikai háttere”. *Egyháztörténeti Szemle* 14:1 (2013), 98–107. o. A magyar baptisták szerepéről lásd Almási Mihály: *Ezredfordulók. Tanulmányok három ezredforduló kapcsán Jézus Krisztusról, Szent Istvánról, a*

baptistákról és napjaink eseményeiről (Budapest: KIT, 2001), 44–61. o.; valamint Haraszi Sándor: *Nem voltam engedetlen. Tanulmányok, prédikációk* (Szigetszentmiklós: Sunshine Publ. House, 1997), 9–37. o.; és uő: „Billy Graham Magyarországon”. *Új Látóhatár* 28:6 (1977), 496–505. o.

⁶³ Erről is a *New York Times* számolt be szeptember 22-én és 28-án.

⁶⁴ ÁBTL 3.1.5 O-17169/5, 237–239. o.

⁶⁵ Buchanan: „A Sacred Crown for a traitor”. (1978. január 3.); Toth: „Most renowned crown returning to Hungary”; és „Most renowned crown born in fraud”. (1977. november 5.). Buchanan ikonikus republikánus, Nixon egyik beszédírója is volt. Toth a *Los Angeles Times* újságírója volt, és már 1970. augusztus 19-én is tiltakozott az esetleges visszaszolgáltatás ellen. Bourne igazi Kelet-Európa-szakértő volt, és a Magyar Kormány csak az átadási ünnepségre engedte be Magyarországra.

⁶⁶ 1977 decemberében a State Department ezt a dokumentumot is közzétette „Hungary and U.S.–Hungarian relations” címmel, és csatolták az amerikai delegáció hivatalos irataihoz is. Egy példány itthon is kutatható Matthew Nimetz iratai között a CEU-n.

⁶⁷ Glant: *A Szent Korona amerikai kalandja és hazatérése*, 218–220. o.

⁶⁸ Uo., 237–238. o. Az utólag kihúzott mondat magyar fordítása: „1919-ben, a háború utáni Budapesten a szövetséges hatalmak képviselője, Harry Bandholtz tábornok saját életét kockáztatva állta el a Nemzeti Múzeum bejáratát, és védte meg Magyarország nemzeti kincseit.” A szobor történetét lásd Pótó János: *Az emlékeztetés helyei. Emlékművek és politika* (Budapest: Osiris, 2003).

⁶⁹ Glant: *A Szent Korona amerikai kalandja és hazatérése*, 179–184. o.

⁷⁰ Uo., 184–186. o.; és uő: „Bob Dole, Jimmy Carter és a Szent Korona hazahozatala”. *Debreceni Szemle* (1996) 3. sz., 369–378. o. A per iratait Simontsits közölte in *The last battle for St. Stephen's crown*, 980–1050. o. Ugyanerről röviden magyarul lásd még Marta Rajková: „A Szent Korona Amerikában”. *Jogtörténeti Szemle* (2013) 3–4. sz., 61–71. o., különösen 65–66. o. Endrey munkáját lásd az 1. jegyzetben.

⁷¹ Az alábbi összefoglaló alapja Glant: *A Szent Korona amerikai kalandja és hazatérése*, 212–218. o.

⁷² Molnár György: *A magyar Cellini. Szvetnik Joachim élettörténete* (Szeged: Bába, 2004.), 1–23., 69–103. o. Vö. még Rauzs József: *Szvetnik Joachim ötvös-restaurátor élete és munkássága* ([Mélykút]: Mélykút Közművelődésért Közalapítvány, 2016).

⁷³ A. C. Viebranz interjúja Charles Parkhursttel, 1988. november 10. és december 6.: *Oral History*

Program, National Gallery of Art, Washington, D. C. 93.

⁷⁴ Glant: *A Szent Korona amerikai kalandja és hazatérése*, 223–229. o.

⁷⁵ Sherer szervezte a regáliák útját Staten Islandról Fort Knoxba 1953-ban.

⁷⁶ Glant Tibor interjúja Arthur Schneier főrabbiával, New York, 2006. augusztus 16. Schneiert az állambiztonság „ellenséges tevékenységet kifejtő cionista”-ként tartotta számon: ÁBTL 3.1.5. O-17169/5/237–239.

⁷⁷ Deák István: „Scandal in Budapest”. *The New York Review of Books* 55/16 (2006. október 19.), <http://www.nybooks.com/articles/archives/2006/oct/19/scandal-in-budapest/?pagination=false> (elérve: 2013. július 13.). Deák a miértet firtató kérdésére kapta a „klasszikus” választ.

⁷⁸ Ez az alfejezet Glant: *A Szent Korona amerikai kalandja és hazatérése*, 236–241. o. rövidített változata.

⁷⁹ A részleteket lásd Tom Aldred cikkében („Tight security reigns as Hungarian crown heads home after 25 years in gold vault”) az *Inside the Turret* című amerikai katonai lap 1978. január 12-i számában.

⁸⁰ Deák István közlése (1998).

⁸¹ Parkhurst-interjú, 1988, 93. o.

⁸² Litkei Marianne Sprague közlése (1997).

⁸³ Bart István: *Világirodalom és könyvkiadás a Kádár-korszakban* (Budapest: Osiris, 2002).

⁸⁴ Borhi, 369–476. o.

⁸⁵ Glant Tibor interjúja Göncz Árpád köztársasági elnökkel. Budapest, 1998. május 20. A március 18-i ceremónia PR-anyagát Ceri McCarrontól, a Carter Elnöki Könyvtár munkatársától kaptam meg.

⁸⁶ A vonatkozó iratokat lásd RG 59 GRDS A-1 5729: 1. doboz: Folder: Pol Crown Follow-up 1980.

⁸⁷ „Kincseskamra” objektumdossier: ÁBTL 3.2.5. O-8-20016.

⁸⁸ Glant: *A Szent Korona amerikai kalandja és hazatérése*, 20. o. A *Művészettörténeti Értesítő* 1986/1-2. számában Kovács Éva és Lovag Zsuzsa közöltek cikkeket a koronakutatás akkori állásáról (25–48. o.).

⁸⁹ Kline-interjú, 1987, 27–28. o. (Lásd a 32. jegyzetet.) Kline azt hitte, azért mondják ezt neki, mert a magyarok haragszanak az amerikaiakra amiatt, hogy ilyen sokáig visszatartották a koronázási ékszereket.

Visszaemlékezés a Szent Korona hazahozatalát előkészítő eseményekre

Dr. Almási Mihály ♦ teológus, professor emeritus

1. Előzmények és végkifejlet

A konferencia szervezőitől a fenti címet kaptam, a Magyarországi Baptista Egyház elnöke, Papp János pedig levelében „mint az események egyik élő tanúját” kért fel az előadásra. Természetesen nem minden eseménynek vagyok tanúja, hisz nem voltam jelen minden tárgyaláson, de 1974-től részt vettem az elő-

készítő munkában, 1976-tól pedig nemcsak tanúja, de aktív tagja voltam annak a teamnek, amely Billy Graham magyarországi útját előkészítette. 1977-ben pedig mint az előkészítő bizottság főtárhelyettese dolgoztam.

Lassan-lassan az „egyik élő tanúból” az egyetlen élő lettem – Isten kegyelméből –, hisz a munkatársak egy generációval idősebbek voltak nálam, és már nem élnek.

Két kiváló történészünk előadása tökéletes képet adott az eseményekről. Magam nem vagyok történész, hanem teológus. Eddigi megjelent könyveim is zömmel teológiával foglalkoznak, de van közöttük három,¹ amelyekben több fejezetet is szentelek a Szent Korona hazatérésének.

Engedtesék meg nekem, hogy mint teológus és lelkipásztor némiképp mellőzzem a történelmi, diplomáciai és politikai szempontokat – amelyek persze nélkülözhetetlenek, de csak horizontálisan –, és bekapcsoljak olyan biblikus, teológiai szempontokat, amelyeket gyakran elhanyagolunk, pedig ez a vertikális vonal fontosabb, mint a horizontális.

Negyven év óta, 2018-ban – most először – hangzott el néhány olyan mondat magyar politikus ajkáról, amely nyíltan és egyértelműen megfogalmazta, hogy a Szent Korona hazatérését az amerikai és a magyar baptistáknak köszönhetjük. Soltész Miklós államtitkár négy baptistát említett egyik ünnepi beszédében. „Azt tudjuk, hogy a baptista egyház részéről ki segített, kik segítettek: Jimmy Carter elnök úr, Isten éltesse, Billy Graham lelkipásztor, Isten éltesse életének századik évében, hatalmas munkát végzett Haraszi Sándor lelkész, Isten nyugosztalja, és Almási Mihály – a köztünk lévő Almási Mihály lelkész –, Isten éltesse!”²

Egyetértve államtitkár úrral, és megköszönve az elismerő szavakat, valamit mégis szeretnék megjegyezni.

Jól ismerem Jimmy Cartert, és jól ismertem Billy Grahamet, Haraszi Sándort, és talán magamat is. Biztos vagyok abban, hogy egyikük sem gondolta/gondolja úgy, hogy a Szent Korona hazahozatala az ő érdemük, nekik köszönhető. Ebben a jubileumi évben jó néhány rádió- és tv-interjút készítettek velem, és gyakorta felvetődött ez a gondolat – legtöbbször kérdésként –, hogy tudniillik „Kinek köszönhető végül is a Szent Korona hazatérése?”. Mindig azt válaszoltam, hogy elsősorban a mindenható Istennek. Nagy hibát követünk el, ha nem így látjuk! Ő, az örökkévaló, az

egyedüli bölcs Isten, aki „dönt királyokat, és tesz királyokat” (Dán 2,21).

Egyik életrajzi ihletésű írásom címe: *Kegyelem minden*.³ Ebben a közel nyolcszáz oldalas könyvben számos fejezetet szentelek a koronatémának, éppúgy, mint egy másik könyvemben, amelynek címe: *Ezredfordulók*,⁴ és a harmadikban is, a millicentenárium alkalmából megjelent *Jubileumi évkönyvben*.⁵ Ezekből idézek néhány részletet.

„Haraszi Sándor öt éven át dolgozott azon, pontosan 1972-től 1977-ig, hogy létrejöjjön Billy Graham látogatása. Számos alkalommal beszélgettünk arról, hogy vajon hogyan lehetne elérni azt, hogy a kor kétségkívül legnagyobb evangélistája eljöhessen Magyarországra, s hogy látogatása ne valamiféle zugolyában lett dolog legyen, hanem tömegeket megmozgató nyílt evangelizáció. Természetesen Haraszi Sándor pontosan tudta – ahogy ezt Billy Grahamnek meg is mondta annak idején –, hogy egy kommunista kormány egy evangélistát nem a két szép kéz szeméért fog beengedni, ha beengedi, hanem kizárólag akkor, hogyha valamiféle politikai célt remél elérni a látogatás kapcsán. Haraszi Sándorral együtt jó néhányan úgy gondoltuk, hogy ez a politikai cél jól társítható az evangelizációs céllal, amennyiben nem jelent megalkuvást, hanem össznépi, azaz nemzeti szempont-

ből feltétlenül hasznos. Ekkortájt a Magyar Kormány-nak két rendkívül fontos célja volt: az egyik a magyar korona hazahozatala, a másik a legnagyobb kereskedelmi kedvezmény megszerzése az Amerikai Egyesült Államoktól. Hosszú éveken át próbálkozott mindkettővel, sikertelenül.⁶

Természetesen a Magyar Kormánynak nem lehetett megígérni azt, hogy a Billy Graham-látogatás a korona hazahozatalát és a legnagyobb kereskedelmi kedvezmény elnyerését fogja eredményezni, de lehetett érzékelteni, hogy ebben a két kérdésben Billy Graham kulcsfigura, miután minden amerikai elnökkel igen szoros kapcsolatban volt, kezdve Trumannal és bezárva Jimmy Carterrel. Graham megértette, hogy amennyiben sikerül az amerikai politikában áttörést elérni a koronaügyben és a legnagyobb kereskedelmi kedvezmény ügyében, akkor megnyílik előtte az út talán nemcsak Magyarország felé, de Magyarországon keresztül a többi szocialista országba is.

Azt pedig senki nem vonta kétségbe, hogy a Billy Graham-evangelizációk óriási jelentőségűek a keleti blokkban, sokkal nagyobb a jelentőségük, mint bárhol másutt a világon. Hiszen ha egy ateista rendszer megengedi, hogy nyilvánosan tömegeknek evangelizáljanak, nos, akkor tudva vagy tudatlanul aláírja halálos ítéletét. Így is történt. Isten különös kegyelme, hogy ebben a munkában számos amerikai és ma-

gyar résztvevő között magam is ott lehettem az 1977-es események szervezésében, majd meghívásomra 1996-ban maga Jimmy Carter jött el Magyarországra, én pedig 1998-ban az ő meghívására Washingtonba és Atlantába a korona hazaadásának 20. évfordulójára...⁷

A magyar baptisták 1972-ben kapcsolódtak be a koronaügybe itthon és Amerikában. A döntés kritikus időszaka az 1976/1977-es esztendő volt. Az emigráció megosztott volt a kérdésben. Néhányan azonban cselekedtek, elsősorban Haraszi Sándor atlantai bölcész és orvos-doktor, baptista lelkipásztor, az emigráció egyik meghatározó alakja, rendkívül határozott lépéseket tett csendes diplomáciai csatornákon, kihasználva azt a körülményt, hogy ekkor az Egyesült Államok elnöke, Jimmy Carter, és az első öt legmagasabb rangú politikus is baptista volt.

A magyar-amerikai baptista Haraszi megszerezte az amerikai baptisták leginkább elismert, az amerikai népszerűségi listát sok éven át vezető evangelizátor, Billy Graham bizalmát, aki Truman elnök óta – megjegyzem, Truman is baptista volt – minden elnökkel baráti kapcsolatban állt, és szabad bejárása volt a Fehér Házba. Billy Graham pedig fől vállalta, hogy közbenjár Jimmy Carternél Magyarország érdekében mind a korona, mind a legnagyobb kereskedelmi kedvezmény ügyében. Talán nem kell

mondanom, hogy Billy Grahamnek korábban fogalma sem volt arról, hogy létezik-e egyáltalán magyar korona, vagy hogy milyen kereskedelmi büntető szankciók vannak érvényben Amerika részéről Magyarországra irányában. Hosszú hónapokat vett igénybe az a meggyőző munka, amelynek során írott dokumentumokat, könyveket, illetve információkat juttattunk hozzá azért, hogy meggyőződjék arról, hogy fontos és nemes cél érdekében emeli föl a szavát.

Rendkívül érdekesek a részletek, amelyek közül csak egyet-kettőt emelek ki. Megjegyzem, hogy *Ezredfordulók* című, 2001-ben a Képzőművészeti Kiadó gondozásában, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának támogatásával megjelent 400 oldalas könyvben részletesen beszámolok a kulisszatitkokról is, számos színes fotóval illusztrálva az eseményeket.

Billy Graham magyarországi hivatalos meghívásán Haraszi öt évig dolgozott. Akik tapasztalatból ismerik a 70-es éveket, el tudják képzelni, hogy miért volt szükség ilyen hosszú időre.

Én mint a baptista egyház megbízott országos titkára 1973-tól, mint külügyi és sajtótitkár 1975-től kapcsolódtam be az előkészítő munkába.

Öt év után végül is 1977. augusztus 11-i dátummal elkészült a hivatalos meghívólevél, amelyet Ha-

raszi Sándor személyesen vitt Atlantába, és másnap átadott Billy Grahamnek.

Magyarországon ekkor már működött a Billy Graham látogatását szervező bizottság, amelynek vezetője dr. Nagy József volt, helyettes operatív vezetője pedig én. A koronaügy a színpalak mögött első perctől téma volt, azonban csak a látogatás során került a nyilvánosság elé.

Amerikában Haraszi az augusztus 14-ét követő hetet Billy Grahammel töltötte, aki befolyásos szenátorokat, kormányzókat és a média képviselőit hívta meg magához, hogy tájékoztassa őket magyarországi útjáról. Ekkor tárgyalt az elnökkel is, aki megígérte, hogy imádkozik érte, és fölhatalmazta Grahamet arra, hogy adja át üdvözlését a magyar népnek.⁸

„Magyarországon is folyamatos volt az egyeztetés. Magam egy Lékai bíborshoz történő utazás során az autóban tárgyaltam a Billy Graham Evangelizációs Társaság alelnökével és főtanácsosával a koronaügyről, adatokat szolgáltatva nekik a koronával kapcsolatosan, és kérve a segítségüket. Billy Graham teljes mértékben magáévá tette a témát, ahogy erről elutazása előtt sajtókonferencia keretében nyilatkozott is.

Nem tartozik szorosan a témánkhöz, de megemlítem, hogy Billy Graham látogatása igen kockázatos volt egy kommunista kormány szeméből. Graham

harcos kommunizmusellenes kijelentéseit pontosan ismerték, és félték attól, hogy visszaél a helyzetével, a nyilvánosság adta lehetőséggel Magyarországon. Résztevője voltam annak a többórás, igen feszült légkörű tárgyalásnak – egy nappal Magyarországra érkezése előtt –, amelyen az volt a tét, hogy a Bécsben várakozó evangélista egyáltalán beutazhat-e Magyarországra?! Most – ahogy végiggondolom, kik voltunk jelen akkor az Aradi utcai székház tanácstermében – döbbenet állapítom meg, hogy rajtam kívül már senki sem él.

Graham látogatása nem egészen a tervek szerint alakult. Az én feladatomban volt – többek között – a Bel- és Külügyminisztérium illetékeseivel tárgyalni, biztosítani a rendőrmotoros fölvezetést, értesíteni a programról a Magyarországra akkreditált nagyköveteket, parkolási engedélyeket kiadni, utakat, útvonalakat biztosítani stb. Egy példát említek. A meghívólevélben a látogatás első programpontja: »A baptista egyház ifjúsági nyári üdültetésének záró istentisztelete«. Ebből egy több mint 30.000 fős hatalmas konferencia lett Tahiban szeptember 4-én. Akik ott voltak, soha nem fogják elfelejteni! Magam az amerikai nagykövettel érkeztem.

Úgy szerveztem, hogy a HÉV Budapestről Szentendrőig ötpercenként indult ebben az időben. Szentendréről a buszok két-három percenként. Folyamatosan

járt a komp Vácnál, és hozta a szlovákiai magyarokat. A létszámot azért tudom biztonsággal becsülni, mert a rendkívüli alkalom végén fölvettem az autómba az egész eseményt biztosító rendőrpáncsnokot. A Dunaparton hatalmas parkolókat alakítottunk ki. A rendőrtiszt is teljesen a soha nem látott esemény hatása alatt volt – természetesen semmiféle rendbontásra nem került sor. Amikor megkérdeztem: »Hány kocsi van a lenti parkolóban?«, katonásan így válaszolt: »Jelentem: hat-ezer!« (Talán azt hitte nagy zavarában, hogy a főnökével beszél!?) Nos 6000 autó magában 30.000 embert jelent! – És akkor nem számoltunk azokkal, akik nem autóval érkeztek... Ezt az adatot közli Billy Graham és Haraszi Sándor is különféle kiadványokban, mivel – természetesen – elmondtam nekik a történetet.

Szeptember 9-én a Grand Hotelben Billy Graham sajtótájékoztatót tartott.

Két rövid és jelentéktelen kérdés után a harmadik így hangzott: »A kérdésem így szólna, Graham úr: Ugyebár ön ismeri a magyar Szent Korona problémáját. Amint jól tudja, ez a magyar korona 1000 esztendővel ezelőtt helyeztetett az első magyar király fejére, és azután a második világháború végén az amerikai hadsereg kezébe került, és jelenleg az amerikai kormány őrzetében van. A korona mind a mai napig nem jutott vissza Magyarországra. Ön jól tudja, hogy a korona nagy nemzeti kincs. Tud-e ön arról valamit,

hogy milyen tervek vannak a koronával kapcsolatban?» A kérdező András Tímár, a Reuters Hírtügy-nökség munkatársa volt.

Graham válasza a következőképpen hangzott: »Természetesen a problémát ismerem. Az amerikai kormány Fort Knoxban tartja a magyar koronát... A problémát ismerem, és itt ebben az országban is néhány barátommal beszélgettem erről, és úgy vélem, hogy még Amerikában is beszélni fogok.«

Tímár így folytatta: »Van önnek saját elgondolása a koronáról?«

Graham: »Kezd kialakulni bennem. De ezt most nem fogom kinyilatkoztatni...«

Most pedig figyeljünk egy kissé alaposabban a dátumokra!

– Jimmy Carter augusztus közepén (a 14-ét követő héten) hívta föl Billy Grahamet. Ekkor beszéltek a koronáról és a legnagyobb kereskedelmi kedvezményről is. (Korábban Graham csak az elnök munkatársaival egyeztetette a kérdést.)

– Billy Graham szeptember 9-én a fentiek szerint nyilatkozik a margitszigeti sajtótájékoztatón a koronáról.

– Billy Graham szeptember 11-én visszaérkezik Amerikába.

– A korona hazaadásának jóváhagyását Carter elnök a szeptember 13-án kelt 21. számú direktívával hagyta jóvá.

A korona és a regáliák 1978. január 5-én este 10 órakor az Air Force Two fedélzetén megérkeztek Budapestre. Az amerikai delegáció magyar tagjai közül hadd emeljem ki Szent-Györgyi professzort, Deák professzort és Gombos Zoltánt. Mindhárman fölkérésre kerültek a küldöttségbe. Gombos clevelandi laptulajdonos (magam is éltem Clevelandben 1982–1986-ig), akit már 1949-ben magánkihallgatáson fogadott Truman elnök, s akivel a magyar menekültek problémáiról tárgyalt.

Január 6-án a Parlament Kupolacsarnokában délután 4 órakor kezdődött az átadási ünnep... A Szózat eléneklésekor alig maradt szem szárazon... Ideiglenesen a Nemzeti Múzeum adott otthont a regáliáknak.

1999. december 21-én a Magyar Országgyűlés elfogadta a 2000. esztendő I. törvényét, a millenniumi emléktörvényt, amelynek értelmében 2000. január 1-től a Szent Koronát és a hozzá tartozó jelvényeket a Parlament épületében őrzik.”⁹

2. A kapcsolatokat nemcsak kiépíteni kell, de ápolni is

Ide sorolható Jimmy Carter meghívása Magyarországra. 1996. augusztus 18-án került sor az új sziget-szentmiklósi baptista kápolna ünnepélyes átadására. Nem véletlenül, hanem az augusztus 20-i állami ün-

nepségsorozat egyik eseményeként. Az előző héten Jimmy Carter és a vele érkezett több száz önkéntes házakat épített Vácott. Ezt a projektet Lőrinc Kálmán barátom szervezte, a templomszentelést, az állami kitüntetést stb. pedig én. Nincs itt mód arra, hogy részletesen beszámoljak az eseményekről, csak néhány epizódot szeretnék megemlíteni.

A Carter elnökkel történt többéves levelezés után 1995-ben a Budapesti Amerikai Nagykövetség diplomáciai úton hivatalosan közölte velem, hogy Jimmy Carter elfogadta a meghívást és a tervezett programot, amely szerint 1996. augusztus 18-án részt vesz a Szigetszentmiklósi Baptista Gyülekezet kettős ünnepén, a templom megnyitásán és a helyi misszió kezdetének 100. jubileumi rendezvényein. „(A Magyar Kormány – fölterjesztésem nyomán – Carter elnöknek a Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztje a csillaggal érdemrendet tervezte adományozni.)

Egy ilyen istentisztelet természetesen csak zárt körű lehetett. A meghívott vendégek speciális belépővel érkezhettek – természetesen a gyülekezet tagjain kívül, akik a saját ünnepüket ülték.

Sajtóelőzetes

Az eseményről beszámolt az egyházi és a világi sajtó, a rádió és a televízió. Az eseménynek jókora

előzetes hírverése volt, hisz abban a pillanatban, amikor véglegesült a meghívás elfogadása, a sajtó képviselői szinte naponta kerestek, hogy nyilatkozzak erről az eseményről. Többek között számos megkeresés után a *Népszabadságnak* is adtam interjút, amelyet a lap május 13-i, hétfői számában a Hazai Körkép rovatban közölt. Ebből idézek néhány sort:

»Carter baptista templomot avat hazánkban

Jimmy Carter adja át Szigetszentmiklóson az ország első olyan templomát, amely rámpákkal és lifttel felszerelve épült, így tolókocsis mozgássérültek is látogathatják – tájékoztatta lapunkat *Almási Mihály*, a Magyarországi Baptista Egyház vezetője. Elmondta, hogy a baptisták javaslatára a kormány kitüntetésben részesíti az Egyesült Államok volt elnökét.

A baptisták a hitvalló keresztséget vallják, a gyülekezet tagjaivá tehát csak azok a hívők válhatnak, akik döntésképes korban, felnőtt fejjel vették fel a keresztséget. A világon több mint 40 millió baptista él, de idehaza számuk nem éri el a 15 ezret sem. Ennek jórészt az a magyarázata – tudtuk meg *Almási Mihálytól*, a baptista egyház elnökétől –, hogy a baptistákat Európában évszázadokon keresztül üldözték. Máglyahalált halt *Hubmayer Baltazár*, *Luther* kortársa, a legnagyobb anabaptista teológus is, feleségét a Dunába ölték.

Az üldözés után Magyarországon 1846-ban szerveződött újjá a baptista misszió. Az alapítás 150. évfordulóját – összekapcsolva a millicentenáriumi megemlékezéssel – hónapokig tartó rendezvényssorozattal ünneplik. Jimmy Carter volt amerikai elnök augusztus 18-án baptista templomot avat a Pest megyei Szigetszentmiklóson...

Almási Mihály elmondta, hogy az Egyesült Államokban a baptista a legnagyobb protestáns egyház, *Bill Clinton* elnök és csaknem 70 szenátor is baptista vallású, csakhogy, mint Jimmy Carter, akit nem pusztán felekezeti hovatartozása miatt hívtak meg a magyar baptisták, hanem azért is, mert szerintük sokat tett az emberi jogokért, és ő volt az, aki 1978-ban visszaszolgáltatta a Szent Koronát és a koronaékszereket. *Almási Mihály* hozzátette, hogy a korona visszaadásában szerepet játszott *Billy Graham* baptista prédikátor is. A szocialista országok közül ugyanis 1977-ben elsőként Magyarország tette lehetővé, hogy *Graham* a nyilvánosság elé léphessen. Hazájába visszatérve találkozott Carter elnökkel, és kedvező magyarországi tapasztalataira hivatkozva támogatta, hogy visszaszerezze a korona.

Jimmy Carter a szigetszentmiklósi templomavatás előtt egy hetet Vácra tölt, ahol szociális lakásépítési akcióban vesz részt. *Almási Mihály* végül elmondta, hogy a baptista egyház javaslatára *Platthy*

Iván címzetes államtitkár kormánykitüntetésre terjesztette elő az exelnököt. A kitüntetést Carter várhatóan augusztus 19-én a Parlamentben veszi át. (*Czene Gábor*)«

A templom ünnepélyes átadása

Magáról az eseményről a *Béke hírnök* 1996. szeptember 1-i száma ír bővebben. Néhány részletet emelek ki ebből a beszámolóból... »Izgalomtól kipirult arcok, várakozó tekintetek, ünneplőbe öltözött énekarok, kamerák és fotósok serege fogadta az új templom falai közé érkező vendégeket augusztus 18-án, vasárnap délelőtt Szigetszentmiklóson.

A feszült várakozást a kórus éneke, orgonamuzsika, a fúvószena oldotta. Az Amerikai Egyesült Államok egykori elnökét, baptista testvérünket – *Jimmy Cartert* és feleségét – vártuk abból az alkalomból, hogy Carter elnök megnyissa az új imaházat. Nevezetesen ez a nap azért is, mert Magyarországon amerikai elnök első alkalommal prédikált baptista templomban.

Miután Mr. és Mrs. *Carter* kíséretével bevonult, dr. *Almási Mihály*, a Magyarországi Baptista Egyház elnöke, a szigetszentmiklósi gyülekezet lelkipásztora köszöntötte a vendégeket a 100. zsoltár igéivel. Az ünnepi istentiszteleten jelen volt feleségével *Kuncze Gábor* belügyminiszter, miniszterelnök-helyettes, valamint más magas rangú hazai és külföldi diplomaták és közéleti

személyiségek. Almási testvér bevezetőjében elmondta, hogy az új imaház nyolc éven át épült a gyülekezet saját fizikai és anyagi erőforrásaiból, valamint azoknak a cégeknek, egyházaknak és egyéneknek a segítségével, akiknek nevét a bejáratnál elhelyezett bronzablán örökítették meg. Mindezt megelőzően csaknem tíz évet kellett várakozni a telek megvásárlására. Abban az időben nem könnyen engedélyezték imaházépítést. Ma már ez nem jelent problémát, és ehhez nagyban hozzájárult Jimmy Carter azzal, hogy 1978-ban úgy határozott: visszaadja Magyarországnak a koronát a koronázási ékszerekkel.

Jimmy Carter ünnepi beszédét 14 millió amerikai baptista üdvözlétének átadásával kezdte (ez a szám csak az egyik amerikai baptista szövetség taglétszáma!), majd megjegyezte: 'Nem vagyok prédikátor, csupán egyszerű farmer, aki vasárnapi iskolásokat tanít egy 130 tagú gyülekezetben.'

Carter prédikál

Igehirdetésében Jakab apostol tanítására utalt, hangsúlyozva, milyen fontos a keresztény hitet gyakorlati szeretetre váltani. A keresztény hit cselekedetekben történő kifejezésére került sor augusztus 12-17-ig Vácott a Jimmy Carter-munkahét során, ahol több száz amerikai, európai és magyar önkéntes segítségével tíz házat építettek fel rászor-

ulók részére. 'Mindezt Krisztus nevében tettük' – mondta Carter.

'Jakab apostoltól tanultam meg, hogy nehézségeink türelemre, állhatatosságra és bátorságra tanítanak, melyek egy magasabb élet alapjai. Eszközök arra, hogy egyre több embert öleljünk át a szeretetünkkel...' Utalt Pál apostol egy megjegyzésére (2Kor 4,18). Mi a legfontosabb ebben a változó világban, ami soha nem változik? Pál az örökkévaló dolgokra irányítja a figyelmünket, melyek nem láthatók: nem látjuk például az igazságot, a békét, az alázatosságot. Nem látható az együttérzés, az igazságosság, a szeretet. Ezek a dolgok inspirálták Pál apostolt, ezeket mutatta be Jézus Krisztus az ő szeretete által. Ezt az üzenetet hagyta nekünk Jimmy Carter Jézus Krisztus nevében.

Az üzenet átadása után sor került a templom 'fölszentelésére', és Carter elnök átvágta a szimbolikus jelentőségű nemzeti színű szalagot.

A First Lady születésnapja

Míg az országban az 1100 éves jubileumot ünnepeljük, a magyarországi baptizmus 150 éves – Mrs. Rosalynn Carter augusztus 18-án ünnepelte születésnapját. Orgonakiséret mellett a gyülekezet az énekkarral együtt énekelte a 'Happy birthday'-t, és Rosalynn Carter meghatottan vette át az ajándékot és a virágcsokrot. Ezek

után egypercesnek indult, hosszabb-rövidebb felszólalások következtek... Almási testvér átadta a gyülekezet ajándékait a vendégeknek, majd énekes-zenés program következett, mialatt a meghívott vendégek levonultak az új imaház kiállítási termeibe, ahol Kuncze Gábor megnyitotta a jubileumi kiállítást.

A szigetszentmiklósi gyülekezet kettős ünnepének záróakkordjaként a templom udvarán Jimmy Carter és Almási Mihály elültettek egy libanoni cédrust mintegy emlékeztetőül a következő generációnak. 'Istennek szenteljük e házat, legyen és maradjon mindig az övé, szolgálja mindig az ő dicsőségét!' (Részlet a templomban elhelyezett emléktábláról.) Soli Deo gloria! – (F.A.)«

Természetesen a város történelmében is egyedülálló volt ez a nap. Nem sok európai városban járt amerikai elnök, és nem sok templomban prédikált! Carter elnököt minden útján kísérte a magyar és a nemzetközi sajtó, a rádió és televízió. A szigetszentmiklósi eseményekről augusztus 18-án Magyarországon a TV1 esti híradója, valamint a TV3 számolt be, szeptember 1-én, vasárnap délután pedig az Örömhír baptista műsor mintegy 15 percben. Más tv-társaságok is átvették az anyagot.

Augusztus 22-i keltezésű az a levél, amelyben Millard Fuller, a Habitat for Humanity International alapító elnöke megköszöni segítségemet a váci építkezéssel kapcsolatban. Ebben – többek között – a következőket írja: »Carter elnök beszámolt nekünk arról a fantasztikus

eseménysorozatról, amit szerveztél neki... Biztos vagyok abban, hogy felejthetetlen lesz mindannyiútoknak ez a különös alkalom. Carter elnök elmondta nekem, hogy kész vagy segíteni a mi munkánkat Magyarországon. Nagyra értékeljük ezt, és reménységgel tekintünk a jövőbeni együttműködésre...''¹⁰

3. A kapcsolatok ápolásának következő eseménysorozata a 20. évforduló 1998-ban

1998-ban két ízben jártam az Egyesült Államokban: januárban és márciusban. A korona hazaadásának 20. évfordulójára a Magyar Kormány – az amerikai kapcsolatok további javítása és természetesen a publicitás érdekében – nagyszabású ünnepet tervezett egyrészt Washingtonban, másrészt Atlantában. A szervezőmunkát dr. Bánlaki György akkori washingtoni nagykövet végezte.

1998. január 21-én volt Haraszi Sándor temetése Atlantában, ahol a család kérésére az igehirdetés szolgálatát végeztem. A Billy Graham Evangelizációs Társaság a legmagasabb szinten képviseltette magát. Jelen volt Mrs. Ruth Graham, Franklin Graham, Cliff Barrows, dr. John Ackers, dr. Blair Carlson és mások. (Billy Graham levelét Franklin olvasta föl, mivel az evangelizátor betegsége miatt nem tudott eljönni.)

A temetés után alkalmam volt Washingtonban találkozni dr. Bánlaki György nagykövettel és másokkal.

Washingtonban ugyanezen nap délutánján a State Departmenben Al Gore alelnök magyarországi meghívásáról tárgyaltam. Mint kiderült, a belpolitikai helyzet akkor nem éppen volt alkalmas arra, hogy ebben a kérdésben döntés szülessék. Ezekben a napokban kérdéses volt, hogy nem kell-e átvennie az elnökséget az esetleg lemondó Bill Clintontól.

Akkor természetesen nem adtunk hírt a tárgyalások részleteiről, ma azonban ez már megtehető. A Washingtoni Magyar Nagykövetségen január 26-án Bánlaki nagykövet elpanaszolta, hogy nem tud kapcsolatot teremteni Jimmy Carterrel. Levelére – amelyben arra kérte a volt elnököt, hogy személyesen vegye át a Szent Korona másolatát – azt a választ kapta, hogy az elnök nem lesz Amerikában a jelzett időben. Telefonon sem sikerült eljutnia az elnökig, valamilyen szinten mindig elakadt az ügy. Arra kért, próbálják meg segíteni ebben. (Tudta, hogy Jimmy Carter 1996-ban elfogadta meghívásomat Magyarországra, és hogy jó kapcsolatban vagyunk.)

Másnap, január 27-én Atlantában fogadott a Carter Center helyettes igazgatója, dr. Gordon L. Streeb. Ő volt a legmagasabb rangú otthon lévő politikus. Mint elmondta, Carter elnök épp Al Gore alelnökkel tárgyalt a Clinton körül kialakult válsághelyzetről. Kiderült, hogy Bánlaki levelére korrekt válasz ment az egyik titkártól, a jelzett időpontban Carter tényleg

nem lesz Amerikában – mondta Streeb. Mivel a korona vonatkozásában nem volt túl járatos, elmondtam neki, hogy miért volt annak idején nagyon fontos ügy ez, hogy az elnök miért kezelte kiemelten, s hogy ma éppúgy nem közömbös, hogy ki fogja átvenni a magyar nép ajándékát. Elmondtam, hogy várhatóan Göncz Árpád köztársasági elnök személyesen hozná, illetve hogy az időpontra nézve szívesen vennénk Carter elnök úr javaslatát. Kértem, hogy fogadja Bánlaki hívását közvetlen számon. Megígérte. Bánlakinak telefonon referáltam. Elmondtam, hogy amennyiben Göncz Árpád hozza a másolatot, az elnök hajlandó azt maga átvenni Atlantában a Carter Centerben. Bánlakinak megadtam Streeb közvetlen telefonszámát, és kértem, hogy beszéljék meg a részleteket.

Mint tudjuk, a tervezettől nem sokkal később, 1998. március 18-án került sor a rendkívüli eseményre.

Március 16-án az Amerikai Kongresszus és a Jimmy Carter Központ meghívására az Egyesült Államokba utaztam. 18-án reggel a Capitoliumban a híres Statuary Hall (szoborcsarnok) volt a színhelye a magyar korona hazaadásának 20. évfordulója alkalmából rendezett ünnepség első részének. Ebben a csarnokban mondta el nagy hatású beszédét Kossuth Lajos, akinek szobra néhány méterrel a Statuary Hall bejárata mellett áll, és itt volt Szamoszegi Bodó Sán-

dor magyar-amerikai baptista festőművész kiállítása, amelyet Al Gore alelnök nyitott meg...

Atlantában a Carter Centerben istentiszteleti hangulat uralkodott, ahol 18-án délután 5 órakor folytatódott az ünnep.

Az amerikai fegyveres erők díszegyenruhás gárdája bevonult a zászlókkal. Itt a két nemzeti himnuszt a fegyveres erők fúvószenekara játszotta. Az ünnepi beszédek után Jimmy Carter közvetlen baráti szavak kíséretében vette át a magyar nép ajándékát Göncz Árpádtól...

A fogadáson először Mrs. Rosalynn Carterral találkoztam. Jól emlékezett 1996-os születésnapjára, amit épp Szigetszentmiklóson ünnepelt augusztus 18-án. Izgatottan és boldogan mesélt magyarországi élményeiről, majd hirtelen fordulattal ezt mondta: „Menjünk Jimmyhez! Nagyon boldog lesz.” És mentünk. Az elnök – aki éppen Göncz Árpád köztársasági elnökkel beszélgetett – olyan kedvesen fogadott, hogy percek alatt a kamerák keresztútjába kerültünk. Érdeklődött a gyülekezetről, az egyházzal, és beszélgettünk az ország gondjairól. Megkérdeztem tőle, igaz-e, hogy magyarországi útja után egy jó évig mindenütt csak ottani élményeiről beszélt. Igaz – mondta –, és most újra a magyarokról fogok beszélni!

Sajnálom, hogy sem a Magyar Nagykövetség, sem a Kongresszus nem volt hajlandó bővíteni a meghívottak listáját. Mindkét helyre elküldtem ugyanis egy címlistát,

amely tartalmazta a magyarországi történelmi egyházak vezetőit is, javasolva meghívásukat. Az én meghívásomat természetesen az is indokolta, hogy mint baptista vezető részt vettem már 1977-ben a korona hazaadásának előkészítésében, most pedig az ünnep méltó rangra emelését sikerült elérnem. Mindamellett illőnek tartottam az említett címlista elküldését. Sajnálom, hogy magyarországi egyházi vezetőként egyedül voltam jelen a felemelő ünnepen.¹¹

Diplomata-útleveél

„Itt jegyzem meg, hogy három magyar kormány külügyminiszterei tartották indokoltnak – attól függetlenül, hogy éppen az egyház elnöke voltam-e vagy sem –, hogy diplomata-útlevelet adjanak ki számomra. E rendkívüli lehetőségeket biztosító okmány igen sokat segít például a nehezen átjárható határokon történő átkelésekben. Nagy segítség határon túli magyar és nem magyar rászorulóknak szánt segítség átjuttatásában. Diplomata-útleveleket természetesen diplomáciai tevékenységet is folytatók kaphatnak. Ilyen tevékenység volt például Jimmy Carter meghívása, a korona hazahozatalának és a legnagyobb kereskedelmi kedvezmény elnyerésének elősegítése, a határon túli magyarság érdekében történő lobbizás – különösen az Egyesült Államokban. A Külügyminisztérium az útleveél »Rang« rovatába

az én esetemben a következő szöveget jegyezte be: »A külügyminiszter megbízottja – Representative of the Minister of Foreign Affairs«. Külön hálás vagyok Istennek azért, amit hazánkért, nemzetünkért tettem.”¹²

A Szent Korona hazaadásának kapcsán három baptista vezető kapott magas rangú állami kitüntetést. Az első Jimmy Carter volt. Göncz Árpád, a Magyar Köztársaság elnöke, a magyar–amerikai kapcsolatok széles körű fejlesztéséért, a koronázási ékszerek visszajuttatásáért 1996. augusztus 17-én adta át Jimmy Carternek a Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztje a csillaggal kitüntetést a Parlament Nándorfehérvár-termében. Göncz Árpáddal előzetesen egyeztettük mind az időpontot, mind a kitüntetést. Magam is részt vettem ezen az ünnepi alkalmon.

A második dr. Haraszti Sándor, aki a Magyar Köztársasági Érdemkereszt kitüntetést kapta Göncz Árpád köztársasági elnöktől 1997-ben „érdemes és eredményes munkássága elismeréseként”. A kitüntetést Platthy Iván címzetes államtitkár adta át. Haraszti Rózsika néni társaságában én is ott voltam – mint a kitüntetés előterjesztője.

Harmadiknak pedig – a hazaadás 40. évfordulóján, a Szent Korona évében – Áder János köztársasági elnöktől én is megkaptam a Magyar Érdemrend tisztikeresztje kitüntetést, amelynek indoklása: „A magyarság érdeké-

ben itthon és az Amerikai Egyesült Államokban végzett szolgálata, kiemelten a Szent Korona 40 évvel ezelőtti hazahozatalának előkészítését szolgáló diplomáciai tevékenysége elismeréseként.”

A bevezetőben utaltam már arra, hogy teológus-lelkipásztorként visszaemlékezés-jelleggel szeretnék szólni, kiemelve a vertikális összefüggéseket. Ez tehát egy résztvevő és tanú hálás visszatekintése.

A mindenható Isten kezében lehetünk eszközök, és ha akarata szerint cselekszünk, nem számít, hogy mekkora az ellenszél, ő megvalósítja a tervét. Az idő azt a kevés, mondhatni maroknyi hívőt igazolta – első helyen Jimmy Cartert, Billy Grahamet és Haraszti Sándort –, akik a legtöbbet tették a nemzet összetartozását és kereszténységét megtestesítő Szent Korona hazahozataláért. Történetesen baptisták voltak. És hogy kinek köszönhetjük mindezt? Az örökkévaló és mindenható Istennek, akié legyen dicsőség és hálaadás most és örökkön örökké, Ámen!

Jegyzetek

¹ Almási Mihály: *Kegyelem minden*. [Önéletrajzi írások, magyarság- és családtörténeti jegyzetek, egyház- és missziótörténeti adalékok] ([Budapest]: Jó Pásztor Alapítvány, cop. 2005); uő: *Ezredfordulók. Tanulmányok három ezredforduló*

kapcsán Jézus Krisztusról, Szent Istvánról, a baptistákról és napjaink eseményeiről (Budapest: KIT, 2001); *Jubileumi évkönyv*. Szerk. Almási Mihály ([Szigetszentmiklós]: Szigetszentmiklói Baptista Gyülekezet, 1996).

² A Baptista Ház ünnepi átadásán a Benczúr utcában hangzott el, számos sajtóorgánum idézte, illetve tv közvetítette (Pax Tv, 2018. február 6.).

³ Almási: *Kegyelem minden*, i. m.

⁴ Uő: *Ezredfordulók*, i. m.

⁵ *Jubileumi évkönyv*, i. m.

⁶ Vö. Glant Tibor: *A Szent Korona amerikai kalandja, 1947–1978* (Debrecen: Kossuth Egy. K., 1997).

⁷ Almási: *Kegyelem minden*, 282–283. o.

⁸ Vö. Haraszti Sándor: *Nem voltam engedetlen. Tanulmányok, prédikációk* (Szigetszentmiklós: Sunshine Publ. House, 1997).

⁹ Almási: *Kegyelem minden*, 284–286. o.

¹⁰ Uo., 529–532. o.

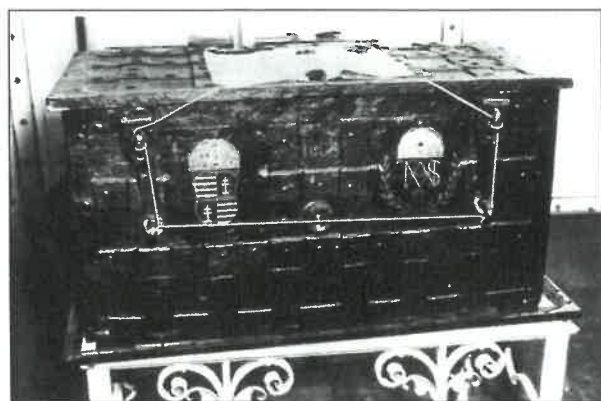
¹¹ Vö. uo., 286–287. o.

¹² Uo., 534. o.

1916. december 30-án került sor az utolsó koronázási eseményre Magyarországon, amikor is IV. Károlyt és feleségét, Zita Bourbon pármiai hercegnőt koronázták meg a Mátyás-templomban

Egy rövid időre a budai várban ásták el azt a ládát, amelyben a regáliákat őrizték, majd Ausztriában az amerikai hadsereg különleges csoportja vette magához. Innen Németországba került, végül 1953-ban szállították a legnagyobb titokban az amerikai földrészre, egészen pontosan az állami pénzverde Fort Knox-i telephelyére. Az Európából a tengerentúlra szállított koronázási ékszerek ládáján ez a felirat állt: „Sugárzásveszélyes tárgy”. A ládát ma a Magyar Nemzeti Múzeum őrzi. A képen nem ez, hanem a régi láda látható, amelyet 1939-ig használtak

Az Air Force Two elnöki gép 1978. január 5-én szállt le Ferihegyen, fedélzetén a regáliákkal. Másnap, január 6-án Cyrus Vance amerikai külügyminiszter adta át hivatalosan a koronázási ékszereket Apró Antalnak, a Országgyűlés elnökének a Parlament Kupolatermében

Billy Graham 1989-ben Budapesten több mint 100 000 ember előtt prédikált a Népstadionban. Jimmy Carter 1996-ban Szigetszentmiklóson járt. 1998-ban meghívta Almási Mihály baptista egyházelnököt Washingtonba és Atlantába a korona hazaadásának 20. évfordulójára

Carter elnök és felesége a Szigetszentmiklósi Baptista Imaház átadásán

Jimmy Carter és Almási Mihály Göncz Árpáddal Atlantában a korona hazaadásának 20. évfordulóján

Tartalom

Előszó 5

Ünnepi beszéd:

Papp János egyházelnök 7

Nyitóbeszéd:

Mészáros Kornél MBE-főtitkár 11

Soltész Miklós államtitkár 13

Üdvözlőlevél:

David B. Cornstein amerikai nagykövet 15

Ünnepi előadások:

Dr. Pálffy Géza: A magyar Szent Korona tizenegy hazatérése (1205–1978) 17

Dr. Glant Tibor: A Szent Korona utolsó elvitele és hazatérése (1944–1978) 45

Dr. Almási Mihály: Visszaemlékezés a Szent Korona hazahozatalát előkészítő eseményekre 83

Képmelléklet 97

Magyarországi
Baptista
Egyház